

10/10/10

Colofon

Intro

Redactie- en abonnementsadres

JOMD Algemeen Secretariaat
Prins Hendrikkade 104
1011 AJ Amsterdam
Tel. 020-242000

Redactie

Jort Kelder
hoofdredacteur

Marco Schraever

Ron Batten

Wim Nieuwenhuijse

Paul Woldendorp

Lay-out

Copyright tekeningen:
Tanja van Rees-Swart, Lisse

Drukwerk:
Drukkerij J. Sikkema, Warffum

LEF

Liberté Egalité et Fraternité is het kaderblad van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie, JOMD.

LEF verschijnt viermaal per jaar. De redactie opereert onafhankelijk. Artikelen in LEF worden op persoonlijke titel geschreven.

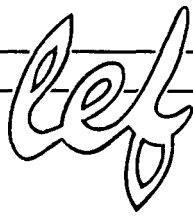
Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen, zonder voorafgaande toestemming van de auteurs-rechthebbenden.

De abonnementsprijs bedraagt voor JOMD-leden f19,50 en voor niet-leden f25,- per jaar.

De Europese landbouw leek tot voor enige jaren een succes-story zonder weerga. Er werden relatief goede tot zeer goede inkomens verdient, het was een export-sector van de eerste orde. Europa bleek niet slechts in staat zichzelf ruimschoots te voeden, er werd aan verdiend!

Echter, de laatste jaren zijn meer en meer de feilen van het geïntegreerd landbouwbeleid naar voren gekomen. Tot de verbeelding spreekt het eindprodukt van de Brusselse marktverstoring: een uiteenlopen van vraag en aanbod, resulterend in trogdiepe wijn- en melkplassen en imposante boter-, vlees- en groentebergen. Daar komen nog eens de ruineuze effecten op de wereld landbouwmarkt, de milieu-effecten en de onstuimige (bio-)technologische ontwikkelingen bij. Tel daar de begrotings-ontwrichtende consequenties van een Europees landbouwbeleid bij op en men beseft: dit is een politiek probleem. Dat is dan ook de reden voor het feit dat de JOMD een landbouw-resolutie maakte, dat deze LEF veel landbouw copij telt, dat landbouw ter linker en rechter zijde een belangrijk issue geworden is. Het Groene Front is niet meer het werkterrein van christendemocraten alleen. Een politiek monopolie is doorbroken. Op zich is dat voor liberalen al winst.

IN DIT NUMMER ALLEREERST EEN REACTIE van Toornvliet op een eerder gepubliceerd artikel van oud-JOMD-voorzitter Baemans. Over liberalen met principes. Voorts Juffermans over 'ekologische' landbouw, Dekkers over ethiek in de landbouw en de biotechnologie, Blauw over het Europese landbouwbeleid, Dyk's free enterprise als panacee voor onze landbouwvragen en Dolmans over het hoe, wat en waarom van een Agrolutatie. Een wat? Leest u maar.

Inhoud

6

S.O.S. Binnenhof

J.P.W. Kelder

7

Remarques sur les idées de Balemans

H.A.H. Toornvliet

12

Ecologische landbouw en 'Our Common Future'

J. Juffermans

15

Naar een liberaal landbouwbeleid

drs. J.A. Dyk

19

Ethiek, landbouw en biotechnologie

dr. J.J. Dekkers

23

Agrolutie: Inkomenspolitiek en landbouwbeleid

C.P.I.M. Dolmans

26

De groene Europese uitdaging

P.M. Blauw

S.O.S. Binnenhof

Nederland, twee decennia later. Het politieke landschap ziet er net als toen in '68 hoopvol uit: er is beweging! Althans, zo lijkt het.

POLITIEKE VERANDERINGEN, IDEOLOGISCHE herorientaties, worden deze dagen niet beleden als moderne levensstijl. Politieke partijen vinden hun oorsprong niet meer op de redactie burelen van dag- en weekbladen. Journalisten zijn voor alles broodschrijvers. Politici jagen - niet gehinderd door revolutionaire utopieën - plucheposities na. Oud-bewindslieden en parlementariërs dromen van een burgemeesterschap in de provincie of een bestuursfunctie bij een willekeurige koepelorganisatie uit het maatschappelijk middenveld.

DAT CNV'ERS ALS VAN DER MEULEN EN Van Zeil hun sociaal gezicht uiteindelijk zouden verzilveren in een bestuurlijke of politieke CDA-positie kan niemand verbazen. Dat is des CDA's. Maar wie dacht in de jaren zeventig Nieuw Linksers als Van der Louw en Van der Zwan en FNV'er Pont sleutelposities toe bij respectievelijk een door middenstanders bevolkte voetbalbond, een multinational levend volgens de principes van - niet Drees - maar Dreesmann en een CDA-ministerie bij uitstek onder leiding van, voorheen, Het kwaad?

DE JAREN TACHTIG ZIJN ONMISKENBAAR het decennium van het no-nonsense denken geworden. Politici, ook van oppositiepartijen, die 'Niet lullen, maar poetsen' tot hun lijfspreuk maakten, bevolken het Binnenhof. Want wat bereik je als je geen constructieve oppositie voert, als je op polarisatie aanstuurt? Niets! Althans, geen positie. Wel oppositie. Zeker met de parlementaire mores van nu, waarbij een lankmoedige Kamer weigert haar eigen eigen bestaansba-

sis - het staatsrecht - te verdedigen, is oppositie voeren geen lonkend perspectief. Oppositie voeren is een kwestie van uithoudingsvermogen - overleven tot de volgende verkiezingen. Het beeld van de Haagse politiek en haar beoefenaren is grauw, mistig, kil.

IN HET PARLEMENT VINDEN MEER STEMMINGEN dan debatten plaats. De partijen lijken al evenzeer op elkaar als de stemmig blauwe pakken die ter linker en rechterzijde het club-tenuue vormen. Binnen de OESO krijgt Nederland een slecht cijfer voor haar scores op het gebied van werkgelegenheid, economische groei en investeringen. Maar, God zij dank, we hebben wel een non-nonsense kabinet en een zakenparlement.

EN, OH JA, DE KIEZER. WAT VINDT DIE eigenlijk van zijn vertegenwoordiging? Die gaat als het weer redelijk is stemmen. Die voelt de stijgende lasten, de kosten van de verzorgingsstaat. Die leest over Deetmans blunder-na-blunder beleid op onderwijs, Van der Lindens' brevet van onvermogen in de Paspoortkwestie en Harry van den Berghs bewijs van vermogen in de Fokker-affaire. En die denkt: die lui in Den Haag doen het hunne, dan doe ik het mijne. Want een vertegenwoordiging die de vertrouwensregel in de ban doet verliest het vertrouwen van haar volk. En zo zit Nederland anno 1988 met een immense zwarte economie, onrustbarende criminaliteitscijfers en een groeiende kloof tussen de have's en de have nots. De kansrijken en de kansarmen.

ALS POLITIEK ZAKEN DOEN IS, ALS PARLEMENTARIËRS aandeelhouders zijn van de BV Nederland, dan stem ik volgende keer toch gewoon op het VNO: Volkspartij voor Nederlandse Ondernemers.

Remarques sur les idées Balemans

In LEF nummer 18 schreef E.R.M. Balemans een artikel onder de titel 'Liberalisme: religie of ketterij?'. Balemans pleitte voor een uitbreiding van de liberale beginselen. De tot nog toe gehanteerde - ten tijde van de Franse Revolutie ontstane - begrippen zouden te gedateerd zijn. H.A.H. Toornvliet heeft daar welgefundeerde afwijkende ideeën over.

*'Je désapprouve ce que vous dites;
mais je défendrai jusqu' à la mort
votre droit de la dire.
Mais il est possible que nous
ayions tort l'un et l'autre.'*

Voltaire

'Liberalisme: religie of ketterij?'

Volgens de strikte betekenis van de woorden is liberalisme geen van beide. Religie is geloofsovertuiging en ketterij is afwijking van de als rechtzinnig erkende leer inzonderheid van de Rooms Katholieke leer.

LIBERALISME IS EEN LEVENSOVERTUIGING steunend op een onontbeerlijke karaktereigenschap. Dat betekent dat als we de woorden figuurlijk nemen liberalisme eveneens geen van beide is. Voor een religie heeft het liberalisme te weinig dogma's en van ketterij kan ik ook niet spreken indien ik Balemans - overigens hoogst interessante - artikel met de beschreven twee mogelijkheden doorlees. De bedoeling van de titel is wel duidelijk: is liberalisme een leer en zijn er afwijkingen op die leer?

VOLTAIRE'S AANGEHAALDE CITATEN GEVEN juist weer wat de inhoud van het liberalisme is. Hij stierf in 1778, elf jaar voor de Franse Revolutie - zonder ooit de Marseillaise gehoord te hebben, zonder de 'levée en masse'

te hebben meegemaakt, maar ook in zalige onwetendheid van de beruchte 'loi des suspects', de coup van de 18e Brumaire en 'les désastres de la guerre' en de slachtofferrijke Napoleontische oorlogen.

Voltaire stierf in 1778, vierendertig jaar voor het begrip 'liberalisme' naar alle waarschijnlijkheid voor het eerst gebruikt is.

Rousseau stierf in 1782. Hij wordt wel beschouwd als de aanjager van de meest beroemde revolutie in onze geschiedenis, waaruit liberalisme en socialisme lijken te zijn voortgesprongen. Volgens literatuur-historicus Daniel Marie Octave Mornet (1878-1954) mag de invloed van 'de stormvogel van de Revolutie' - zoals Rousseau wel genoemd wordt - met betrekking tot de periode onmiddellijk voorafgaande aan de Franse Revolutie niet overschat worden.

Ontstaan

Balemans ziet het 'als nadeel dat elke politieke denkrichting is ontstaan in een tijdperk dat niet het onze is en waarbij het van de interpretatie van het verleden afhangt hoe invulling wordt gegeven aan het gedachtengoed van toen in het heden, en een visie wordt geformuleerd naar de toekomst toe.'

Wellicht wreekt zich hier de Mammoetwet; de uren geschiedenis zijn teruggebracht en de belangstelling

voor het vak is afgenomen. Veel leerlingen zijn door de pakketkeuze gedwongen geschiedenis te laten vallen en als wel wordt gekozen richt de aandacht zich op de periode na 1918.

HISTORISCH GEZIEN IS HET NIET VAN belang wanneer een idee is ontstaan. Wel vanuit welke levensvisie. Zo'n idee blijkt levensvatbaar te zijn wanneer volgende generaties het, binnen hun levenssfeer en gedachtenwereld, weten te hanteren en aan te passen aan de nieuwe tijd. (Zo stelt het 19e eeuwse liberalisme dat de vrijheid van de burger absoluut is, het 20e eeuwse liberalisme stelt de vrijheid in gebondenheid.)

lisme, liberalisme en later tot socialisme en anarchisme.

'Mondigheid van het geheel betekent niet dat er liberalisme ontstaat.' Indien voor mondigheid gelezen wordt vrijheid kan een veel gemaakt misverstand geconstateerd worden. Het is een fundamentele fout te menen dat het liberalisme slechts op een pijler rust: vrijheid. Over de vijf pijlers kom ik nog te spreken.

Mensbeeld

Bij het liberalisme staat de mens centraal; hiermee is het liberalisme de enige politieke overtuiging die stoelt op de mens als individu, op de mens als intelligent wezen.

In wezen is het economisch liberalisme reactionair: halen, hebben en houden'

Eric Balemans legt met bovenstaande gedachte wel de vinger op een gevoelige plek. Het is triest te moeten constateren dat deze tijd geen blijvende nieuwe politieke denkbeelden weet op te brengen, waar wij, zeker op technisch- en medisch gebied, wel veel eigentijds leveren. Dat wij het op politiek gebied nog steeds moeten doen met de - aangepaste - ideeën uit vorige eeuwen getuigt niet zo zeer van de zwakte van onze tijd als wel van de kracht en inhoud van die ideeën.

DE FRANSE REVOLUTIE KAN WORDEN GEZIEN als de vernauwing in een tijdglas. De vooral in de achttiende eeuw ontstane ideeën zakken door de vernauwing naar beneden, hierbij worden ze vermengd, veranderd, verdeeld en gescheiden (indien we deze vier woorden negatief maken vinden we ze terug in de 'twee-naturenleer' van Jezus, vastgesteld op het concilie van Chalcedon in 451). Wat in de onderste wijde ruimte komt, gaat daar een nieuw leven leiden en zal (ver) worden tot o.a. reactionisme, conservatisme, nationalisme, imperia-

WELLICHT SCHAT DE LIBERALE THEORIE de mens te hoog en kan die mens het zich niet permitteren zelf het leven te bepalen. Misschien heeft de mens een ideologie nodig om zich in dit leven staande te houden. Daarmee is niet gezegd dat het liberalisme een foutieve theorie is, wel dat de mens - in het algemeen - (nog) niet rijp is voor deze theorie. Daarvoor is een natuurlijke oorzaak aan te wijzen; om dezelfde voorbeelden te nemen: zowel socialisme als christen-democratie leiden de mens door het hele leven - bij ieder kruispunt wordt men aan de hand genomen. Bij beide levensovertuigingen speelt de eigen verantwoordelijkheid een ondergeschikte rol.

Wederom constateer ik dat Balemans de vinger op de zere plek legt, in dit geval bij het aantal liberalen. Echte liberalen worden in veel mindere mate aangetroffen dan echte socialisten of echte christen-democraten.

IN ZIJN PARAGRAAF 'HEDENDAAGSE Interpretatie' haalt Balemans twee dingen door elkaar: liberalisme en

de VVD. Tot mijn spijt moet ik concluderen dat zeer veel VVD-stemmers, zelfs leden, geen liberaal in de juiste betekenis van het woord zijn en dat er ook echte liberalen zijn die zich in de VVD niet thuis voelen.

Liberaal principes

Echte liberalen zijn die mensen die de vijf liberale principes als leidraad voor hun denken en handelen zien en dat niet slechts op politiek gebied. Of die vijf principes ontstaan zijn in de Franse Revolutie interesseert mij in het geheel niet. Sterker, ik denk dat dat problematisch is. 'Liberté, Egalité et Fraternité' (vrijheid, gelijkheid en sociale rechtvaardigheid cq. broederschap) was toen de leus. Verantwoordelijkheid en het voor liberalen wezenlijkste principe van verdraagzaamheid, komen daar helemaal niet in voor, al kan gesteld worden dat verdraagzaamheid onder liberté thuis hoort - geen vrijheid zonder verdraagzaamheid - en verantwoordelijkheid onder fraternité - wie zijn medemens als broeder ziet voelt zich verantwoordelijk voor hem. Verdraagzaamheid komt mij zo wezenlijk voor, het is immers een karaktereigenschap - het kan niet aangeleerd worden - dat het niet onder een ander begrip mag vallen.

verantwoordelijkheid, 100% gelijkwaardigheid en 100% sociale rechtvaardigheid = 100% liberalisme.

Niet de inhoud van deze begrippen noch het er voor gebruikte woord moet gewijzigd worden, slechts de verpakking. Vrijheid was toen en is nu nog hetzelfde begrip: toen betekende het (alleen?) lijflijke vrijheid, nu betekent het (alleen?) geestelijke vrijheid. De vraagtekens plaats ik omdat ik mij afvraag of dat 'alleen' wel correct is. Velen riepen toen ook om geestelijke vrijheid en nu - wellicht niet voor henzelf - om lichamelijke vrijheid. Overigens; vrijheid moet absoluut zijn. Niemand heeft iets aan lichamelijke vrijheid zonder de mogelijkheid hiervan gebruik te maken en geestelijke vrijheid is inhoudsloos als ideeën niet vrij verspreid mogen worden.

Marx of Bijbel

De liberalen hoeven niet te wijzen op Marx of de Bijbel, zij hebben iets unieks: het centraal stellen van de mens. Volgens de Bijbel is de mens de top van Gods schepping - het liberalisme brengt dat in de praktijk!

ZOALS AL EERDER GEZEGD: HET LIBERALISME en de VVD zijn twee verschillende begrippen. Vandaar dat de praktijkbenadering van de dagelijkse politiek een geheel ander beeld te zien geeft

'In de VVD denken velen: beter een grijze gehaktbal dan een werkloze principieel. De vraag die gesteld moet worden luidt dan ook: hoe principieel liberaal zijn VVD'ers?'

BALEMANS STELT DAT DEZE BEGRIPPEN niet het alleenrecht van het liberalisme zijn. Inderdaad, denk aan de 'zorgende maatschappij' van het CDA en de verzorging van de wieg tot (over) het graf van de PvdA - beide fraternité ten voeten uit.

Wat het liberalisme zo uniek maakt is de combinatie van deze vijf principes in dezelfde verhouding: 100% vrijheid, 100% verdraagzaamheid, 100%

Zolang de VVD in de eerste plaats regeringsverantwoordelijkheid wil dragen en pas in de tweede plaats zuiver liberale politiek wil en moet - gezien de aanhang - bedrijven zal in de Nederlandse situatie met een of meerdere coalitie-partners geregeerd moeten worden. Dat wil zeggen dat het liberale onderste niet uit de coalitiekan gehaald kan worden - compromissen zullen noodzakelijk zijn. Een gevolg

een zuiver liberale politiek is een kleinere partij, zowel in leden- als stemmen-aantal. Dat een kleine liberale partij wel degelijk een niet geringe invloed kan hebben bewijst de Duitse liberale partij FDP.

Rechtse VVD

Van huis uit is het liberalisme vooruitsstrevend. Het economisch liberalisme leek vooruitstrevend, het wilde immers breken met de bestaande situatie - het mercantilisme - en iets nieuws brengen: de vrije, niet door de staat gecontroleerde economie.

levensbeschouwelijk gebied ook is. Desondanks voel ik voor wat de staat betreft voor het principe: morgen uitgeven wat gisteren verdiend is, in plaats van het progressieve idee: eergisteren al uitgegeven hebben wat overmorgen nog verdiend moet worden.

AAN DE ENE KANT LIJKT HET MOOI HET aantal principes uit te breiden, anderzijds wordt de zaak er niet overzichtelijker op. Balemans heeft met zijn punten die in de toekomst bij de VVD alle interesse dienen te krijgen volkomen gelijk (waarom pas in de toekomst?), echter: ze zijn alle onder een of meer van de vijf grondbe-

'Liberalen zijn altijd meesters geweest in het hanteren van het harmonie-model. De laatste tijd lijkt de overtuiging post gevat te hebben dat het conflictmodel meer persoonlijk voordeel biedt'

In wezen is het economisch liberalisme - het kapitalisme - reactionair: halen, hebben en houden. De producent/industriële heeft de volle vrijheid te produceren wat hen goeddunkt, op een ongecontroleerde wijze met een ongecontroleerd eindprodukt. De consument wordt nergens beschermd, noch tegen ondergewicht, noch tegen geringe kwaliteit, noch tegen wanprestatie. Het alternatief hiervoor luidde: faillissement. Maar ging dat altijd op? De werknemer was vogelvrij; werkte voor een laag loon, werd uitbetaald in natura en moest kopen in de winkel van de industrieel. Waar bleef voor de arbeider, de liberte, waar zijn egalite en waar het fraternite-gevoel van de kapitalist? Het zijn slechts vragen, maar dat deze praktijken een voedingsbodem voor het socialisme waren staat buiten kijf. Getseld mag worden: zonder kapitalisme (waarschijnlijk) geen socialisme.

Door in de VVD politiek- en economisch liberalisme - vooruitstrevend en conservatief - te vermengen is zij tot een rechtse partij geworden. Indien de VVD een zuiver liberale partij zou zijn was zij links, wat zij op

ginselen te brengen. Zeker als deze grondbeginselen niet alleen gelden voor de burgers onderling, maar ook voor de staat jegens de burgers en omgekeerd. Burgers zien de staat niet als alles bepalende en beslissende vader die schouderklopjes en zakgeld (subsidie) uitdeelt; verlang van de staat alles wat ook van de medeburgers vanuit de liberale beginselen wordt verlangd en aan de medeburgers wordt gegeven.

De staat dient toe te zien dat mondig burgers willen en weten te dragen het grondgebied bewonen. Burgers die als gelijkwaardig aan de staat moeten worden beschouwd, wat is de staat uiteindelijk meer dan een optelsom van alle individuen die of het staatsburgerschap bezitten of het grondgebied bewonen?

Soepele principes

Indien Balemans werkelijk wil dat duidelijke politieke standpunten worden ingenomen, dus geen coalitiewater bij liberale-wijn wordt gedaan, dan opteert hij voor de kleine principiele partij met naar alle waarschijnlijkheid geen regeringsverant-

woordelijkheid. Zo'n principiële partij heeft veel aantrekkelijks. Ik kan me voorstellen dat congresdiscussies zo weinig principieel zijn. Binnen de VVD bevinden zich duidelijk 'lekken'. Ook zijn er veel meer kandidaten voor politieke ambten dan plaatsen voor liberalen. Een fout gemaakt in een discussie, een discussie verliezen, kan een fel begeerde plaats verloren doen gaan. In de VVD denken velen: beter een 'grijze gehaktbal' dan een werkloze 'principieel'. De vraag die dus gesteld moet worden: hoe principieel liberaal zijn VVD'ers?

Een politiek van soepel toegepaste principes levert regeringsverantwoordelijkheid op en daarmee verwezenlijking van een deel van het wensenpakket. In de oppositie is die mogelijkheid tot nul gereduceerd. Zolang het liberaal gehalte duidelijk herkenbaar blijft in de gesloten compromissen blijf ik de VVD trouw. Er moet tenslotte iets te wensen over blijven. Een ideaal is een droombeeld en dient dat te blijven, anders is de droom voorbij.

Hopelijk inspireert de JVD haar leden tot ander positief liberaal gedrag. Wat ik er van meegemaakt heb geeft hoop.

BALEMANS WENS 'IN DE KOMENDE TIJD verwacht ik veel van het liberale kamp' is mij uit het hart gegrepen. Mogelijk is er nog een flink aantal burgers in onze maatschappij die aangesproken worden door onze principes, zeker wanneer die uitgediept worden met de genoemde verlangens.

Harmonie model

Liberalen zijn altijd meesters geweest in het hanteren van het harmonie-model; de laatste tijd lijkt de overtuiging post gevat te hebben dat het conflict-model meer persoonlijk voordeel biedt. Als dat al zo is dan werkt dat toch negatief op de VVD.

Overigens is het conflict-model volkomen strijdig met het principe van verdraagzaamheid. Laten wij als liberalen in de VVD weer terugkeren tot het harmonie-model en er voor waken dat het conflict-model in de toekomst geen levensvatbaarheid meer krijgt.

ONZE PRINCIPES WERKEN HET BESTE OP lange termijn, via de opvoeding. Met Balemans hoop ik dat 'hokjesgeest en (te) grote persoonlijke korte termijn winst plaats zullen moeten maken voor een mentaliteit die een open en zuivere discussie mogelijk maakt'. Tot heil van de liberale gedachte, de burgers de politiek en niet in de laatste plaats de VVD.

Ecologische landbouw en 'Our Common Future'

Sinds 1972 maakt De Kleine Aarde zich sterk voor een ecologische landbouw. Ze heeft zelf een produktietuin voor groenten op het terrein van het milieucentrum in Boxtel. De 'onbespoten' produkten vinden hun weg naar de natuurvoedingswinkels. Juffermans, werkzaam bij De Kleine Aarde, ageert in onderstaand artikel tegen de oneerlijke concurrentie tussen ecologisch en 'normaal' gerunde bedrijven. Wat hij te bieden heeft? Het groene alternatief.

De Kleine Aarde ziet de ecologische landbouw als oplossing voor diverse vraagstukken van onze samenleving; het te hoge gebruik van fossiele brandstof, de vermisting de vervuiling van het (drink)water, de verzuuring en de achteruitgang van flora en fauna. Met name in mondiaal perspectief wordt de ecologische landbouw gezien als een vorm van 'sustainable development', het centrale begrip in het recente VN-rapport 'Our Common Future'.

Groot-grondgebruik

Een vaak nog onbekend aspect van de ecologische landbouw is de nadruk op de produktie van plantaardige voeding. Men wijst de intensieve produktie van dierlijke produkten af, ondermeer vanwege het groot-grondgebruik dat daar aan vast zit. Uit onderzoek is gebleken dat bij de huidige consumptie van de Nederlanders we twee aardes nodig hebben, indien we die consumptie zouden extrapoleren voor alle vijf miljard mensen die de aarde nu bevolken. Het groot-grondgebruik uit zich in het grootschalig gebruik van grond in Derde-wereldlanden. De produktie van de vaak vruchtbaarste gronden gaat niet naar de eigen behoeftige bevolking, maar vult de magen van varkens, kalveren, honden en katten. Naast de eigen

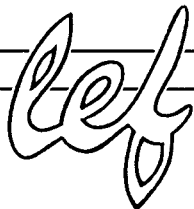
twee miljoen hectare landbouwgrond gebruikt Nederland in het buitenland nu 14 tot 16 miljoen hectare grond, ofwel zeven tot acht keer 'ons eigen areaal'.

MINDER GRONDGEBRUIK KAN OOK LEIDEN tot een gezonder voedingspatroon, in de lijn van recente adviezen van de Voedingsraad.

Concurrentie-vervalsing

Volgens De Kleine Aarde is er tussen de gangbare landbouw en de 'alternatieve' landbouw sprake van valse concurrentie. Omdat lang niet alle kosten doorberekend worden in de prijzen voor de consument. De Kleine Aarde wil dat de vervuiler betaald. De Nederlandse landbouw zit zo vreemd in elkaar dat nu iedereen via de belasting al zo'n f400,- per jaar moet bijbetalen. Daarmee is ons voedsel vijftien procent duurder geworden (we betalen gemiddeld f2400,- per jaar). Deze cijfers kwamen naar voren uit een onderzoek van de TU-Eindhoven in 1985.

MAAR MET DIE VIERHONDERD GULDEN ZIJN we er nog niet. Duidelijk is dat het bedrag flink op zal lopen als er de juiste kosten van de zure regen, de verontreiniging van grond- en drinkwater, de schade aan grond en ge-

zondheid bij worden opgeteld. Kortom: er moet voor een getrouw beeld van de kosten van de 'normale landbouw' nog heel wat gerekend worden.

Dankzij het feit dat er, vooral de laatste vijftien jaar, boeren en tuinders zo gek zijn geweest om radicaal over te schakelen op een milieu-vriendelijke manier van produceren, kon in 1984 de actie 'Concurrentievervalsing' van start gaan.

Afwentelen

De biologische bedrijven moeten immers zien te concurreren met 'gangbare' bedrijven, die de kosten van vervuiling schade en Europese Gemeenschap niet in hun prijzen hoeven door te berekenen. Dat 'afwentelen op de samenleving' is niet eerlijk.

organisaties die de biologische landbouw een warm hart toedragen. Bij de huidige gesprekken met het ministerie wordt ernaar gestreefd al op korte termijn tot een gelijkere concurrentiepositie te komen tussen gangbare biologische bedrijven. De vraag is echter of nu een voorkeursbehandeling voor de biologische producten niet veel logischer zou zijn. Een dergelijk beleid - waarbij de vervuiler duurder uit is - is voor de 'schone auto' immers ook uitgestippeld.

ZO'N BELEID ZOU MET EVENVEEL RECHT voor 'schone groenten' en 'schone zuivel' kunnen gelden, hoewel het in dat geval vooral gaat om schone productiesystemen.

Het ministerie van VROM hebben we

'De produktie van de vaak vruchtbaarste gronden gaat niet naar de eigen behoeftige bevolking, maar vult veeleer de magen van varkens, kalveren, honden en katten'

Drieëntwintig organisaties schreven minister Braks daarom een brief op poten. Het overleg met het ministerie van Landbouw, dat daar uit is voortgekomen, heeft geleid tot een onderzoek door het Landbouw Economisch Instituut (LEI) naar de effecten van een lastenverschuiving van arbeid naar energie en grondstoffen. Ook wordt gepraat over een heffing op kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Dat laatste gebeurt bijvoorbeeld al in Zweden en Denemarken. Het geld dat beschikbaar komt wordt gestopt in onderzoek voor de biologische landbouw.

Voorkeursbehandeling

Door het overleg met het ministerie is een samenwerkingsverband ontstaan van milieu-, consumenten- en landbouworganisaties, die het plan hebben opgevat hun samenwerking een steviger basis te geven. Zo is het Platform Biologische Landbouw ontstaan; een platvorm voor diverse or-

dit al voorgesteld - die schone-auto-regeling is daarbij een belangrijk precedent.

Prijzen omhoog

Uiteindelijk zullen de prijzen van de hele landbouw inclusief moeten worden. Zonder afwenteling dus. Als we kijken naar de gigantische problemen die de 'gangbare' landbouw tot in de Derde Wereld toe veroorzaakt, is toch het enige waar je aan denkt: die prijzen moeten omhoog, in combinatie met produktie-beperking.

'Er is tussen de gangbare landbouw en de 'alternatieve' landbouw sprake van valse concurrentie'

MAAR NEE, VANUIT BRUSSEL STELT EG-commissaris Andriessen voor de prijzen te verlagen in combinatie met inko-

menstoelagen. Dit heeft duidelijk te maken met de internationale handel die in het hele landbouw-gebieden nog steeds het belangrijkste lijkt. Men 'vergeet' echter dat door prijsverlaging het gevaar juist bestaat dat er nog meer zal worden geproduceerd. En bovendien wordt het de boeren in de Derde Wereld-landen nog moeilijker gemaakt met importen te concurreren. Kortom: een kortzichtig beleid.

Onderzoek

Naast het genoemde onderzoek door het LEI wordt ook in Wageningen (Landbouwhogeschool), Amsterdam (Vrije Universiteit), en Utrecht (Landelijk Milieu Overleg) aan onderzoek gewerkt. Onderzoek om meer gegevens op tafel te krijgen over de economische betekenis van de biologische landbouw en andere factoren die te maken hebben met de concurrentievervalsing in de landbouw. Dat

'Als we kijken naar de gigantische problemen die de 'gangbare' landbouw tot in de Derde Wereld toe veroorzaakt, is toch het enige waar je aan denkt: die prijzen moeten omhoog, in combinatie met produktiebeperking'

is degelijk werk en kost tijd. Het is echter te hopen dat er toch op korte termijn al merkbare regelingen getroffen kunnen worden, zodat de biologische bedrijven een eerlijke kans krijgen en eindelijk de brede maatschappelijke erkenning krijgen die ze verdienen!

Naar een liberaal landbouwbeleid

Daartoe aangemoedigd door de besluiteloosheid van het Europa van de Twaalf, de ruime voedseloverschotten en de zo mogelijk nog ruimere balanstekorten van de EG, toog een JOVD-commissie enige tijd geleden aan het werk. Onderwerp: landbouw. Doel: het schrijven van een resolutie voor het voorjaarscongres van de JOVD in 1988. Drs. J.A. Dyk is lid van die commissie.

De agrarische sector wordt meer en meer geconfronteerd met problemen; de bedrijfsovernames, de mest- en landbouw-overschotten. Als men bedenkt dat we momenteel in Europa een overschot hebben van 1,4 miljoen ton boter, 0,6 miljoen ton vlees, 1,0 miljoen ton melkpoeder en liefst 16,7 miljoen ton graan is het duidelijk dat de overschottenproblematiek zwaar drukt.

DE VRAAG IS: HOE KOMEN WE VAN DIE overschotten af en hoe wordt de landbouw op langere termijn weer een gezonde bedrijfstak?

De oplossing zal gevonden moeten worden in de oorzaken van het probleem. Alleen dan zal de landbouw weer een gezonde sector worden.

EG-beleid

Het beleid van de Europese Gemeenschap is een van de oorzaken voor het overschot-probleem. In 1958 werden de grondslagen voor het gemeenschappelijk beleid geformuleerd:

- bevordering produktiviteit;
- verzekeren van een redelijk inkomen voor de agrarische bevolking;
- stabilisatie van de markten;
- veilig stellen van de voedselvoorziening in de Gemeenschap;
- de consument verzekeren van een betaalbaar voedselpakket.

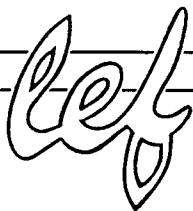
OM DEZE DOELSTELLINGEN TE VERWEZENLIJken werd een interventiesysteem - met een interventieprijs die kunstmatig prijsverhoging impliceert - ge-

introduceerd. Agrariers worden hierdoor gestimuleerd de produktie voort te zetten, ondanks een marktprijs die onder de kostprijs ligt. De interventieprodukten worden tegen interventieprijsen (welke boven de marktprijs liggen) aangeboden aan interventiebureau's. De opgekochte produkten blijven eerst een tijd opgeslagen om vervolgens te worden verkocht op de markt. De opslagkosten en het verschil tussen marktprijs en interventieprijs komen voor rekening van de EG. Zo wordt voldaan aan de eis van het veilig stellen van de Westeuropese voedselvoorziening en aan de 'inkomens-eis' voor agrariers.

Marktmechanisme

Een groot probleem van het interventiesysteem is het uitschakelen van het marktmechanisme. Ongeacht de vraag naar een produkt, er wordt geproduceerd en afgenomen tegen een gegarandeerde prijs. Het interventiebeleid, dat bedoeld was om conjuncturele onevenwichtigheden tegen te gaan, is uitgemond in een inleverbeleid.

Een ander probleem van het interventiesysteem is de verslechtering van de concurrentiepositie, zowel direct als indirect. Het interventiesysteem met de hoge interventieprijsen prijst zichzelf uit de markt. Wellicht is dit een reden waarom de Nederlander gemiddeld meer margarine dan boter consumeert.

Overige oorzaken

Het is niet fideel om de overschotten alleen toe te schrijven aan het gevoerde EG-beleid. Er zijn meerdere oorzaken aan te wijzen die tot een stijgende produktie leidden en in de toekomst nog zullen leiden:

- substitueerbaarheid van produkten. Melkvetten en melkeiwitten bijvoorbeeld worden op dit moment vervangen door melk-vreemde vetten en plantaardige eiwitten;

- veranderde produktietechnieken. Juist in de agrarische sector zijn de produktietechnieken de laatste jaren enorm snel veranderd, wat een produktiestijging ten gevolge had. Te denken valt aan kunstmeststoffen (i.p.v. dierlijke mest) en gewasbeschermingsmiddelen, maar ook aan spermabanken en in de toekomst embryotransplantatie, superovulatie en het klonen bij dieren.
- veredeling en biotechnologie.

Door veredeling van dieren en gewassen neemt de produktie en kwaliteit jaarlijks toe. Een goede melkkoe produceert 10 ton melk per jaar, een hectare bouwgrond maar liefst 70 ton aardappelen. Het is zelfs mogelijk dat het huidige produktie-niveau verdubbeld wordt, ook door de mogelijkheden die de biotechnologie naast het veredelingsproces biedt.

met 'de' oplossing voor de zuiveloverschotten. Er werd voor de Europese agrarische ondernemers een geheel nieuw systeem ontwikkeld: de quoterings. Iedere melkveehouder kreeg aan de hand van zijn produktie in het voorafgaande jaar het recht om een bepaald contingent melk te produceren. De bedoeling van deze produktiequotering was het afstemmen van vraag en aanbod op elkaar. Nog afgezien van het feit dat het criterium aan de hand waarvan het quotum wordt bepaald - de produktie van het vorig jaar - tamelijk willekeurig bepaald is, is het verwonderlijk dat de EG voor een dergelijk kunstmatige oplossing gekozen heeft. Immers, luidt niet een van haar doelstellingen 'het streven naar een concurrerende land- en tuinbouw'? Het vrije ondernemerschap, een belangrijk kenmerk van de landbouw, is door de quoteringsmaatregel tot nul gereduceerd. Niet de agrarische ondernemer maar de Europese overheid bepaalt bepaald wat en hoeveel geproduceerd wordt.

DAT PRODUKTIEBEPERKING NIET IDEEAAL IS is, blijkt uit verschillende studies over de quoterings. Het rapport 'Zonder visie geen toekomst' van de Hollandse Maatschappij van Landbouw noemt de volgende nadelen van contigentering:

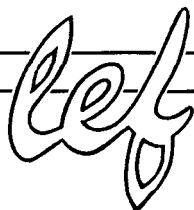
'Met quoterings wordt geen pas op de plaats gemaakt, maar wordt de weg terug ingeslagen'

OOK ANDERE BESTAANDE EN NIEUWE ontwikkelingen hebben hun invloed op de produktie. Ontwikkelingen die gemeen hebben dat juist door een hogere opbrengst uit vermogen de kostprijs van de produktie daalt. Voor de concurrentiepositie van de landbouw is dat uiteraard aantrekkelijk.

Produktiebeperking

Veel te laat, in 1984, kwam Europa

- uitvoerbaarheid. Controle op de realisatie van de doelstellingen is bij tal van produkten niet of nauwelijks uitvoerbaar, aangezien die produkten via veel verschillende kanalen worden verhandeld. Een contigentering leidt tot steeds gedetailleerder regulering en daarmee tot grote administratieve druk;
- onrechtvaardigheid. Quota's worden toegerekend naar ra-

to van de produktie op een willekeurig moment;

- bevriezing van de ontwikkelingen. Door quotering kunnen ondernemers niet meer inspelen op nieuwe ontwikkelingen en markten. Beperkende factoren zijn de opbrengstprijzen en de schaalgrootte van de bedrijven. Concurrenten elders (industrie, land- en tuinbouw buiten de EG) zullen wel op nieuwe ontwikkelingen inspelen. Marktverlies van de EG-land- en tuinbouwers zal worden vertaald in minder produktierech-

uitstekende positie zouden innemen. Een ander probleem dat zich voordoet bij quotering is het verschuiven van het probleem. Melkveehouders zullen ter compensatie andere - nog niet gequoteerde produkten - gaan produceren, zodat ook van die produkten overschotten ontstaan.

Liberalisering landbouw

Dat produktiebeperkende maatregelen geen ideale oplossing zijn moge duidelijk zijn.

'Het vrije ondernemerschap, een belangrijk kenmerk van de landbouw, is door de quoterings-maatregel tot nul gereduceerd'

ten per ondernemer. Met quotering wordt geen pas op de plaats gemaakt, maar wordt de weg terug ingeslagen;

- verlies export-positie. De EG en Nederland in het bijzonder zijn grote exporteurs van land- en tuinbouwprodukten. De EG zal bij quotering geleidelijk van haar exportpositie afstand moeten doen. Nederland zal in deze teruggang

Uitgaande van een aantal liberale uitgangspunten kan een goede, aanvaardbare oplossing gevonden worden. Hierbij dienen in ieder geval de volgende uitgangspunten centraal te staan:

- de vrije markt is uitgangspunt. Er dient geproduceerd te worden voor een markt. Die markt kan onmogelijk de huidige wereldmarkt zijn

'Het is niet fideel om de overschotten alleen toe te schrijven aan het gevoerde EG-beleid'

een meer dan evenredig aandeel hebben;

- de problematische bedrijfsovername. De produktierechten zijn, evenals de grond tegen een lagere prijs verhandelbaar.

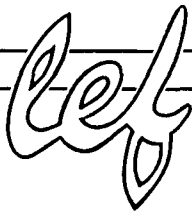
PRODUKTIE BEPERKENDE MAATREGELEN - waarbij ook gedacht moet worden aan het braak laten liggen van grond - zijn nadelig voor de ontwikkelingskansen van economisch gezonde bedrijven. Bedrijven die tegen een lage kostprijs kunnen produceren maar door een quotum geen gebruik maken van de produktiecapaciteit. Dat terwijl zij bij een meer marktgericht beleid een

die teveel het karakter heeft van een dumpplaats voor overschotten. Via overleg in GATT kan getracht worden aan de markt meer structuur te geven;

- de concurrentiepositie. Deze dient een belangrijke plaats in te nemen om in te kunnen spelen op (technische) ontwikkelingen die uiteindelijk kostprijsverlagend kunnen werken;
- niet-honoreren overschotten.

BOVENGENOEMDE UITGANGSPUNTEN LEIDEN tot een oplossing waarbij het liberale markt/prijsmechanisme weer functioneert. In concreto betekent dit:

- afschaffing interventiesysteem. Het wordt dan minder aantrekkelijk

overschot-produkten te produceren;
- prijsverlagingen.

Dit heeft ten gevolge dat de vraag toe kan nemen. Nieuwe markten kunnen bedient worden. Markten die tegen de huidige (hoge) prijs niet kunnen afnemen of een substituuut vragen. Daarnaast zal een lagere prijs het aanbod doen afnemen.

Een pijnlijk punt bij het verlagen van de prijs is dat een aantal bedrijven gedwongen zal zijn te sluiten. Dat zijn veelal de tegen een te hoge kostprijs producerende zwakkere bedrijven.

VOORDAT HET PRIJSMECHANISME INGEvoerd kan worden zal aan twee belangrijke voorwaarden voldaan moeten worden:

- 1) Er moet een goed gestructureerde open markt zijn.
- 2) De huidige structurele overschotten moeten afgeschreven zijn; zij mogen geen storende invloed hebben op het prijsmechanisme.

Op langere termijn zal het resultaat van dit beleid een evenwicht op de markt zijn. Er zal daar geproduceerd worden waar dat het goedkoopste is. Kortom: de landbouw zal weer een gezonde bedrijfstak zijn.

Ethiek, landbouw en biotechnologie

In ondernemerskringen wordt ethiek niet zelden beschouwd als lollig tijdsverdrijf. Leuk voor de borreltafel hoor, maar weinig profitabel. Een wetenschapper wint eerder de - nota bene - Nobelprijs met het verleggen van grenzen, dan met het stellen van grenzen aan het menselijk kunnen.

DR. J.J. Dekkers, werkzaam bij de Directie Landbouwkundig onderzoek van het Ministerie van Landbouw, tracht wel enige kanttekeningen te plaatsen bij de voortschrijdende technische verworvenheden in de landbouw en biotechnologie.

Toepassingen of vermeende toepassingen van biotechnologisch onderzoek in de landbouw worden in toenemende mate door de samenleving met zorg benaderd. Vragen als: waar leidt dit toe, wat gaat dit betekenen voor de boer en tuinder, levert dit bedreigingen op voor natuur en milieu, wat zullen de consequenties zijn voor de ontwikkelingslanden? houden diverse groeperingen bezig en vormden onderwerp van beraad tijdens de medio oktober 1987 gehouden 'Honger hoeft niet - week' en tijdens een op 14 november 1987 gehouden congres aan de Vrije Universiteit te Amsterdam over biotechnologie en wereldvoedselvoorziening. Het is onmiskenbaar dat steeds meer signalen worden afgegeven waaruit zorg en verontrusting spreken met betrekking tot de te verwachten ontwikkelingen.

Normen en waarden

Ieder mens draagt innerlijke waarden en normen in zich die eenheid en betekenis aan zijn of haar aanwezigheid binnen een samenleving geeft. Waarden als eerlijkheid, waarheid, loyaliteit, rechtvaardigheid, vrijheid en menselijke waardigheid komen niet kant en klaar tot ons op de dag van onze geboorte of worden op school aangeleerd. Het zijn concepten gevormd door de menselijke geest voor de menselijke geest waarbinnen

we onze toenemende kennis van mens en samenleving organiseren. Het zijn gedeelde concepten, weliswaar innerlijk aanwezig en zich vormend binnen het individu, maar slechts betekenis hebbend binnen het samenlevingsverband waar het individu mee in wisselwerking is. Dit betekent tevens dat hier geen sprake is van vaste waarheden en regels waaruit voortvloeit hoe de samenleving en het gedrag van het individu voor altijd zal moeten zijn. Er dient daarentegen sprake te zijn van een voortdurend exploreren van relaties tussen mens en samenleving, leidend naar een meer samenhangend beeld waarbij de betrokken menselijke samenleving enerzijds stabiliteit vertoont c.q. bij elkaar blijft maar anderzijds toch groeit en evolueert.

GEEN ENKEL CONCEPT IS DERHALVE AF maar zal steeds opnieuw gemaakt moeten worden in de richting van verbeterde en bredere begripsvorming. Verschuiving c.q. aanpassing van normen en waarden heeft dan ook altijd plaatsgevonden. Reeds Cicero heeft er op gewezen dat er een duidelijk verband is tussen zeden en gewoonten van een bepaalde groep en de tijd waarin deze mensen leven. In de loop der tijden, soms zelfs in de loop van zeer korte tijden, heeft een verschuiving van vroeger algemeen aanvaarde normen plaatsgevonden. Voorbeelden zijn de vroegere opvattingen

over de slavernij en de berusting waarmee periodieke hongersnood en andere natuurrampen werden geaccepteerd. Uit het bestaan van utopieën blijkt echter dat mensen vanouds onvrede hebben gehad met de werkelijkheid waarin zij leefden. Overal echter stuitte de menselijke geest op de beperktheid van de lichamelijke en materiële mogelijkheden om de nood uit te bannen en de waarden te verwezenlijken die de mens als nastrevenswaardig en ethisch goed waardeert.

WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE ZIJN EEN noodzakelijk middel en soms zelfs een voorwaarde om deze waarden dichterbij te brengen en te realiseren. Het problematische is dat de ontwikkeling in wetenschap en technologie de laatste tientallen jaren dermate snel gegaan is en ver gevorderd is dat deze de ethische bezinning ver vooruit is. Dit heeft tot gevolg gehad dat de technologie meer en meer als eigen waarde is gaan heersen

dankbaar worden aangegrepen. Uiteraard dient wel vermeden te worden deze jonge tak van technologie als boosdoener en onheilsbrenger te kwalificeren.

Biotechnologie

Biotechnologie wordt gedefinieerd als 'het geïntegreerd gebruik van wetenschappelijke disciplines - microbiologie, biochemie, moleculaire genetica en procestechologie - met als doel te komen tot praktische toepassingen van cellen of delen daarvan'. Deze wat abstracte definitie is weer te geven als een boom. De wetenschappelijke disciplines zijn de wortels, biotechnologie is de integratie van de betrokken disciplines via de stam en enkele mogelijke producten zijn de vruchten van een boom. Enkele producten zijn bijvoorbeeld (dure) chemicaliën en geneesmiddelen, gewasbeschermingsmiddelen, verbeterde voedings- en voedermiddelen, maar ook nieuwe planten- en dierenrassen.

'De samenleving mag niet tolereren dat korte termijn belangen van individuen en ondernemingen de beschikbaarheid op lange termijn van een gevarieerd bestand aan erfelijk materiaal verhinderen'

(technocratie) en de functie van middel respectievelijk voorwaarde voor het bereiken van na te streven waarden heeft verloren. Het is een belangrijke opgave voor de samenleving van vandaag om de technologie weer in haar oorspronkelijke functie te doen functioneren. Voor biotechnologie doet zich hierbij de gelukkige omstandigheid voor dat deze technologie nog jong en volop in ontwikkeling is zodat bijsturing vanuit de samenleving in principe nog heel goed mogelijk is. Ik ben er van overtuigd dat de versnelling die biotechnologie teweeg brengt een vergroting van de bewustwording van een aantal reeds langere tijd sluimerende ontwikkelingen in landbouw en industrie heeft veroorzaakt. Ook in dit opzicht kan de biotechnologie

AAN DEZE BOOM KAN EEN DIMENSIE toegevoegd worden: de sociale dimensie. De betekenis van deze dimensie is duidelijk: wat in principe via biotechnologische werkwijzen geproduceerd kan worden betekent nog niet dat deze daarmee ook in de praktijk toegepast zal worden. Dit zal in hoge mate afhangen van de economie van het proces en hoe de houding van de samenleving zal zijn met betrekking tot de te stelen randvoorwaarden. In principe kunnen de na te streven waarden voor onderzoek, bedrijfsleven en samenleving parallel lopen - bijvoorbeeld met betrekking tot nieuwe grondstoffen, verbeterde grondstofbenutting, verminderde afvalproductie, verbetering van kwaliteit en verlaging van de kostprijs. Er is echter ook een aantal voor-

beelden aan te geven waarbij de na te streven waarden conflicteren, hetzij op korte termijn hetzij op de lange termijn. In deze gevallen zal een regelmechanisme dienen te worden ontwikkeld om de continuïteit en evolutie van de samenleving te garanderen. Voor de toepassingen van biotechnologie in de landbouw betreft dit voornamelijk de kwetsbaarheid van de samenleving onder invloed van de toenemende industrialisering van de landbouw, de veranderende opvattingen van de samenleving ten aanzien van het omgaan met (landbouwhuis-)dieren en de consequenties die biotechnologie zal gaan hebben voor de Derde Wereld landen. In het navolgende worden enkele maatschappelijke kosten en baten van deze onderwerpen weergegeven die slechts kort toegelicht kunnen worden. Een uitgebreide beschouwing zou ver buiten de scope van dit artikel vallen.

Kosten en baten

Door steeds rationelere produktiemethoden is er een aanzienlijke schaalvergroting in de landbouw opgetreden resulterend in een door de samenleving belangrijk geachte waarde - het kunnen beschikken over voldoende en goedkoop voedsel. Vooral de laatste jaren dringt het besef echter door dat deze ontwikkeling ten koste is gegaan van een aantal andere waarden. Een daarvan is een gevarieerd landschap en zo weinig mogelijk aantasting van het natuurlijk milieu. Om grootschalig te kunnen produceren zijn veel kunstmatige milieus (monocultures) ontstaan die slechts met input van veel chemicaliën in stand te houden zijn.

mingsmiddelen een bijdrage leveren aan het milieuvriendelijker maken van de landbouw. Anderzijds biedt het ook mogelijkheden voor producenten van chemische pesticiden om, via biotechnologische werkwijzen, plantenrassen te verkrijgen die allen resistent zijn tegen hun middelen. Hiermee is de afzet gegarandeerd en kan waarschijnlijk zelfs groeien hetgeen weer in schril contrast staat met het beleid om chemische bestrijdingsmiddelen tot een minimum te beperken.

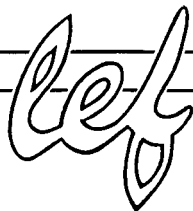
EEN ANDER NADELIG GEVOLG VAN DE INDUSTRIALISERING VAN DE LANDBOUW IS DE OVERPRODUKTIE VAN EEN AANTAL PRODUCTEN ALS GRANEN, MELK EN RUNDVLEES. Dat leidt tot een maatschappelijk zeer ongewenste verspilling van kapitaal, arbeid en grondstoffen.

Een aspect dat in dit kader zeker ook genoemd moet worden is de toenemende interesse van multinationale ondernemingen voor de zaaizaad- en pootgoedsector. Een aantal zaadbedrijven is reeds door deze ondernemingen opgekocht, hetgeen discussies oproept ten aanzien van de vrije beschikbaarheid van erfelijk materiaal ten behoeve van het verdelingsonderzoek naar verbeterde en nieuwe gewassen. De samenleving mag niet tolereren dat korte termijn belangen van individuen en ondernemingen de beschikbaarheid op lange termijn van een gevarieerd bestand aan erfelijk materiaal verhinderen.

Omgang dieren

De houding van de samenleving ten aanzien van het houden en de behandeling van dieren is cultureel bepaald en aan veranderingen onderhevig. Boeddha leerde zijn volgelingen: 'Be

'Menselijke waarden en normen voor ethisch handelen dienen aan voortdurende veranderingen onderhevig te zijn, om groei en stabiliteit van een samenleving te garanderen.'

nig andere opvattingen over dat nog in het begin van deze eeuw dieren mishandeling alleen strafbaar geacht werd als de zedelijkheid werd aange- tast voor degene die het zag gebeu- ren. Pas veel later ging de aan het

in de ontwikkelingslanden zal wonen. Biotechnologisch onderzoek brengt echter ook bedreigingen voor de Der- de Wereld mee. Een daarvan is de sub- stitutie van suiker en cacao door biotechnologisch geproduceerde ver-

'Een goede ontwikkeling van Derde Wereld-landen is niet alleen een ethische verantwoordelijkheid van het Westen, maar ook een lange termijn belang'

dier berokkende schade meetellen en dan nog merendeels vanuit econo- mische overwegingen.

Derde Wereld

Het zal een ieder bekend zijn dat ook het ethisch denken ten aanzien van 'vreemde' volken aanzienlijke wijzi- gingen heeft ondergaan. Waren het de vorige eeuw en begin deze eeuw nog primitieve volkeren die de kolonien bevolkten, de laatste jaren is de ontwikkeling van de onafhankelijk ge- worden naties een punt van maats- chappelijke zorg geworden. De pro- blematiek is enorm groot. Tekort aan voedsel en teveel aan ziektes en es- sentiele basisvoorzieningen belemme- ren de ontplooiing van de menselijke waarden. Biotechnologisch onderzoek kan de opbrengst van bestaande land- bouwgronden vergroten, kan de moge- lijkheid bieden meer land in gebruik te nemen en kan een bijdrage leveren aan erminding van de aanzienlijke na-oogst verliezen.

OM DIT GOED TE LATEN GEBEUREN DIEN- t lering getrokken te worden uit de lessen die de (eerste) Groene Revolu- tie - met sterke nadruk op vergro- ting aan de input-zijde van de locale landbouwsystemen - ons leert. Tevens moet te veel invloed van Westerse bedrijven tegen gegaan worden. Een goede ontwikkeling van Derde Wereld- landen is niet alleen een ethische verantwoordelijkheid van het Westen maar ook een lange termijn belang. Prognoses geven aan dat over veertig jaar bijna 90% van de wereldbevolking

vangers in de Westerse wereld. Dit heeft enorme consequenties voor de export van landbouwprodukten, waar vrijwel alle ontwikkelingslanden zo afhankelijk van zijn. Dit levert een nog grotere oneverwichtigheid op de betalingsbalans van deze landen op, hoewel daar tegenover staat dat meer zelfvoorziening van voedsel- en ener- gie-gewassen voor enige verlichting kan zorgen. Het brengt wel mee dat het bereiken van rechtvaardige grond- stoffen-overeenkomsten steeds moeilij- ker zal worden.

Conclusie

Menselijke waarden en normen voor ethisch handelen dienen aan voortdu- rende veranderingen onderhevig te zijn om de groei en stabiliteit van de sa- menleving te garanderen. Toepassingen van biotechnologisch onderzoek in de landbouw kunnen een belangrijk middel en soms zelfs een voorwaarde zijn om na te streven hogere waarden te be- reiken. Zoals bij elke technologie dient er sprake te zijn van een nood- zakelijk middel. Om dit te realiseren is een permanente maatschappelijke en wetenschappelijke discussie nodig. Goede initiatieven in dit verband zijn reeds ondernomen door het Centrum Kerk en Samenleving te Driebergen en door het Koninklijk Genootschap voor Landbouwwetenschap met betrekking tot de in 1988 te houden landbouwdag. Ook vanuit de politiek zijn initiatieven gewenst en mogelijk zelfs noodzakelijk.

Agrolutie: Inkomenspolitiek en EG-landbouwbeleid

Verontrust - om niet te zeggen verbouwereerd - over de inhoud van de concept-Landbouw-resolutie toog een aantal jonge liberalen aan het werk. Zij braken zich niet slechts de hersenen op een andere formulering van die concept-tekst, maar juist ook op totaal andere - jazeker, ook al liberale - uitgangspunten. C.P.I.M. Dolmans is oud-hoofdbestuurslid van de JOVD en een van de zeven leden tellende actiegroep 'Redt de Landbouw-resolutie'. Vaak was een actiegroep net zo klein, zelden was er een zo succesvol. Het geesteskind van deze liberale activisten heet Agrolutie.

Het belangrijkste politieke onderwerp van het JOMD voorjaarscongres is de landbouw. Een JOMD-hoofdbestuurscommissie heeft hiertoe een resolutie geproduceerd. Een resolutie met vele gebreken. De commissie bleek niet in staat een duidelijke en samenhangende liberale visie te ontwikkelen ten aanzien van de rol van de landbouwsector in de samenleving en de daaruit voortvloeiende overheidstaken. Verzuimd werd een resolutie te presenteren waarin de landbouwsector, in plaats van de landbouwers, centraal staat.

Overigens ontbreekt een logische structuur en krijgen bepaalde onderwerpen onevenredig veel aandacht. Twee specifieke stellingen over het ABC-bietensysteem doen belachelijk aan, daar het om veel algemener problemen gaat.

Een aantal JOMD-leden, verenigd in de actiegroep 'Redt de landbouw-resolutie', heeft een alternatief geformuleerd: de agrolutie.

Doelstellingen

Artikel 3 van het EEG verdrag voorziet het tot stand brengen van een

gemeenschappelijk beleid van de EG-lidstaten op het gebied van de landbouw. Dit gemeenschappelijk beleid heeft in artikel 39 een aantal geformuleerde doelstellingen:

- produktiviteit van de landbouw doen toenemen;
- de landbouwbevolking een redelijke levensstandaard garanderen;
- markten stabiliseren;
- voorziening veilig stellen;
- redelijke prijzen voor de consument.

Kern van het landbouwbeleid dient het veilig stellen van de voorziening van landbouwprodukten tegen redelijke prijzen te zijn. Landbouwprodukten, vooral voedsel, zijn immers een primaire levensbehoefte van de mens.

OPTIMALE ALLOCATIE VAN DE PRODUKTIE-middelen in de landbouw verzekert de voorziening tegen een redelijke prijs. Schattingen eind zestiger-, begin zeventiger jaren hebben uitgewezen dat - ook met de huidige groei van de wereldbevolking - bij optimale allocatie tot ver in de toekomst voldoende voedsel geproduceerd kan worden. De Europese Gemeenschap kan reeds nu al haar 320 miljoen inwoners ruim van

voedsel voorzien. Het zijn dan ook niet alleen economische, maar voornamelijk politiek factoren, die een meer efficiënt gebruik van de produktiemiddelen in de landbouw, en daarmee een oplossing van het wereldvoedselprobleem, tegenhouden.

CYNISCH GENOEG IS HET GROOTSTE PROBLEEM van de EG op dit moment de grote overschotten op de Europese landbouwmkt. Exporteren van deze overschotten brengt problemen met zich mee. Enerzijds zijn er dus veel landen met een behoefte - die onbetaalbaar is - en anderzijds wordt de EG geconfronteerd met concurrentie van landen die door toepassing van extensieve, in plaats van intensieve methoden goedkoper kunnen produceren.

Marktordening

De Gemeenschap heeft sinds haar totstandkoming het accent gelegd op inkomensverbetering voor de boeren. Op langere termijn zou moeten worden gestreefd naar een verbetering van de structuur in de landbouwsector. Het beleid in de Gemeenschap heeft zich dus toegespitst op inkomenspolitiek, terwijl de structuurpolitiek gevoerd is door de lidstaten zelf.

Voorts omdat in het algemeen niet de boer die het minst, maar de landbouwer die het meest verdient hierdoor inkomenssteun verkrijgt.

De inkomenssteun wordt aan de boeren gegarandeerd door toepassing van een 'prijssluis' aan de grens - de communautaire preferentie.

Dit houdt in dat invoerrechten worden geheven op goedkopere produkten uit derde landen om zo concurrentie te voorkomen. Tevens wordt door restituties steun verleend aan exporteurs, zodat zij hun produkten op de wereldmarkt - waar de prijzen lager liggen - kunnen afzetten.

NIET VOOR ALLE PRODUKTEN DIE ONDER een gemeenschappelijke marktordening vallen, geldt hetzelfde:

- de marktordeningen omvatten een interventieregeling; garantieprijzen voor de belangrijkste graansoorten en voor suiker- en zuivelprodukten; soepeler regelingen voor bijvoorbeeld de opslag van produkten als varkensvlees, tafelwijn en bepaalde soorten groenten en fruit;
- voor ongeveer een kwart van de totale landbouwproduktie (namelijk voor de overige groenten- en fruitsoorten, voor bloemen, eieren en slachtpluimvee - wordt de interne markt alleen maar naar bui-

'Kern van het landbouwbeleid dient het veilig stellen van landbouwprodukten tegen redelijke prijzen te zijn'

BIJ HET VOEREN VAN INKOMENSPOLITIEK zijn er verschillende mogelijkheden. Enerzijds kan men het inkomenspeil van de producent verbeteren door degenen die het minst verdienen, inkomens toeslagen te geven (zoals in Groot-Brittannië gebruikelijk was). Anderzijds kan men de prijzen van de landbouwprodukten verhogen. Aangezien de laatste methode in de andere EG-lidstaten gebruikelijk was, heeft men hiervoor gekozen.

Dat is vreemd. Allereerst omdat door prijsgarantie de prikkel om goed en efficiënt te produceren afneemt.

ten toe afgeschermd; binnen de Gemeenschap kunnen de prijzen zich vrij ontwikkelen om vraag en aanbod in evenwicht te brengen;

- in enkele gevallen wordt tenslotte steun per hectare of per stuks vee verleend of een aanvulende produkt-gebonden steun.

Deze gemeenschappelijke marktordeningen hebben tezamen met de uitbreiding van de Gemeenschap en de toename van de landbouwproduktie geleid tot een enorme groei in de landbouwuitgaven van de Gemeenschap.

Vrije markt?

In de landbouwresolutie wordt sterk gepleit voor een volledig vrije markt. Zeker, als de Gemeenschap in het geheel geen marktpolitiek voert, dan kost dat de EG ook niets.

Daarnaast geeft de resolutiecommissie een, op z'n zachts gezegd, zeer simplistische weergave van de huidige problematiek rond de overschotten. Er is juist absoluut geen sprake van een door de EG gevoerde conjunctuurpolitiek, zoals de resolutie

politiek te voeren. Dit werkt alleen ongelijkwaardigheid in de hand. Het is nou niet direct een liberale oplossing: een beroepssector bevoordelen boven andere. Inkomenssteun dient eindig en aan bepaalde voorwaarden gebonden te zijn.

Overheidstaken

Naast het geven van produkt-neutrale inkomenssteun en het voeren van een

'Het zijn voornamelijk politieke factoren die een meer efficiënt gebruik van de produktiemiddelen in de landbouw - en daarmee een oplossing voor het wereld voedselprobleem - tegenhouden'

suggereert. Daarvoor zijn de prijzen van landbouwprodukten in de Gemeenschap veel te hoog; met de huidige structurele overschotten hadden deze bij een bewust gevoerde conjunctuurpolitiek veel lager moeten zijn.

De crux zit in het feit dat marktpolitieke maatregelen zijn gebruikt voor een doel, waarvoor deze niet geschikt zijn - inkomenspolitiek voor landbouwproducenten. Marktpolitieke maatregelen om marktonevenwichtigheden - bijvoorbeeld ten gevolge van een zogenaamde varkenscyclus - te voorkomen of op te lossen, zijn zeer gewenst.

marktpolitiek, is er nog een aantal beleidsterreinen te onderkennen waarop de overheid een taak heeft.

RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEU ZIJN algemeen aanvaard als overheidstaken. De vrije markteconomie garandeert geen sociaal gewenste marktordening en een verantwoord milieubeheer. Ook heeft de overheid een taak als het gaat om onderwijs, onderzoek, ontwikkeling en de daarmee samenhangende structuurpolitiek.

Al deze overheidstaken liggen op het

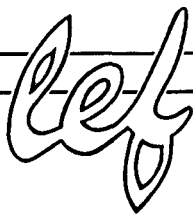
'De crux zit in het feit dat marktpolitieke maatregelen zijn gebruikt voor een doel, waarvoor deze niet geschikt zijn - inkomenspolitiek voor landbouwproducenten'

Maar voor inkomenspolitiek is het instrument van interventie op de landbouwmarkt absoluut niet geschikt! Dat is wel gebleken uit de huidige overschotten, de melkplassen en boterbergen.

OOK DE FISCALE SINTERKLAASACTIE DIE de resolutiecommissie voorstelt is een wat dormig middel om inkomens-

voorwaarde-scheppende vlak. Daar zien liberalen de belangrijkste legitimatie voor overheidsop treden. Het zwaartepunt van het landbouwbeleid moet dan ook daar liggen.

Het verminderen van de overschotten en de daarmee samenhangende landbouwuitgaven dient door een terugtrekkende overheid - in plaats van een steeds detaillistischer regulerende - overheid gerealiseerd te worden.

De groene Europese uitdaging

Het mag ongelooflijk klinken maar er zijn nog altijd mensen - deskundigen zelfs - die het Europese Landbouwverhaal als successtory beschouwen. Natuurlijk, er zijn problemen, overschotten en wat dies meer zij, maar er is een geïntegreerd beleid, redelijke inkomens en veel, heel veel voedsel in ons Europa.

P.M. Blauw zit voor de VVD in de Tweede Kamerfractie en ziet de landbouwsector als een dynamische bedrijfstak die veel uitdagingen te wachten staat. Blauw is een optimist. Gezien de politieke perikelen in de landbouwsector is dat wel praktisch.

Nadat in de eerste helft van de twintigste eeuw de Westeuropese samenleving tweemaal was geëgald door wreedheden en gebrek, kwam er eind veertiger jaren een toenemende behoefte om in Europa nauwer samen te werken, samen te handelen en samen politiek te bedrijven. Het eerste resultaat was de totstandkoming van de Kolen en Staalgemeenschap, de EGKS. Vervolgens de Europese Economische Gemeenschap van de zes in 1957

het totstandbrengen van een systeem van interventie(=opkopen), restitutie (=exportbevordering) en een verdedigbaar prijsbeleid. Mede daardoor werden de voorwaarden geschapen om de werkers in de Europese landbouw een verdedigbare koopkracht te verschaffen. Degenen die deze ontwikkelingsrace niet vol zouden kunnen houden konden - dankzij een groeiende economie - opgenomen worden in andere sectoren van het bedrijfsleven.

Opdracht

In het Verdrag van Rome, hetgeen ten grondslag ligt aan de totstandkoming van de EG, werd de landbouw een duidelijke opdracht gegeven: zorg er voor dat door bedrijfsvergroting verhoging van de arbeidsproductiviteit, stijging van de produktie en invulling en toepassing van modern management, de voedselvoorziening voor de Europese consument veilig wordt gesteld.

ALS TWEDE LIJN IN DE OPDRACHT WERD gesteld dat het voedsel van hoge kwaliteit diende te zijn, een maximale diversiteit en een stabiele - ook voor de consument aanvaardbare - prijszetting diende te hebben. Om dit te realiseren nam de politiek in Europa het voortouw met betrekking tot

Overschotten

Nu in 1988 dat EG-landbouw initiatief overziende kunnen we concluderen dat het voor de Nederlandse landbouw uitermate zegenrijk heeft gewerkt. Echter, in het zogenaamde basisverdrag onbrak een rem-mechanisme. Dat had tot gevolg dat bij een groeiende agrarische produktie in Europa - het normaal uitvoeren van de opdracht in het Verdrag van Rome - er juist de laatste jaren overschotten begonnen te ontstaan. Immers, los van de vraag naar het produkt ging conform afspraak het interventie-mechanisme gewoon door. Daarmee ontstonden de boter- en rundvleesbergen, de plassen met wijn en de schuren vol graan. Dit betekende een niet-functionele aanwending van de beperkte financiële middelen die Europa ter beschikking

heeft. Hoewel binnen de geïndustrialiseerde wereld het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid van de EG verreweg het goedkoopste is (ter vergelijking: kosten landbouw EG; 1,3% BNP, VS; 1,5% BNP, Japan; 5,5%), is verdere sanering een noodzaak. Het begrip 'stabilisatoren' kwam om de hoek kijken. De grenzen van de Europese medeverantwoordelijkheid werden aangegeven. Inmiddels is dit instituut in de laatstgehouden top van regeringsleiders in Brussel aanvaard.

DAARMEE IS DE LAATSTE OPEN-EINDE-REGELING historie geworden. Dit is te meer positief als men beseft dat dusdoende de weg vrijgemaakt wordt voor een verdere liberalisering van de Europese markt. Uitvoering van het accoord van Schengen - in 1992 een geïntegreerde markt -, komt daarmee meer in zicht. Voor Nederland is dit een levensvoorwaarde. Meer dan de helft, zo'n 60%, van de nationale agrarische produktie wordt geëxporteerd.

De totale agrarische activiteit levert een netto overschot op van 17 miljard gulden per jaar. Een ongestoorde en zo kort mogelijk weg van producent naar de ongeveer 325 miljoen EG-consumenten is derhalve een levensader, ook voor de Nederlandse economie.

J.D. BLAUW

valshoek een verder lastenverlichting voor de agrarische sector te realiseren is een geweldige opgave.

Biotechnologie

Een volgende boeiende ontwikkeling in de internationale agrarische wereld vindt zijn oorsprong rond de biotechnologie. Biotechnologie is qua principe al eeuwen oud en kan in geavan-

'Nu in 1988 dat EG-landbouw initiatief overziende kunnen we concluderen dat het voor de Nederlandse landbouw uitermate zegenrijk heeft gewerkt'

EEN VERDER GELIBERALISEERDE EN GEÏNTEGREERDE Europese markt betekent ook dat de kosten die gepaard gaan met de agrarische produktie in een meer geharmoniseerd kader ingevuld dienen te worden. Nederland behoort tot de landen met een hoge lastendruk. Het is een utopie te veronderstellen dat de andere lidstaten zich op dit punt zullen optrekken aan de Nederlandse norm. Nederland moet zich schikken naar de Europese norm. Om enkel al vanuit deze in-

ceerde vorm een nieuwe wereld openen. Via biotechnologische processen resistenties inbouwen bij plant en dier, via monoklonale systemen snelle vermenigvuldiging realiseren, kan voor de landbouw een ontwikkeling met zich meebrengen die een afnemende behoefte aan corrigerende handelingen via gewasbeschermingsmiddelen kan bewerkstelligen.

BIOTECHNOLOGIE KAN TEVENS AANLEIDING zijn om levende massa, biomassa, in de

non-food sector nieuwe perspectieven te beïden. Biotechnologie zal ten slotte een positieve bijdrage kunnen leveren ter leniging van het mestprobleem.

Ethiek

Het onderzoek op het terrein van de biotechnologie bevindt zich in een vooruitgeschoven spits van onze samenleving. De werkers in die vooruitgeschoven post behoren over zoveel verantwoordelijkheid te beschikken dat onheuse toepassingen vermeden moeten worden. Vervolgens is het een taak van de overheid om in het kader van het kwaliteitsbeleid randvoorwaarden aan te geven waaraan de via biotechnologische processen verkregen eindprodukten moeten voldoen. Als derde moet worden opgemerkt dat een kritische houding van de producent en consument op dit terrein grensstellend moeten werken.

van de recreatieve sector kan het vrijmaken van cultuurgrond, door het bijvoorbeeld terug te geven aan de natuur, waardevol zijn. Anderzijds zullen delen van die vrijgekomen grond aangewend moeten worden ter versterking van de landbouwstructuur - aan bedrijfsvergroting.

Vierde Nota

De Vierde Nota Ruimtelijke Ordening is nationaal gezien een uitstekend kader waarbinnen in de komende periode aan deze ontwikkeling richting gegeven kan worden.

OOK BINNEN HET EUROPA VAN DE TWAALF begint een belangstelling te komen voor het Nederlandse conserveringsbeleid. In toenemende mate begint men vanuit de lidstaten naar ons relatienotabeleid te kijken. Dit met name om de gewenste extensivering van een aantal agrarische activiteiten op

'Een verder geliberaliseerde en geïntegreerde Europese markt betekent ook dat de kosten die gepaard gaan met agrarische produktie meer geharmoniseerd dienen te worden. Nederland moet zich schikken naar de Europese norm'

Binnen de hierboven aangegeven drie lijnen dient er ruimte te blijven voor een verdere ontwikkeling van de biotechnologie. Het is niet aan de politiek om - als altijd zeer subjectieve - ethische grenzen te stellen.

DOOR EEN VERDER TOEPASSING VAN BIOTECHNOLOGIE, genetische manipulatie en automatisering is de landbouw in het voorportaal van een nieuwe tijd beland. Dit zal tot gevolg hebben dat spectaculaire stijgingen van produktie- en arbeidsproduktiviteit in de komende decennia vorm zullen krijgen. Dit gegeven gekoppeld aan een inelastische vraag naar voedsel betekent dat in toenemende mate produktiemiddelen - grond - een andere bestemming zullen moeten krijgen. Gelet op een te verwachten uitbreiding

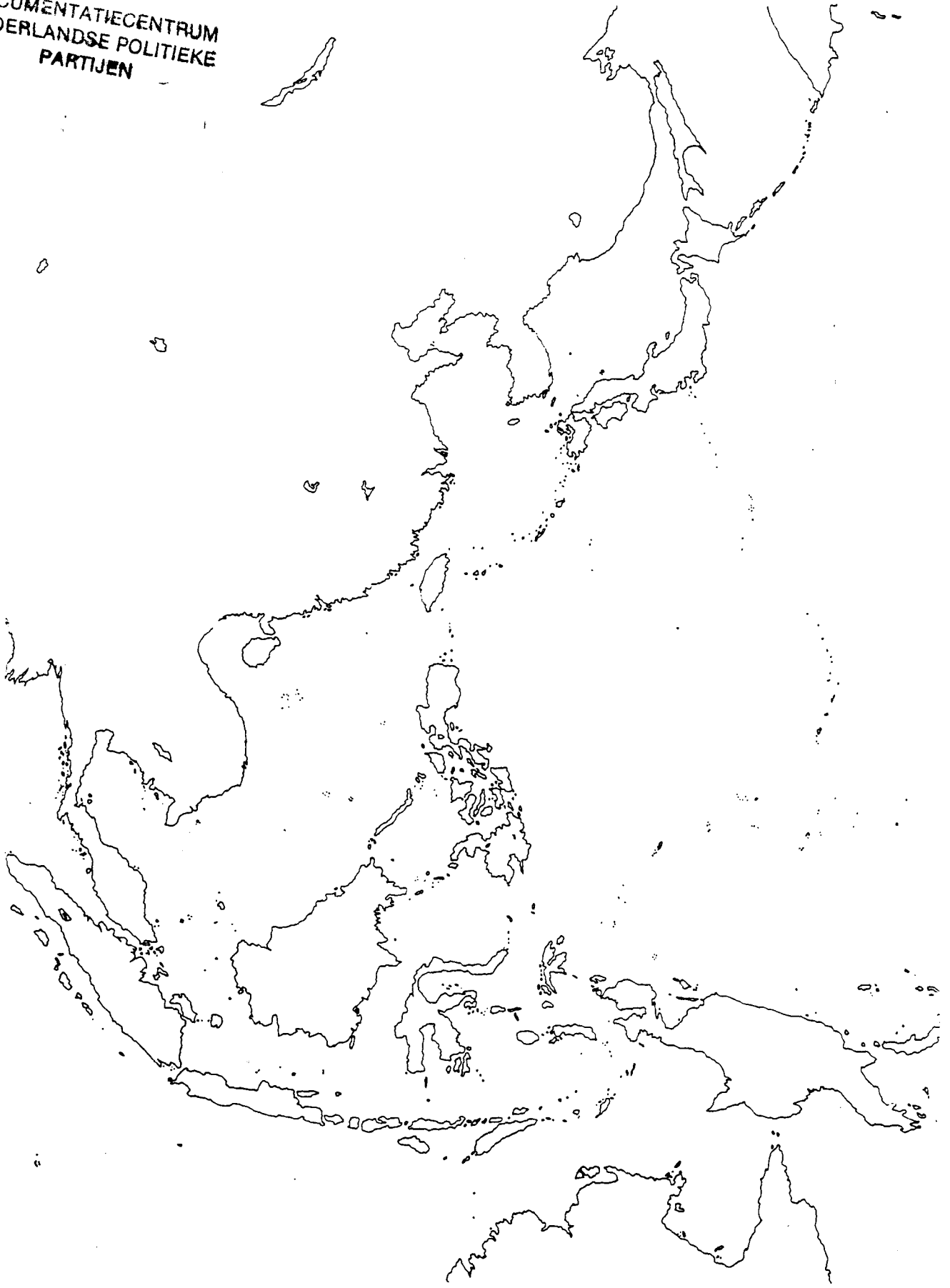
verantwoorde wijze vorm te geven. Onder verantwoorde wijze dient verstaan te worden dat sommigen de lasten van de conservering dragen ten gunste van velen. Daarom hebben wij in ons relatie-notabeleid naast conservering ook de financiële paragraaf in acht genomen. Al diegenen die het bedrijf niet meer kunnen moderniseren kunnen door genoemd relatienotabeleid aanspraak maken op schadevergoeding of financiële tegemoetkoming.

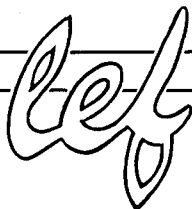
lefb

lefb

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Colofon

Redactie- en abonnementsadres

JOVD Algemeen Secretariaat
Prins Hendrikkade 104
1011 AJ Amsterdam
Tel. 020-242000

Redactie

Jort Kelder (hoofdredacteur)

Marco Schraever
Ron Batten
Constantijn Dolmans
Frans Veltmeijer

Lay-out

Copyright tekeningen:
Tanja van Rees-Swart, Lisse

Drukwerk:
Drukkerij J. Sikkema, Warffum

LEF

Liberté Egalité et Fraternité is het kaderblad van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie, JOVD. LEF verschijnt viermaal per jaar. De redactie opereert onafhankelijk. Artikelen in LEF worden op persoonlijke titel geschreven.

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen, zonder voorafgaande toestemming van de auteurs-rechthebbenden.

De abonnementsprijs bedraagt voor JOVD-leden F. 19,50 en voor niet-leden F. 25,00 per jaar.

Intro

En een vredigheid daalde over de Bijlmer neer met het ondergaan van de zon. Hoewel... als men de oren spitste kon nog een geluid worden waargenomen.

't Hamertje sloeg venijnig tegen het letterwielkje. De kop haastte zich over het papier. Waar was de ruimte in het Haagse gebleven? Veel tijd om te zoeken had de kop niet, hij moest nog naar een heer van stand die zich afvroeg wat Nederland met hem moest. Waar was hij nu mee bezig? Een manifest òf een bestek?

"Wat voor een geschrift is dàt", vroeg 't hamertje zich af. "Geen tijd", zei de kop en zat met zijn gedachte bij een algehele desintegratie.

"Nic's? Niet niks zul je bedoelen!" mopperde de kop "Ik word gek van het geratel". "Klep dicht!" riep 't hamertje.

Is dit nu ondernemen in de Derde Wereld? De kop wiste zich een paar oliedruppels van het voorhoofd.

"An afterthought? Dan ben ik benieuwd naar een 'Main-thought'!"

"Ik hou het niet meer!" schreeuwde de kop boven het lawaai van de hamer uit. Ineens... stilte.

Er was niets meer te printen, het zat er op. Het redactielid belast met de produktie meende stemmen boven het lawaai te hebben gehoord; zal wel verbeelding zijn geweest. Enfin, LEF 21 was klaar.

Ruimte in het hi, ha, Haagse

Oh, Lord

J. Maaten

Manifest versus Bestek

mr. W.J. Geertsema

Geschrift 65

F. Veltmeijer

Naar sociale desintegratie

Bernard Wastiaux

Over Nic's

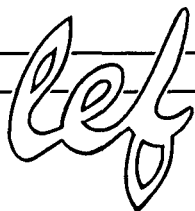
drs. C.P. van Beers

Ondernemen in de Derde Wereld

M. Padberg en mr. J.H.C. van Zanen

Imperial overstretch

R. Batten

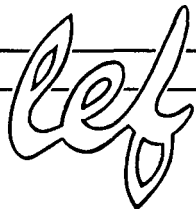
RUIMTE IN HET HI, HA, HAAGSE

De sfeer van de jaren tachtig werd politiek bepaald door een lankmoedig parlement. De volksvertegenwoordiging was de betrouwbaarste regeringsbondgenoot. Kamerleden maakten als aandeelhouders van de BV Lubbers meer gebruik van hun stem- dan van hun zeggenschapsrechten. Hun toekomst leek besloten te liggen in het welvaren van het stoere-jongenssterke-knepen team dat sinds '82 het Catshuis bevolkte. De staatsrechtelijke vertrouwensregel werkte in die dagen, zij het omgekeerd: parlementariërs - uitgezonderd de oppositie, maar die deed met haar 64 zetels niet terzake - lieten het wel uit hun hoofd suggesties voor ander, wijzer beleid te doen. Het landsbelang even daargelaten - zou parlementair gedrag door 'onze jongens in het kabinet' niet verkeerd uitgelegd worden, als een gebrek aan vertrouwen? Zou baldadig gedrag geen repercussies voor de eigen carrièrekansen hebben? Een vraag die door ex-volksvertegenwoordigers als Den Ouden-Dekkers, Van der Kooy en - bijna ook ex - Theo Joekes bevestigend beantwoord kan worden. Een conflict met een fractievoorzitter of bewindsman werd verzilverd in een eervolle klassering in de onderste regionen van de Kamer-kandidatenlijst. De meeste geachte afgevaardigden waren zich daarvan bewust, leken verstandiger, bleven afwachtend, en hadden veel, heel veel last en ruggespraak met het kabinet. Zij stemden af, zoals dat heet. Het waren saaie jaren, het waren donkere jaren, die

parlementaire jaren tachtig. Het was de tijd van het monisme.

Inmiddels brak met de eerste voorjaarszon in '88 een verheugend nieuw geluid door vanaf het Binnenhof. In een serie debatten toonde de Kamer enige wil tot bijstelling van kabinetsbeleid. Voorheen de loopjongens van het kabinet, De Vries en Voorhoeve, bedienden zich van Lubbers eigen adagium: 'Ik denk even met u mee'. Daar had ons premier niet mee gerekend. Gevolg: het beleid werd 'bijgesteld', gewijzigd zeg maar. Marginaal natuurlijk, - alle begin is moeilijk -, maar toch: gewijzigd! Meest in het oog springend was de move die oud-staatssecretaris Bolkestein namens zijn fractie uithaalde. In de beraadslagingen over het rapport van de parlementaire enquête bouwsubsidies introduceerde Frits B. de nieuwe staatsrechtelijke liberale lijn van dit voorjaar. De basisregel van ons parlementair stelsel - de vertrouwensregel - werd ogenschijnlijk in oude glorie hersteld. Bolkestein stelde dat bewindslieden op moeten stappen als hun beleid verkeerd uitpakt. Sinds de affaires rond onder vele anderen Van Ardenne, Deetman, Braks, Van der Linden en Van Eekelen was dat nieuws. Scherp was duidelijk geworden dat brokkenbestuur nimmer met een vertrouwensmotie gedoteerd wordt. De mores was zoek, politiek vertrouwen genieten was teruggebracht tot politieke opportuniteit. Tot eng coalitie- en partijbelang.

Immers, kreeg Van Ardenne niet ooit

'voorwaardelijk groen licht' om als niet te missen schietschijf voor het CDA in de verkiezingscampagne te dienen? Kreeg Tilburgs burgervader Brokx destijds de dolkstoot van Bert 'amice' de Vries niet slechts om niet te verworden tot de CDA-Gijs?

Juist om niet langer gecorrumpereerd te worden door de coalitie-vrinden lanceerde de VVD het terug-van-even-weggeweest dualisme in de politiek. De - vooralsnog academische- Bolkestein-bede klonk welhaast als vloeken in de kerk: bewindsman Uw beleid deugt niet, gaat heen!

De eerste vraag die opdoemt: wanneer komt de lakmoesproef? Wanneer verbindt de liberale fractie consequenties aan haar roep om schone staatsrechtelijke procedures?

Nog dit jaar kan de Kamer warmlopen op het onderzoeksrapport omtrent de paspoortkwestie. Lubbers pupil, de populairste CDA-Limburger Van der Linden kan dan te zamen met zijn gewaardeerde liberale voorganger Van E. het Haagse toneel via de achterdeur verlaten. Da's een, dat zijn twee brokkenpiloten in een klap. (Vervolgens kan de nieuwe bewindsman Bolkestein via de voordeur het perceel van Defensie penetreren - maar dat is een heel ander verhaal.)

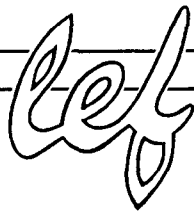
Daarna zal mogelijkwerwijs de jacht op de kern van het kabinet geopend worden: Van den Broek, De Korte, Deetman. Allemaal genomineerden van Brutus Bolkestein en zijn vertrouwensmotie-machine. Zij kunnen nog veel plezier hebben van Thorbeckes nazaten.

Te betwijfelen valt echter of het daadwerkelijk tot een parlementaire strafexpeditie op de politieke projectielen binnen het kabinet zal komen. Uiteindelijk is in dit soort kwesties niet de grondwet, maar de wet van de politieke haalbaarheid maatgevend. Onder de noemer 'zuiverheid' bedreven VVD-strategie ver-

dient een kans. Hoewel hypocriet, het is beter dan een - formeel door de Kamer gesteund - zittend kreupelen-kabinet dat afbreuk doet aan de geloofwaardigheid van de politiek. Hoe het ook zij, de nieuwe VVD-lijn heeft ruimte geschapen. Ruimte ten opzichte van de coalitie-partner en, wie weet, straks ook achter de regeringstafel. Spannende tijden, komend najaar.

De plaatsbepaling van de grote politieke partijen beidt eveneens ruimte voor de partnerkeuze van het volgende kabinet. Met de ideologie-rapporten stierf de polarisatie van 'links' (PvdA) en 'rechts' (VVD) een zachte dood. In tegenstelling tot het CDA - dat gokt op de in consensus-termen verpakte conservatieve christen-heilstaat - spreken liberale VVD'ers en sociaal-democraten meer en meer een reële toon van de toekomst. Men komt tot elkaar, lijkt het. De PvdA-leiding hakkelt in sociaal bewogen bewoordingen phrases over het reactionaire karakter van Liberaal Bestek - logisch, maar is dat nodig? Het is evident dat Geurtsens rechtse revolte geen kans van slagen heeft binnen zijn vereniging, en zeker niet binnen de Kamerfractie. Men kijkt wel link uit. Er moet zakelijk geregeerd worden. Hetzij met het CDA, hetzij met de PvdA. Na de wedergang van alles wat ooit met Nieuw Links samenhang en sinds de komst van de manager Kok kan dat. De paradox: PvdA en VVD lijken sterk op elkaar, daardoor ontstaat er ruimte. Ruimte om samen te werken, om zaken te doen, om de christen-democratie deelgenoot te maken van de keerzijde van de parlementaire democratie - gene zijde van de macht: de oppositiebanken. Wij kijken in 1988 TV-3, Den Haag Vandaag - een leuk jaar.

J.K.

OH, LORD

De Engelse norm terug aan het Binnenhof?

door: J. Maaten

Klop, klop, Lord Carrington riep dat De Vries mocht binnenkomen. De secretaris-generaal van de NAVO wist dat De Vries niet de snuggerste was, maar vandaag was er geen beter materieel voor handen. Hij had wel geprobeerd Van Eekelen te bellen, maar die was in gesprek geweest. De Vries salueerde.

"Good morning, De Vries. Luister eens, ik zie hier mijn naam in deze Nederlandse krant staan. Leg eens uit, De Vries, wat staat er?"

De Vries marcheerde naar zijn baas, en pakte het artikel aan.

"My Lord, het is een verslag van een discussie in het Nederlandse parlement. Het gaat over de toespraak van ene Bolkestein." zei De Vries, op de plaats rustend.

"Bolkaystone? Wie is dat? Wat is dat?"

"Hij zegt dat hij iets wil bijdragen aan de Nederlandse politieke cultuur."

"Is that so. en wat heeft dat met mij te maken?"

"My Lord, hij zegt dat het in Nederland mogelijk moet zijn om een Lord Carrington te zijn."

Tevreden leunde de NAVO-baas achterover. Precies. Eindelijk. Het telefoontje van de Prime Minister, jaren geleden, schoot hem te binnen. Hij herinnerde zich die dwingende stem, waarmee ze had gezegd: "Carrington, ons land heeft een Luns nodig." Hij moest de volgende secretaris-generaal van de NAVO worden, had ze gezegd. En daar had je het al, het

land van Luns zelf had nu een Lord Carrington nodig.

"Ze zijn wat laat," sprak Carrington minzaam, "we hebben al besloten dat Wörner mij zal opvolgen. Maar toch vleierend, wat deze Bolkstone zegt. Surely a Conservative, dat hij zo over mij spreekt?"

"Conservatief? Nee, liberaal," zei De Vries en hij gaf acht, "althans dat staat hier. Maar ik geloof niet dat het over de NAVO gaat. Deze Bolkestein wil dat ministers aftreden. Als het onder hun bewind een puinhoop op hun departement wordt." Jolly confusing, dacht Carrington, dat soort problemen heb je nu altijd met De Vries. "De Vries?"

"Yes Sir," sprak De Vries, en salueerde maar weer.

"What's new? Lees dat artikel nog een keer, en vertel me dan wat er echt staat."

"My Lord, het staat er zoals ik het zei", sprak De Vries, en presenteerde geweer.

"Maar De Vries, dat is een voorpagina. Een minister is in het parlement verantwoordelijk voor zijn departement. Dat is me nog eens voorpagina-nieuws. Liberalen hebben dat zelf bedacht, De Vries. Lopen ze in Nederland zo achter, dat deze ontdekking anno 1988 de voorpagina waard is? Pas als een slechte minister gewoon bleef zitten, especially a Liberal, dat zou pas een schande zijn, dat zou pas nieuws zijn." Carrington vouwde zijn handen voor zich op het bureau. "By the way," zo

vervolgde hij, "moet ik dan genoemd worden als symbool?" Carrington keek even bedachtzaam voor zich uit, en begon zich langzaam maar zeker af te vragen of deze onzin zijn aandacht wel waard was. Nederlandse liberalen die in het parlement gaan verkondigen wat iedereen al jaren weet. Alsof ze zich schuldig voelden. Liberal indeed. "Ach, De Vries," zei hij, en De Vries sprong in de houding, "ik weet genoeg. Ga maar weer aan je werk. Rechtsomkeerd, mars!", en De Vries marcheerde de werkkamer uit.

Carrington nam de stapel ingekomen post en begon te lezen. Maar na vijf dossiers merkte hij, dat hij zich niet goed kon concentreren. Deze wonderlijke Nederlandse liberaal, hoe heette hij ook al weer, bleef hem bezig houden.

De lord nam een kloek besluit en greep de telefoon. Ah, de lijn was niet meer bezet.

"Hello, Willem, is that you?" sprak hij tot Van Eekelen. Ja ja, dacht Carrington, je moest toch over contacten beschikken en in Nederland was de locale minister van defensie daarvoor goed geschikt. Brave Borst die Willem, dacht Carrington.

"Ja, met mij, met Carrington", zei Carrington, "zeg wat hoor ik nou, willen die Liberals bij jullie een Lord Carrington in de Nederlandse politiek?" Carrington luisterde naar de reactie uit Den Haag. "Willem, wat zeg je nu kerel, jij bent zelf liberaal?" Carrington krabde zich achter zijn oor (het andere oor dan dat waartegen hij de hoorn van de telefoon hield). How shocking, Van Eekelen zelf een liberaal. Dat had Carrington zich nimmer gerealiseerd.

De NAVO secretaris-generaal liet zich echter niet uit het veld slaan en pareerde met een kwinkslag: "Ze bedoelen toch niet jou, do they, met

de poor fellow die in mijn voet-sporen moet treden, ha ha ha!"

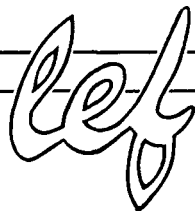
Na enig aandachtig luisteren werd de gezichtsuitdrukking van Carrington hoe langer hoe verbaasder. Dat moest toch een grap zijn. Deze Bolkestein vond dat de volkshuisvesting-staats-secretarissen moesten aftreden, terwijl die al afgetreden waren. Voor de liberalen bovendien geen probleem omdat geen van de aangevallen bewindslieden zelf liberaal was. Maar vervolgens brak een andere crisis uit, waardoor Van Eekelen zelf in de problemen was gekomen.

"A crisis?" mompelde Carrington per telefoon naar Den Haag, "wat voor een crisis dan? Zijn jullie in oorlog? Is het tekort op je begroting verdubbeld? Wilde je met het leger de macht grijpen? Pleit je alsnog voor kruisraketten?" Een korte stilte. "Nee zeg, je meent het. Over het drukken van een paspoort gaat het? Nou, dat is me wel een zaak van eminent belang, hoor. Tsjonge. Echt? Een parlementair onderzoek?"

Het werd hoe langer hoe doller. Hij zei Van Eekelen vaarwel en legde de telefoon neer, zo mogelijk nog verbouwereerder dan de arme minster zelf.

Well well, dacht Carrington. Parlementaire democratie was een groot goed. Fijn dat de NAVO er pal voor stond. Want in Nederland moest het mogelijk worden om een Lord Carrington te zijn. Zou er ooit een Brit opstaan, om te zeggen dat het in zijn land mogelijk moest worden een Bolkestein te zijn? En wat zou daar dan mee bedoeld worden? Je kon niet weten, dacht Carrington nog, voor hij aan de slag ging met belangrijke zaken.

J. MAATEN

Manifest versus Bestek

door: mr. W.J. Geertsema

Zoals een zichzelf respecterende politieke partij betaamt komt de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie regelmatig met een ideologisch stuk. Oude structuren werden opgedoekt, nieuwe denkbeelden zien het licht. Het Liberaal Manifest dat pakweg een decennium geleden onder redactie van mr. W.J. Geertsema tot stand kwam werd kritisch ontvangen in de partij. Zo ook het nieuwste epistel, mr. A. Geurtsen's Liberaal Bestek. Het Manifest heette kritisch te zijn, het Bestek kenschets men reactionair rechts. Eminence grise Geertsema vergelijkt.

Toen de redactie van LEF mij enige tijd geleden vroeg om een vergelijking te trekken tussen het Liberaal Manifest en het Liberaal Bestek ben ik daar graag op ingegaan, alhoewel ik mij er van bewust was dat aan de inwilliging van dat verzoek nogal wat bezwaren kleefden.

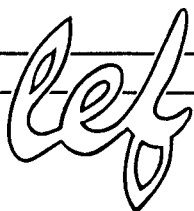
In de eerste plaats zou men zich kunnen afvragen of de voorzitter van de commissie die onder andere tot taak had een Liberaal Manifest '80 op te stellen en die totaal niet betrokken is geweest bij de opstelling van het Liberaal Bestek wel de ideale man is om in alle objectiviteit een vergelijking te maken tussen de beide documenten!

In de tweede plaats zullen de lezers zich moeten realiseren dat het Liberaal Manifest, waar het hier om gaat de "loutering" van de VVD heeft ondergaan, terwijl ten aanzien van het Liberaal Bestek de partij pas eind mei haar eerste oordeel uit-

sprak. Wat dat betreft is een vergelijking niet helemaal eerlijk. Desondanks heb ik "ja" gezegd in de hoop dat dit artikel een bijdrage zal kunnen vormen aan de discussie binnen de partij.

Doelstelling

Ik meen er goed aan te doen mij als eerste punt van vergelijking tussen beide stukken af te vragen welke bedoelingen het hoofdbestuur in beide gevallen had om tot het verstrekken van de opdracht te komen. In het geval van het Liberaal Manifest weet ik dat uiteraard zeker. Het hoofdbestuur wenste het in de partij levende verlangen te honoreren om te komen tot actualisering van het beginselprogramma of tot algehele herziening daarvan. Op het voorstel van de commissie werd uiteindelijk besloten tot het ontwerpen van een beginselprogramma op hoofd-

punten, gevolgd door een algemeen beleidsprogramma. Dit laatste, het Liberaal Manifest, moest de uitgangspunten formuleren voor een liberaal beleid in de jaren tachtig. Naar de opdracht aan de commissie-Geurtsen kan ik grotendeels slechts gissen. De commissie schrijft zelf dat in Liberaal Bestek '90 onder andere op basis van uitgangspunten en beginselen de consequenties van de in de jaren negentig te verwachten ontwikkelingen voor een aantal gebieden worden uitgewerkt. Zij is daarbij niet volledig geweest. De commissie schrijft dat dat ook niet haar opdracht was.

Wat haar opdracht dan wel precies was, daarover zwijgt deze passage en ook elders wordt dat niet uit de doeken gedaan. Wel staat vast dat het hele stuk uitdrukkelijk is bedoeld als discussiestuk ten behoeve van de partij.

'Van het Liberaal Manifest mag vrijwel alles, van het Liberaal Bestek moet alles'

Als ik dan zelf een veronderstelling mag wagen dan was het mijns inziens de bedoeling van het hoofdbestuur om na alle trammelant in de partij, enerzijds gevolg te geven aan het verlangen van vele leden om op de Algemene Vergaderingen niet altijd uitsluitend over organisatorische vraagstukken te moeten praten, maar ook eens inhoudelijk over politieke zaken met elkaar van gedachten te kunnen wisselen en anderzijds nu eens een onderwerp te hebben waarover het overgrote deel van de leden het roerend met elkaar eens kan zijn. Dit ter bevordering van de broodnodige rust en eenheid in de partij. Als mijn veronderstelling juist is, verklaart dat ook waarom

Liberaal Bestek '90 over bepaalde, zeer actuele, vraagstukken zwijgt. Ik noem bijvoorbeeld de euthanasie en de Wet Gelijke Behandeling. Deze laatste wordt slechts vermeld in het kader van het Migrantenbeleid en dat van de gelijkstelling van man en vrouw. Geen woord over gelijkstelling van homofielen en hetrofielen, terwijl daaraan - overigens na een vrij felle discussie in de Algemene Vergadering - in het Liberaal Manifest wel aandacht wordt besteed.

Euthanasie

Wat betreft de euthanasie wijs ik er op dat daar aan in het Liberaal Manifest een passage is gewijd waarin wel is waar nog geen definitief standpunt werd verwoord - de discussie over dit onderwerp was toen nog nauwelijks op gang gekomen - maar wel heel duidelijk werd gesteld dat liberalen alle wetsonderwerpen ter zake zullen toetsen aan het uitgangspunt dat de mens in beginsel recht heeft te beslissen op welke wijze en op welk tijdstip hij zijn leven wenst te beëindigen.

Zelfs een dergelijk uitgangspunt is in Liberaal Bestek niet terug te vinden, terwijl nu juist te verwachten is dat in ieder geval het regeringsontwerp van de wet rond 1990 in het Parlement zal worden behandeld. Ik beschouw dat als een gemis in Liberaal Bestek '90.

Toekomst VVD

Een misschien nog wel groter gemis is het ontbreken van een hoofdstuk "De partij in de jaren negentig". In dit verband herinner ik er aan, dat de partij tijdens de behandeling van het hoofdstuk "De partij in de jaren tachtig" van het Liberaal Manifest de passage goedkeurde waarin de mogelijkheid werd bepleit van een

coalitie VVD, PvdA en D66.

Achtten de auteurs van Liberaal Bestek die mogelijkheid nu vanzelfsprekend of willen zij ook op dit punt discussie voorkomen?

De lezer zal hebben gemerkt dat tot dusverre het woord "rechts" met betrekking tot het Liberaal Bestek nog niet uit mijn pen is gevloeid. Dat zal ook niet gebeuren, aangezien ik een broertje dood heb aan dat soort etikettenplakkerij. Ik noem dit alleen maar, omdat ik het woord "rechts" in vele commentaren ben tegen gekomen, hoewel anderzijds bijvoorbeeld de directeur van de Wiardi Beckman Stichting, Dr. J.Th.J. van den Berg, dit rechtse karakter in een artikel in Liberaal Reveil (1988, nr. 1) ontkent. Ik volsta met mijn constatering dat Liberaal Bestek - in tegenstelling tot het Liberaal Manifest - naar de leden toegeschreven is. Aan de lezers die geen bezwaar hebben tegen het gebruik van de term rechts, laat ik gaarne de conclusie over of zij de meerderheid van onze leden daar- onder willen rekenen.

Kil migrantenbeleid

Wel zou ik hier en daar ten opzichte van Liberaal Bestek het woord "kil" willen gebruiken en dat juist in vergelijking met het Liberaal Manifest waarvan hier en daar mijns inziens een zekere warmte afstraalt. Dat verschil is voor mij heel duidelijk als ik de paragraaf "Naar een multicultureel Nederland" uit het Liberaal Manifest en het hoofdstuk "Migranten in Nederland" uit het Liberaal Bestek naast elkaar leg. In het eerste wordt gepleit voor een overheidsbeleid dat ruimte biedt aan behoud en ontwikkeling van de eigen cultuur en identiteitsbeleving van de verschillende groepen migranten, één en ander binnen de normen en

mogelijkheden van de Nederlandse samenleving. Een geleidelijke op-neming in onze samenleving, aldus het Liberaal Manifest, moet mogelijk worden gemaakt. Zo'n passage ademt een geheel andere geest uit, dan de vergelijkbare passage in Liberaal Bestek, waarin we lezen dat migranten er uiteraard recht op hebben te zijn zoals ze zijn, maar dat ze ook medeburgers moeten worden, die zich niet isoleren, maar volwaardig aan de samenleving deelnemen. Voorts moet van de migranten zelf een eigen inspanning worden verwacht om het doel Nederlander te zijn als alle andere Nederlanders te bereiken.

'Men toont geen enkel begrip voor de terugkeer-ideologie van de eerste generaties migranten.'

Van het Liberaal Manifest mag vrijwel alles, van het Liberaal Bestek moet alles.

De migrant moet worden gestimuleerd na verloop van redelijke tijd een bewuste keuze te maken tussen blijven of terugkeren. Wil men blijven dan moet men de Nederlandse taal beheersen omdat men geïntegreerd moet functioneren, aldus het Liberaal Bestek.

Er moet geen onbeperkte vestigingsvergunning worden verleend aan migranten die geen Nederlander willen worden.

Het Liberaal Manifest daarentegen bepleit dat migranten (ik hou die term nu maar even aan hoewel het Liberaal Manifest die nergens gebruikt) in onze pluriforme samenleving volwaardige burgers moeten zijn met gelijke rechten en gelijke plichten. Zij dienen dan ook op alle terreinen als zodanig beschouwd en behandeld te worden. Het Liberaal Manifest bepleit vervolgens dat aan

deze migranten na een bepaalde periode van hun verblijf in ons land het actief en passief kiesrecht voor de gemeenteraden wordt toegekend. Met name dus aan diegenen die geen Nederlander wensen te worden!

Terecht noemt Dr. J.Th.J. van den Berg de analyse van het migratieverschijnsel door het Liberaal Bestek ver onder de maat. Men toont geen enkel begrip voor de terugkeerideologie van de eerste generaties migranten. Zij leven heel vaak met de gecultiveerde behoefte aan terugkeer naar hun eigen land. Dat is voor hun de zingeving aan het bestaan. In de praktijk blijkt echter "terugkeer" een diep, maar nooit vervuld verlangen. Wie daaruit zou afleiden dat het Nederlanderschap kan en mag worden afgedwongen slaat de plank mis. Hij doorbreekt met harde hand een zingevingsmotief dat vele migranten het bestaan hier doet aanvaarden.

Terecht zegt ook de JOVD dat menselijkheid het uitgangspunt moet blijven bij het asiel- en vreemdelingenbeleid en dus ook bij het migrantenbeleid.

Verzorgingsstaat

Ook voor wat betreft de verzorgingsstaat en de sociale voorzieningen bespeur ik in Liberaal Bestek een wat koelere toon dan in het Liberaal Manifest. Op één punt zijn beide geschriften het roerend eens. Er zullen grenzen gesteld moeten worden aan de werkingssfeer van de verzorgingsstaat. Maar ook hier is het weer een feit, dat Liberaal Manifest zich in "warmere" termen uitlaat over de problematiek van de zorg voor de armen, de hulpbehoevenden en de zwakken in onze samenleving. Een zinsnede als "om de solidariteit tussen leden van de samenleving zelf weer te versterken (...), zullen de

wensen van de hulpverleners het uitgangspunt moeten zijn bij de hulpverlening. Deze vermenselijking en individualisering van de hulpverlening vragen langs een aantal lijnen om sociale vernieuwing" zult U in Liberaal Bestek niet tegenkomen. Toch onderschrijft ongetwijfeld ook het Liberaal Bestek in feite de hoofdconclusie op dit terrein van het Liberaal Manifest, n.l. "zelf zorgen waar mogelijk, verzorgd worden waar nodig."

Maar tenslotte op dit terrein nog één voorbeeld van een tekst die in het Liberaal Manifest niet denkbaar zou zijn. In het hoofdstuk over Groei en werk wordt geklaagd over de lastenafwenteling op het bedrijfsleven. Deze klacht eindigt met de zinsnede "deze negatieve tendenties worden nog versterkt door de maatregelen die ten doel hebben de positie van de minst draagkrachtigen te versterken, voor zover ze ten koste gaan van de meer draagkrachtigen." Over solidariteit gesproken!

'Naar mate het aantal Kamerzetels afneemt zal de neiging om zich in de schijnwerpers te plaatsen ten behoeve van zo'n zetel eerder toe dan afnemen.'

Eén opmerking slechts over onderwijs, hoe belangrijk dat ook is. In tegenstelling tot het Liberaal Manifest pleit Liberaal Bestek er voor om het gehele huidige openbaar onderwijs de status te geven van bijzonder neutraal onderwijs.

Ik heb daar twee bezwaren tegen. Ten eerste verdraagt deze wens zich niet met het grondwettelijk vereiste van voldoende openbaar onderwijs en ten tweede zou het grote voordeel verdwijnen dat het openbaar onderwijs wordt beheerd door overheden en

dat dus democratische controle mogelijk is.

Staatsrecht

Nu kom ik tot een aantal opmerkingen op staatsrechtelijk gebied. Er is weer een verheugende overeenkomst tussen de hier besproken stukken op een aantal terreinen. Beide pleiten voor het dualisme en hebben - mede daardoor - moeite met gedetailleerde regeerakkoorden. Het Liberaal Bestek is echter niet geheel consequent als het tevens pleit voor bindende afspraken in de jaren negentig ten aanzien van het financieel-economisch beleid en voor strakke afspraken naar mate de problemen ernstiger zijn. Die problematiek zou ook binnen een duidelijk dualisme opgelost kunnen worden.

Min of meer dezelfde inconsequentie zien we met betrekking tot de overheidstaak. In de Inleiding wordt de overheidsinvloed duidelijk bekritiseerd en wordt gepleit voor een beperking van de staatstaak, maar in de volgende hoofdstukken wordt dikwijls weer een beroep op de overheid gedaan!

Voorts - om weer tot de harmonie te komen - zijn de opstellers van beide documenten er voorstanders van dat het parlement zich meer met hoofdlijnen zou moeten gaan bezighouden. Maar terwijl het Liberaal Manifest met duidelijke spijt constateert dat in plaats van dat het Parlement zich houdt aan het vervullen van haar eigenlijke functie, n.l. controle op en sturing van het overheidsbeleid in de ruimste zin, op het Binnenhof van tijd tot tijd de jacht op goedkope successen overheerst, die leidt tot op korte termijn gericht stemgedrag, steekt het in feite de handen in de lucht en komt tot de conclusie "dat is nu eenmaal de aard van het politieke

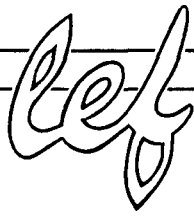
W. Geertsema

beestje".

Het pleit voor Liberaal Bestek dat het zich niet neerlegt bij een zo gemakkelijke oplossing. Maar men kan zich in gemoede afvragen of zijn oplossing nu werkelijk het gevraagde geneesmiddel inhoudt. Zou nu werkelijk het terugbrengen van het aantal leden van Tweede en Eerste Kamer tot 100 respectievelijk 50 niet juist het omgekeerde teweeg brengen? Naar mate het aantal Kamerzetels afneemt zal de neiging om zich in de schijnwerpers te plaatsen ten behoeve van zo'n zetel eerder toe dan afnemen. Ik realiseer mij dat dit een cynische opmerking is, maar ik heb nu eenmaal vrij veel ervaring met de politiek!

Criminaliteit

Vervolgens een enkele opmerking over de criminaliteitsbestrijding. Het

spreekt welhaast van zelf dat er in de periode waarin Liberaal manifest tot stand kwam minder aanleiding bestond dan nu voor een uitvoerige paragraaf over dit onderwerp. Toch werd bijvoorbeeld een pleidooi gehouden voor maatregelen ter vergroting van de pakkans. Terecht gaat Liberaal Bestek nu veel uitvoeriger op deze materie in. Overigens bestrijd ik de heer Soetenhorst die in zijn redactionele artikel in de Haagsche Courant van 26 januari jongstleden schrijft dat "Law and order" ons bars tegemoet treedt in het hoofdstuk Veiligheid. Veeleer sluit ik mij aan bij de opvatting van de reeds eerder genoemde Van den Berg die vaststelt dat de analyse van de criminaliteitsverschijnselen in Liberaal Bestek zeker niet de "minst slechtste is" (bedoeld zal ongetwijfeld zijn "niet het slechteste is") en niet bezwijkt voor de verleiding van Law and Order-hysterie. Voor mij is er met betrekking tot dit onderwerp slechts één vraag: Waarom een pleidooi voor strengere straffen? Ook het Liberaal Manifest ging er van uit, dat een verhoogde pakkans een veel betere bijdrage zou vormen aan de criminaliteitsbestrijding dan strenge straffen, die de rechter bovendien niet hoeft op te leggen!

Ik denk dat de commissie - wellicht onbewust - met dit pleidooi heeft ingespeeld op de door mij reeds eerder genoemde opvatting van de overgrote meerderheid van de leden!

Lacunes

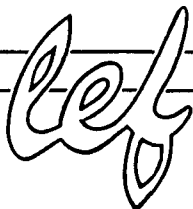
In het begin van dit verhaal heb ik al gewezen op een aantal punten die mijns inziens ten onrechte in Liberaal Bestek niet werden behandeld. Nu wil ik nog één onderwerp vermelden waaraan wel aandacht is besteed, maar mijns inziens te weinig, name-

lijk de werkloosheid en de bestrijding daarvan. Maar daar kan de partij stellig nog het nodige aan doen. En voorts noem ik nog één zaak, waaraan het Liberaal Bestek ten onrechte totaal geen aandacht besteedt. Tenzij ik er overheen gelezen heb wordt met geen enkele letter de volkshuisvesting en de woningbouw genoemd. Als ik dat vergelijk met de paragraaf Leefbaarheid in het hoofdstuk Mens en omgeving van Liberaal Manifest vind ik dat een duidelijk gemis.

Terwille van een goed gebruik van de mij beschikbaar gestelde ruimte wil ik nu niet verder ingaan op de verschillen tussen het Liberaal Manifest en het Liberaal Bestek. Mij ontbreekt de mogelijkheid om het verschil tussen de verzorgingsstaat (Liberaal Manifest) en de waarborgstaat (Liberaal Bestek) nader uit de doeken te doen. Het zelfde probleem doet zich voor met betrekking tot de twee soorten liberalisme, die nu op ieders tong liggen, te weten het utilitaristische liberalisme en het ontplooiingsliberalisme.

Ik eindig met het uitspreken van de vurige hoop dat de partij net zo intensief zal discussiëren over het Liberaal Bestek 90, als destijds over het Liberaal Manifest 80. Het stuk verdient die aandacht alleszins!

MR. W.J. GEERTSEMA

GESCHRIFT 65

Speurtocht naar het fundament van een rapport

door: F. Veltmeijer

Onlangs publiceerde het wetenschappelijk bureau van de VVD, de prof.Mr.B.M. Teldersstichting een rapport over het liberalisme. De auteur van het stuk, drs. A.A.M. Kinneking, heeft getracht de veertigjarige VVD een omvattende analyse van de liberale grondslagen te verschaffen. De twee voornaamste stromingen, het ontplooiings- en utilitaristische denken, werden scherp tegenover elkaar gezet. Geschrift 65 kiest, met zwak voorbehoud, voor het utilitaristisch liberalisme. LEF-redacteur Frans Veltmeijer toetst in onderstaand artikel het wetenschappelijk gehalte van een politiek rapport. Een speurtocht.

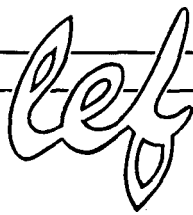
"De werkgroep is van mening dat het mensbeeld van het utilitaristische liberalisme veel dichterbij de waarheid ligt dan het mensbeeld van het liberalisme met het ontplooiingsperspectief." (p. 154, geschrift 65).

Deze argumentatie voor het utilitarisme van de Teldersstichting is een filosofische dijkensetser van de eerste orde. Hoe kun je nu beweren dat een bepaalde visie veel dichterbij de waarheid ligt? Om dat te bepalen moet je de waarheid kennen. Als de waarheid in de filosofie een, al lang geleden, gepasseerd station is, hebben we daar de Teldersstichting die ineens de waarheid heeft gevonden. Om niet direct het rapport in de prullenbak te laten belanden, zullen wij ze deze misstap vergeven en overgaan tot verdere lezing uit het evangelie volgens Kinneking.

In den beginne...

Al in het begin van het rapport stelt men duidelijk dat er gekozen is voor de utilitaristische visie. Dit is dan ook te merken bij de vaststelling van de uitgangspunten van het liberalisme van de Teldersstichting. Alternatieven voor het utilitarisme blijven in het gehele werk onderbelicht. Een overzichtelijke schets van de beide hoofdstromen blijft achterwege. Alles wordt in het licht van het utilitarisme gedefinieerd, hetgeen bezwaarlijk is voor een goede meningsvorming.

Het eerste hoofdstuk is voornamelijk bedoeld om de basis te schetsen waarop de rest gebouwd moet worden. Het eerste wat men duidelijk tracht te maken is de ultieme waarde van het individu. De belangrijkste motivering hiervoor is de -vooral eco

nomische - reden van Adam Smith voor samenwerking van mensen. Omdat de één beter pijlen kan maken dan de rest, zal hij zich toeleggen op het fabriceren van pijlen, in ruil waarvoor hij van de rest, levensmiddelen krijgt die men bij de jacht heeft buitgemaakt. Omdat de gemeenschap van zijn goede pijlen profiteert en daarvoor ruilwaar aanbiedt, heeft hij een eigenbelang pijlen te maken. Zo ontstaat er arbeidsverdeling in de maatschappij waarbij ieder individu dat doet waar zijn eigenbelang het meest mee is gediend. Zo gebruikt de één de ander als middel voor zijn eigen doel. Het individu is echter niet alleen middel, maar ook van waarde voor de maatschappij. Zij profiteert van het nastreven van het eigenbelang van dat individu. De maatschappij behoort daarom het individu een eigen domein - lees vrijheid - te geven, waarover alleen hij beschikkingsrecht heeft opdat hij zijn eigen doel kan nastreven. En dat doel is: het goede leven. De bepaling van wat dat goede leven inhoud is aan het individu gegeven, immers hij weet zelf beter dan de anderen wat hij meent dat goed voor hem is. Bij het beschouwen van het streven van de mens naar het goede leven komt het interpretatieverschil tussen utilitarisme en ontplooiingsdenken naar voren.

Cirkelredenering

Dit is in kort de schets die de Teldersstichting geeft om te funderen waarom het individu van ultieme waarde is. Op zich klinkt dit alles nog redelijk aannemelijk hoewel de visie materialistisch overkomt. Immateriële aspecten komen in dit beeld niet naar voren en een rechtvaardiging om ze buiten beschouwing te laten ontbreekt. Er zit hier dan ook een gemene adder

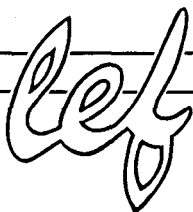
onder het gras: deze visie op de ultieme waarde van het individu is al utilitaristisch! Voor dat de keuze aan bod is, is de keuze al gemaakt.

Een ontplooiingsdenker zal met deze fundering van de ultieme waarde van het individu niet akkoord gaan. Die zal zeker allerlei antropologische, biologische en psychologische aspecten laten meetellen. Ook is er een fundering mogelijk op epistemologische basis. Die zou als volgt kunnen luiden: Er bestaat niet zo iets als de absolute waarheid en omdat die niet bestaat weet geen enkel individu wat de waarheid is.

'In liberale kring lijkt het best bewaarde geheim het liberalisme zelf te zijn.'

Iedereen heeft zo zijn mening wat het zou kunnen zijn, maar niemand weet het zeker. Aldus moeten we, noodgedwongen, ieder individu de vrijheid geven zijn eigen mening erop na te houden. Daarbij komt dan wel dat geen enkel individu de ander zijn mening mag opdringen, immers het is slechts een mening en niet de waarheid. De reden voor samenleving van de individuen wordt ingegeven door biologische factoren (o.a. voortplanting), psychologische factoren (o.a. vriendschap) en economische factoren (ruilhandel e.d.). De gelovige die stelt dat zijn god wel de absolute waarheid is, moet maar eens een godsbewijs trachten op te stellen. Die wordt daarmee succesgewenst en de goede raad gegeven Immanuel Kant's "Kritik der reinen Vernunft" te lezen. Dat kan hem namelijk een hoop moeite besparen.

Kortom: men heeft vanuit utilitaris-

tische uitgangspunten het utilitarisme trachten te funderen. Zo'n cirkelredenering is wetenschappelijk gezien verwerpelijk.

Twee vormen

Kort gaat het rapport ook in op het fundamentele onderscheid tussen utilitarisme en het ontplooiingsdenken. Gezegd moet worden dat men een oerversie van het klassieke utilitarisme afstoft en een karikatuur van het ontplooiingsdenken onthult.

Hoe ziet het Telders-isme er voor de Kinneging uit? Het individu wordt in wezen niet gestuurd door zijn persoonlijkheid. Hij kent een grote keuzevrijheid en wordt bij die keuze niet in een bepaalde richting gestuurd door zijn talenten. Het individu laat zich in zijn keuze leiden door wat hem als nuttig,

'Als iemand over de grens stapt wordt in één klap zijn persoonlijkheid beperkt.'

aangenaam, leuk of plezierig voorkomt - het zogenaamde nuttigheidsconcept. Als het individu iets niet bevalt zal hij de ingeslagen weg niet meer volgen en een andere richting inslaan. Dat maakt het hem tot een flexibel wezen dat inspeelt op zijn omgeving met als toetssteen het nut. "Van een ontwikkeling, een groei in zijn persoonlijkheid in de loop van zijn leven is niet of nauwelijks sprake.(...) de volgroeiheid van het individu is iets wat volgens deze variant van het liberalisme als gegeven moet worden beschouwd." (p.19) stelt de Teldersstichting. Het is eigenlijk onjuist om van persoonlijkheid te spreken. Dat zou impliceren dat iemand iets

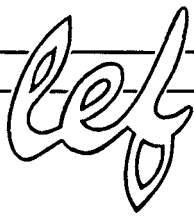
is en iets anders niét is.

Tegenover dit utilitaristische perspectief zet men het ontplooiingsperspectief. Hier stuurt de persoonlijkheid de mens. Zijn talenten snijden bepaalde wegen voor het individu af. Bepaalde dingen kan de ene mens wel en de andere niet. De toetssteen bij de keuze van richting in het leven is de ontwikkeling van de eigen persoon. Past iets niet bij de persoon dan zal dat individu er niet in slagen de ingeslagen weg te volbrengen. Hij is in dit perspectief tamelijk inflexibel en kwetsbaar. De mens moet zichzelf trachten te verwezenlijken volgens de lijnen van zijn persoonlijkheid.

Tabula rasa

Hoe verdedigbaar is de utilitaristische visie zoals die door de Teldersstsichting is getekend? Het idee dat de persoonlijkheid van iemand hem niet stuurt doet denken aan de mens die als een onbeschreven blad op de wereld komt. De zogenaamde "tabula rasa" van John Locke. Is dat wel zo? Gerede twijfel is mogelijk. We kennen allemaal het bestaan van erfelijke ziekten, maar ook dat mensen van dezelfde familie uiterlijk identieke trekjes vertonen. Waarom zou dan ook het innerlijk niet erfelijk bepaald worden? Er zijn families waar zwaarmoedigheid hoogtij viert. Kinderen die qua karakter zeer duidelijk op hun ouders lijken. Het is een oude, hoogst betwifelbare, gedachte dat de geest voor alle vormen van erfelijkheid een immuniteit zou hebben. Wat dat betreft lijkt het ontplooiingsdenken meer van deze tijd en doet het meer recht aan inzichten uit andere wetenschapsdisciplines.

Een bijkomend probleem van de

"tabula rasa", in combinatie met het nuttigheidsconcept, is het verklaren van de verscheidenheid van individuen. Als elk mens niet door zijn persoonlijkheid wordt gestuurd en hetzelfde principe gebruikt bij het maken van keuzes, waarom doen we dan niet allemaal hetzelfde? Dan kan de utilitarist wel stellen dat iedereen een andere invulling heeft van wat goed voor hem is en dus iedereen een andere weg op gaat, maar dan stuurt de persoonlijkheid wel degelijk het individu. Immers de persoonlijkheid bepaald dan wat iemand leuk, nuttig, aangenaam of plezierig lijkt. Zo is via de achterdeur de persoonlijkheid weer binnen en heer en meester van het individu. Aan dit oude probleem van het utilitarisme gaat men geheel voorbij.

Flexibiliteit

Het verschil in flexibiliteit tussen de twee visies heeft als grondslag de totaal andere inzichten in de keuzebepaling van de mens. Het utilitarisme gebruikt daarvoor het nuttigheidsconcept. Hanteert het individu echter dat nuttigheidsconcept? Stel een individu wil operazanger worden, maar heeft de stem van een schore kraai. Dan kan die persoon wel willen maar slagen doet hij niet. Nu zal de utilitarist zeggen dat het geen genoegen schenkt en dus zal dat individu ophouden met zijn pogingen om operazanger te worden. Toch zijn er mensen die door blijven gaan ook al is het duidelijk dat ze het niet kunnen, ondanks de, in utilitaristische zin, geleden pijn. Hoe het utilitarisme deze trekken van de mens wil verklaren is onduidelijk. De menselijke wil is zo voor het utilitarisme een probleem geworden. Wordt het individu een oppervlakkige figuur die opgeeft bij de eerste tegenslag? Hoe lang gaat

iemand door met de pogingen zijn doel te verwezenlijken? In het voorbeeld wordt ook duidelijk dat iemands talenten hem wel degelijk een weg kunnen versperren die hij gekozen heeft.

'Het speurtocht element kan onderschreven worden, maar waarom vertrokken zonder kaart en kompas?'

Zo komt de flexibiliteit in een ander licht te staan. De flexibiliteit die het utilitarisme meent te kunnen bespeuren in de mens is vragenswaardig geworden, zo niet sterk ondermijnd. Het hier bovenstaande punt genomen met de persoonlijkheidsproblematiek doet het utilitarisme op zijn grondvesten schud-den.

Misser

Ten aanzien van het begrip persoonlijkheid valt nog een "mooie" misser te vermelden. Heb je eerst gelezen dat de persoonlijkheid van de mens volgens het utilitarisme niet of nauwelijks ontwikkeling kent, dan mag je een hoofdstuk verderop lezen: "Het gebrek aan flexibiliteit en de geestelijke dan wel lichamelijke beperkingen van hun persoonlijkheid kunnen naar onze mening, bij vele mensen soms en bij sommige mensen altijd, zo groot zijn dat zij niet zelfstandig in voldoende mate de middelen kunnen vergaren die de mens nodig heeft om vrij te zijn. Wij denken hierbij aan zieken, geestelijk en lichamelijk gehandicapten, immigranten, werklozen, bejaarden, kinderen enzovoort." (p.56).

Hop, daar ga je met je persoonlijkheid. Als iemand over de grens stapt wordt in één klap zijn persoonlijk-

heid beperkt. Sorry Achmed, had je maar niet moeten immigreren! Laten we ook denken aan een president Roosevelt die in zijn rolstoel een land met verve bestuurde. Ik heb wel van andere wereldleiders gehoord waarvan men een beperkte persoonlijkheid vreesde.

Alle brildragers hebben dan ook een beperktere persoonlijkheid. Lichaams lengte bepaald je persoonlijkheid: òf je bent te klein om ergens bij te kunnen òf je moet bij elke deur bukken om niet je kop te stoten. Heb je last van platvoeten? Vrees dan het ergste voor je persoonlijkheid!

"Men noemt geen koe bont, of er is een vlekje aan" luidt een bekend Nederlands spreekwoord en als je dat combineert met deze gedachte van de Teldersstichting dan heeft iedereen wel een beperkte persoonlijkheid. Bovendien blijkt die niet of nauwelijks ontwikkelende persoonlijkheid van het utilitarisme ineens zo veranderlijk als het weer.

Hoe kon het tot zo'n misser komen? Eigenlijk heel simpel. In het desbetreffende stuk is men er ineens achtergekomen dat maatschappelijk zwakkeren door het utilitarisme onheus worden bejegend. Een stem van het geweten meldt hun dat, want het utilitarisme zelf heeft er geen oog voor. Immers wat is het maatschappelijk nut van zwakkeren? Er moet een correctie komen, maar waar vandaan? Het ontplooiingsdenken wordt er bij gesleept om de zaak te redden, echter... Dat is een volstrekt andere filosofie met een ander begrippenapparaat.

Tweeslachtig

In het begin van het rapport wordt

al gesteld dat niet altijd het utilitarisme als uitgangspunt kan worden genomen "Onze opvatting is, zoals gezegd, dat de utilitaristische variant van het liberalisme te prefereren valt, al mag het andere perspectief op de mens niet geheel worden verworpen" (p.32).

Na deze, toch redelijk genuanceerde, uitspraak kiest men vrijwel onvoorwaardelijk voor het utilitarisme tenzij het te duidelijk ontspoot. Het houdt dan ook in dat meerdere malen het gebrekkige utilitarisme ondersteunt moet worden door het ontplooiingsperspectief. Dit alles leidt noodzakelijkerwijs tot een tweeslachtigheid in de gehele studie.

'Hoe kan je nu beweren dat een bepaalde visie veel dichterbij de waarheid licht?'

Als een soort superkit moet het ontplooiingsdenken te hulp schieten om de brokken die door het utilitarisme zijn gemaakt aan elkaar te lijmen. Dat lukt echter niet. Juist op deze wijze blijft het beeld dat de Teldersstichting wenst te schetsen van hun liberalisme verbrokken.

Als het utilitarisme een verkeerde kant op gaat moet er overgeschakeld worden op een filosofie die totaal anders van aard is. Het is de schrijvers niet gelukt deze tweeslachtigheid op verantwoorde wijze weg te nemen.

Het mag ook niet verwonderlijk zijn: het utilitaristisch liberalisme verschilt fundamenteel van het ontplooiingsperspectief. Alleen al de visie op het individu verschilt als de dag en de nacht. Waar de een weinig waarde hecht aan de persoon-

lijkheid van het individu, hangt de ander het handelen van het individu op aan de persoonlijkheid. Het utilitarisme wil de mens zien als een uitermate flexibel wezen, terwijl het onplooingsperspectief daar een door de persoonlijkheid beperkte flexibiliteit tegenover stelt. De daaruit voortvloeiende verschillen in maatschappijvisie behoeven niet meer te worden geschetst.

Gemiste kans

Waar velen in liberale kring op hebben zitten wachten is een wijsgerige fundering van de liberale grondbeginselen. Waarom gaan we als liberalen uit van vrijheid, verdraagzaamheid, verantwoordelijkheid, sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid? Antwoord op deze problematiek was wenselijk geweest, want in liberale kring lijkt het best bewaarde geheim het liberalisme zelf te zijn. Het is niet de eerste keer dat dit geconstateerd wordt. In

'Deze argumentatie voor het utilitarisme van de Teldersstichting is een filosofische dijkensel van de eerste orde.'

plaats van een gedegen stuk als vrucht van wetenschappelijke arbeid, krijgen we een geschrift dat kraakt in zijn voegen. Het schrijven van een wetenschappelijk stuk vereist grote studie en een uitermate grote nauwgezetheid. Gezien de vele onnauwkeurigheden in formuleringen en inconsequenties in de redeneringen heeft het aan accuratesse bij het opstellen van geschrift 65 ontbroken. Het is zeer spijtig dit te moeten constateren.

Conclusie

De kritiek die in dit artikel te berde komt lijkt te hard. Toch is dat niet zo. Als de Teldersstichting zich meer rekenschap had gegeven van de kritieken op het utilitarisme voordat men tot schrijven overging, had men zichzelf en de buitenwereld, een hoop ellende kunnen besparen.

De ondertitel van geschrift 65 luidt: "een speurtocht naar de filosofische grondslagen". Het speurtocht element kan onderschreven worden, maar waarom vertrokken zonder kaart en kompas?

F. VELTMEIJER

Literatuur:

Drs. A.A.M. Kinneging, Geschrift 65, Liberalisme, een speurtocht naar de filosofische grondslagen, Den Haag 1987.

M.Sandel, Liberalism and its critics, Oxford 1984.

NAAR SOCIALE DESINTEGRATIE

door: B. Wastiaux

Oud landelijk VVP, splijtzwam en vertegenwoordiger van de JOVD bij het Des-Indes beraad, B. Wastiaux, nam het Liberaal Bestek '90 van de commissie-Geurtsen onder de loep. Solidariteit, WW-opleidingen en overheidstaken staan centraal in zijn verhandeling. Horen we deze schrijver vaak van wal steken achter het spreekgestoelte - met de hem kenmerkende toon - dit maal kunt u lezen wat hij te zeggen heeft. JOVD's linkse nicht in T-shirt beschouwt.

De opdracht die de commissie-Geurtsen van het hoofdbestuur van de VVD heeft gekregen is niet bekend. Welke functie de tekst na discussie en besluitvorming in de partij zal krijgen: het valt niet te zeggen. Hooguit kan men uit de titel opmaken dat gestreefd is naar een inventarisatie van al wat er - na 10 jaar liberalen in de landsregering - zoal mis is en in de jaren negentig verholpen dient te worden.

In de discussie over de ontwerp-tekst heeft de vermeende tegenstelling utilitarisme versus ontplooiingsliberalisme de meeste aandacht gehad. Een vermeende tegenstelling, omdat al ras bleek dat de opponenten van elkaar - en van zichzelf - een karikaturaal beeld schetsen, kwesties van terminologie buiten proportie opbliezen en al met al het deden voorkomen, alsof de liberalen voor een historische tweesprong stonden. Terwijl het kenmerkend is voor het

Nederlands liberalisme dat het er in geslaagd is deze verschillende stromingen - en ook andere - redelijk harmonieus in zich te incorporeren, en dat dit bepalend is gebleken voor het relatieve succes van de liberalen in ons land. U zult uit mijn woordkeuze al opmaken, dat ik deze discussie niet de meest vruchtbare acht. In Liberaal Bestek zie ik allereerst aanleiding enkele opmerkingen te maken over de rol van de staat in verband met het sociale vraagstuk; immers, de commissie-Geurtsen stelt de tegenstelling verzorgingsstaat en waarborgstaat centraal. Voor de toekomstige positie van de liberalen acht ik die vraag veel wezenlijker, al ben ik niet al te enthousiast over wat de commissie-Geurtsen te melden heeft.

Werkloosheid

De Staat kweekt afhankelijke burgers

die niet voor zichzelf kunnen zorgen, schrijft de commissie. De vraag is, of de Staat hieraan schuld is, en of niet veeleer gesproken moet worden van uitstoot van arbeidskracht door technologische en demografische ontwikkelingen. Dat de als gevolg hierop geschapen voorzieningen een aanzuigende werking zouden hebben, geldt slechts in een enkel geval: namelijk daar waar de particuliere sector zijn verantwoordelijkheden ontloopt en steeds hogere eisen stelt aan bestaand personeel dat dan ook in de WAO terechtkomt. Maar mijn fundamenteeler bezwaar zit hem in het feit dat de zienswijze van de commissie op microniveau blijft steken. De werkloosheidsproblematiek wordt benaderd vanuit het perspectief van de individuele werkzoekende, bij wie het stellig zal schorten aan werkervaring, scholing of andere eigenschappen die zijn inpassing in het arbeidsproces verhinderen of bemoeilijken: immers, deze werkzoekende moet op de arbeidsmarkt qua scholing en ervaring beter toegeruste werknemers concurreren. Geen wonder dus dat de

'Over cohesie van de samenleving hoeft niemand zich meer zorgen te maken.'

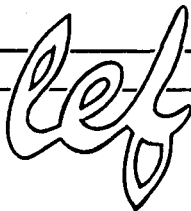
overblijvers globaal gesproken moeilijker te plaatsen gevallen zijn. Dit betekent echter niet, dat het verhelpen van de relatieve achterstand en aanpassing aan de arbeidsmarkt ook daadwerkelijk zoden aan de dijk zet. Zeker, waar knelpunten op de arbeidsmarkt bestaan, dienen deze te worden verholpen. De commissie zegt "Noodzakelijke voorwaarden voor een drastische vermindering van de werkloosheid zijn (...) het koppelen van het recht op een werkloosheids-

uitkering aan de plicht om zich te scholen en na herscholing andersoortig werk te aanvaarden, alsmede de plicht een baan elders in het land te aanvaarden." Nu is het knollen voor citroenen verkopen, de indruk te wekken dat daarmee voldoende arbeid geschapen kan worden voor de slachtoffers van de huidige massawerkloosheid.

Scholing

Ook ten aanzien van studiekeuze liggen dwangmaatregelen op de loer: men wil "een einde maken aan het opleiden voor een WW-uitkering" zoals de commissie dit gevoelig weet aan te duiden. Zeker, het is maatschappelijk aanvaardbaar te noemen, de toegang tot zeer dure, hoge investeringen vergende opleidingen te beperken; er valt iets voor te zeggen ook nog rekening te houden met de maatschappelijk behoefte aan arbituriënten van zulke opleidingen; maar dit alles geldt zeker niet voor het merendeel van de studies die thans "opleiden voor een WW-uitkering".

In zijn algemeenheid dient het beginsel van vrij studiekeuze te worden gehandhaafd: het is een voortvloeisel van de wens mensen vrij te laten in het nastreven van hun eigen ontplooiing en ontwikkeling; tevens levert het de best gemotiveerde deelnemers aan de juiste opleiding op. Een overheid die in dat proces sturend optreedt, wordt ditmaal niet getroffen door de bliksemschichten van de commissie Liberaal Bestek, maar loopt wel een ander risico: het op zich laden van een verantwoordelijkheid die zij in geen dele waar kan maken. Arbeidsmarktperspectieven laten zich amper voorspellen, maar zij zijn dan ook niet doorslaggevend: de commissie die pal staat voor het behoud van het gymnasium

zal het met mij eens zijn, dat het doorgeven van ons cultureel erfgoed een extern effect oplevert, dat correctie door de markt rechtvaardigt.

Het is niet enkel irrelevant maar ook onjuist, te spreken van "opleiden voor een WW-uitkering; het is veeleer zo, dat de afgestudeerde, zoals zoveel jongeren - met of zonder opleiding - werkloos is. Zonder de studie in kwestie was hij evenzeer werkloos geweest, aangezien globaal het aantal banen nu eenmaal gering is. Ook hier weer; micro- en macroniveau verward.

Inkomensverdeling

Een reden om het vraagstuk van de inkomensverdeling nader te bezien is gelegen in de ontwikkeling van nieuwe, hoog-technologische sectoren van de economie met een zeer hoge arbeidsproductiviteit, die zeer kapitaalintensief zijn. Is het aanvaardbaar, dat werknemers in die sectoren qua beloning ver uitspringen boven die in andere, traditionele sectoren, die vergelijkbaar werk doen? Dient de welvaart voortvloeiende uit nieuwe sectoren enkel werknemers in die sectoren ten goede te komen, of misschien ook de werknemers elders? en de inactieven?

De markt als leidend beginsel aanvaarden inzake inkomensverdeling geeft slechts in enkele gevallen een indicatie van gezonde beloningsverhoudingen. Immers, de bestaande inkomensverdeling in ons land is goeddeels uit conventie geboren; inkomensverhoudingen zeggen vaak meer over de wijze waarop beroepsgroepen zich weten te organiseren om hun belangen - lees privileges - veilig te stellen. Ongelijkheden in beloning hebben alles te maken met een gebrekkig functionerende markt - geringe arbeidsmobiliteit, mono-

poloïde gedrag van beroepsgroepen en andere imperfecties.

Meent men, zoals de auteurs van Liberaal Bestek, zich op het marktmechanisme te moeten beroepen om in het algemeen denivellering te bepleiten, dan was het consequent geweest aandacht te besteden aan beloningsstructuren die voortvloeien uit belemmeringen in het functioneren van de markt. Stellig zouden daardoor grote - en voortreffelijk georganiseerde - beroepsgroepen tegen de schenen getrapt worden, maar zou tevens het pleidooi van de commissie-Geurtsen aan geloofwaardigheid doen winnen.

Solidariteit

De commissie stelt tegenover van overheidswege afgedwongen solidariteit, "vrijwillige solidariteit". Immers, "de les van het verleden is, dat een overheid niet bij machte is solidariteit af te dwingen", de burgers vluchten in het zwarte circuit. Het is verrassend te constateren met welk gemak de commissie argumenten van wetsovertreders tot de hare maakt; en dit, terwijl zij elders niet schroomt Thorbecke aan te halen ("De ware vrijheid kent de wetten") en pal staat voor rechtshandhaving en verdediging van de rechtsorde. Of zou het wellicht zijn, dat solidariteit niet langer deel uitmaakt van onze rechtsorde doch verworpen is tot een luze-artikel, nu meer dan ooit burgers afhankelijk zijn van die solidariteit?

Jammer dat de commissie het begrip "vrijwillige solidariteit" niet nader tracht aan te duiden; tot nu toe lijkt het iets als een warm gevoel. Een nadere analyse van de verfoeide afgedwongen solidariteit zou leren, dat indien solidariteit daadwerkelijk iets betekent, zij

afgedwongen zal moeten worden. De afdwingende overheid handelt in haar hoedanigheid van verwoorder van de wensen van haar burgers. De commissie zegt het zo: "De overheid heeft een arbitrerende functie als op zich gerechtvaardigde verlangens van burgers botsen. Als het om zwakkeren gaat heeft de overheid namens de maatschappij een verzorgende en stimulerende taak."

Indien de burgers de overheid nu belasten met het vormgeven en uitvoeren van de solidariteitsgedachte, dan is dat eenvoudigweg omdat zij daar zelf niet toe in staat zijn. Individuele burgers vermogen veel, zo zal de liberale lezer inmiddels wel duidelijk zijn. Maar terzake van solidariteit is de tegenstelling tussen de belangen op korte termijn en op lange termijn zodanig, dat geen spontane coördinatie mogelijk is; en dit is precies de reden, dat burgers zich een overheid geschapen hebben.

'Het is te betreuren dat de commissie zich eerder tot de functie van splitszwam dan tot die van heelmeeester geroepen acht.'

De overheid heeft als opdracht juist die taken te verrichten, die burgers voor wenselijk houden, waar zij bereid zijn toe bij te dragen, maar die zij afzonderlijk niet tot stand kunnen brengen voor een aanvaardbare prijs, aangezien het individuele nut op korte termijn en de kosten niet redelijk in verhouding staan, bijvoorbeeld doordat het individuele nut niet te meten is.

Alle traditionele overheidstaken - wethandhaving, defensie, bijvoorbeeld - zijn taken die op geen andere wijze tot stand kunnen komen, daar de markt niet tot de door bur-

gers gewenste ordening leidt. Een karakteristiek voorbeeld is defensie. In brede kring wordt defensie noodzakelijk geacht, maar het profijt van de individuele burger is niet te meten; uit het feit dat defensie een overheidstaak is, vloeit voort dat de overheid burgers kan houden aan hun democratisch tot stand gekomen keuze; bij uitvoering van de defensietaak betekent dit dat de overheid niet enkel zich middelen

'De partij die dat doet onderschat op grove wijze het verantwoordelijkheidsgevoel van onze kiezer'

moet kunnen verschaffen, maar ook burgers onderwerpt aan de dienstplicht en dwingt oefenterreinen te dulden. Het voorbeeld geeft ook de paradox aan in het gedrag van de individuele burger, die doorgaans voorstander zal zijn van de landsverdediging, doch ongaarne zelf daar mee geconfronteerd wordt.

Inzake solidariteit geldt iets vergelijkbaars: de burger kiest er voor, via een democratisch besluitvormingsproces; hij wordt ongaarne geconfronteerd met de kosten die aan zijn keuze verbonden zijn, maar is er als de kippen bij om zelf zijn rechten op te eisen indien dat zo uitkomt.

De tegenstelling die de commissie schetst - of liever, waar zij op inspeelt - is inherent aan ons besluitvormingsmechanisme. Op lange termijn bezien zal een zeer ruime meerderheid in ons land het rationele van solidariteit aanvaarden, al was het maar om de eigen, ongewisse toekomst veilig te stellen. Op korte termijn zal iedere geldelijke bijdrage ten behoeve van die solidariteit als een verliespost worden ervaren. De commissie lijkt zich in

te dekken tegen deze kritiek door te suggereren, dat solidariteit eenrichtingsverkeer is: van de voortrekkers ten gunste van de kansarmen: "Het begrip solidariteit mag niet alleen betekenen dat de sterken iets over hebben voor de zwakken. Bij voldoende sociaal besef is de maatschappij als geheel gediend dat de positie van de sterken niet te zeer wordt aangetast."

Tweedeling

De term tweedeling van de samenleving - zonder ingebouwd waardeoordeel - is hier op zijn plaats: enerzijds een groep actieven, die in de systematiek van de commissie deel hebben aan de groei van de welvaart, anderzijds gedwongen inactieven, die tot afhankelijke burgers verworden zijn dor technologische en demografische ontwikkelingen. Een dergelijke tweedeling kan op den duur amper dragelijke maatschappelijke spanningen oproepen, en het is te betreuren dat de commissie zich eerder tot de functie van splitszwam dan tot die van heelmeeester geroepen acht.

Desintegratie

Maar nu komen wij terug bij de warme solidariteitsgedachte van de commissie. "Dat de allerswaksten (let op 'aller' BW) niet aan hun lot worden overgelaten, dat spreekt voor ieder beschaafd mens vanzelf". Van harte kan hiermee instemmen, maar het is wat aan de magere kant. Een geordende samenleving - en dat is een samenleving, waarin liberale waarden kunnen gedijen - verliest haar cohesie indien groepen langdurig zonder maatschappelijke perspectief blijven, geringe binding met de samenleving voelen, en dreigen te marginaliseren. Merkwaar-

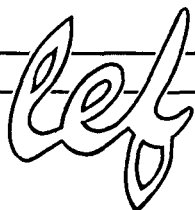

B. Wastiaux

digerwijs krijgt men de indruk bij lezing van het hoofdstuk Veiligheid, dat dit risico wel degelijk onderkend wordt. Het was te wensen geweest de sociaal-economische consequenties van deze gedachtengang te aanvaarden.

Maar het marginaliseren van groepen in de samenleving heeft niet enkel gevolgen voor de openbare orde: het tast op een veel wezenlijker niveau de kwaliteit van de democratie aan. Het is maar zeer de vraag of ons politiek bestel in staat is hen democratisch te laten deelnemen, die verder naar hun eigen gevoel amper deel hebben aan de samenleving. In een zodanige situatie geraakt kent ons bestel een crisis van zijn legitimiteit.

Een andere, meer concrete mogelijkheid zou inhouden dat een politieke partij zich al opwerpen als woordster van de belangen van uitgestotenen, waardoor we te maken

krijgen met jarenlange bikkelharde polarisatie. In enigszins karikatuurale zin komen we in Thatcher's Groot Britannië zien, welke toekomst ons toelicht: over cohesie van de samenleving hoeft niemand zich meer zorgen te maken.

Tot slot

Geenzins wil ik de auteurs van Liberaal Bestek het verwijt maken, dat zij het zouden willen aansturen op een dergelijke polarisatie. Het is in de Nederlandse verhoudingen met evenredige vertegenwoordiging, wisselende coalities, een dominante partij in het midden van het politieke spectrum en een betrekkelijke harmonie, nauwelijks een aannemelijk scenario te noemen. Wel meen ik dat politieke partijen hun aandeel in de verantwoordelijkheid voor het landsbestuur moeten willen dragen; concreet heeft dat tot gevolg, dat

uitgesloten; behalve teleurstelling bij de achterban - maar die is wel meer gewend - leidt dit tot politiek isolement voor de partij, tot inboeten aan invloed.

Een politieke partij dient haar verantwoordelijkheid voor de gehele samenleving te kennen, en verantwoordelijkheidszin en dus solidariteit bij burgers te bevorderen.

Daarbij is geen plaats voor het kweken van sentiment of ressentiment. De sociale veranderingen waar ons land mee te maken krijgt zijn te groot, dan dat men de cohesie in de samenleving tot inzet van electoraal gestook zou mogen worden. De partij die dat doet onderschat op grove wijze het verantwoordelijkheidsgevoel van onze kiezer; vanuit het verantwoordelijkheidsgevoel die de kiezer wel bezit, en de partij nit, zal die kiezer de partij genadeloos afstraffen.

B.WASTIAUX

'De commissie die pal staat voor het behoud van het gymnasium zal het met mij eens zijn'

vermeden moet worden verder te gaan dan het verwoorden van redelijke belangen van groepen burgers, of bij burgers in de achterban verwachtingen op te roepen, die later niet waar gemaakt zullen kunnen worden. Het is niet waarschijnlijk - en ongewenst - dat de verwachtingen die bij zekere bevoorrechten gewekt worden, ook daadwerkelijk kunnen worden gehonoreerd. Daarvoor is het draagvlak nu eenmaal te smal. Wel wordt intussen het politieke klimaat belast met een discussie waarover geen brede overeenstemming te bereiken is. Voor de VVD betekent dit dat zij standpunten dreigt te formuleren waarvan de aanvaarding goeddeels is

OVER NIC'S

Het Verre Oosten: bron van economische instabiliteit?

door: drs. C.P. van Beers

Veel gehoorde kreet in kringen van bedrijfsleven en politiek: Het Gele Gevaar bedreigt de hegemonie van het Rijke Westen. Wat daar aan te doen? Protectie roept de één, kopiëren van het Oosters denken suggereert de ander. Van Beers, econoom, twijfelt aan de probleemstelling. Zijn punt: bestaat het Gele Gevaar überhaupt? Het Westen zal de hand in eigen boezem moeten steken.

Het blad "The Far Eastern Economic Review" publiceerde in mei 1984 een interview met president Ronald Reagan waarin hij stelde dat men eigenlijk kan aanvoelen dat het gebied rond de Stille Oceaan het gebied van de toekomst zal worden. Reagan geeft hier aan wat velen al enkele jaren roepen en veelal vrezen, namelijk dat het economische en politieke zwaartepunt van de wereld zal verschuiven van de Atlantische naar de Stille Oceaan. De reden dat dit vermoeden de laatste tien jaar zo sterk wordt benadrukt is de opkomst van een aantal ontwikkelingslanden die sinds de jaren zestig een enorme groei hebben gekend en nu nog kennen, de zogenaamde Newly Industrializing Countries (NIC's). Dit zijn Zuid-Korea, Hongkong, Singapore en Taiwan; de zogenaamde "Vier Tijgers".

De dynamische ontwikkeling te zamen met de invloed die zij uitoefent op

de rest van de wereld is voldoende reden aandacht aan het Verre Oosten te besteden.

1. Korte geschiedenis.

In 1957 verscheen het boek "Asian Drama" van de Zweedse econoom Gunnar Myrdal. In dit economisch en sociologisch werk schetst Myrdal de pessimistische conclusie dat de Aziatische landen weinig perspectief op ontwikkeling hebben vanwege allerlei economische en maatschappelijke knelpunten die, gezien de enorme ongelijkheid in inkomen en macht in deze gebieden, niet opgeruimd zouden kunnen worden. Het is echter - achteraf praten is makkelijk, ik geef het toe - heel anders gegaan. Vooral in het Verre Oosten waren een aantal landen, de NIC's, die in staat bleken een hogere plaats op de ladder der ontwikkeling te verwerven door een economisch beleid te voeren

en dat sterk gericht was op het incasseren van de voordelen van vrije buitenlandse handel. Te zamen met een strak gereguleerd overheidsingrijpen, die de werking van het marktmechanisme niet aantastte, vormde dit beleid de weg naar succes. De strake overheidsreglementering is heel sterk in Zuid-Korea, een land waar de overheidsinvloed zo groot is geworden in het economische en ook politieke leven dat dit menig liberaal hart van schrik stil doet staan. De recente rellen in het zuiden van dit schiereiland komen natuurlijk niet uit de lucht vallen. Overigens is het op zijn minst opvallend dat de ongeamendeerde JOVD-resolutie over het Verre Oosten aan Zuid-Korea geheel geen aandacht schenkt.

Een tweede groep landen in het Verre Oosten die in belangrijkheid toeneemt zijn de zogenaamde NEC's, dat wil zeggen de 'Newly Exporting Countries'. Dit zijn landen die momenteel hun ontwikkelingsgang proberen te versnellen door veel te exporteren. De groei in export die zij ervaren is zelfs groter dan de groei de huidige NIC's ooit mochten ondergaan. Voorbeelden van NEC's zijn Indonesië, Maleisië en de Philippijnen.

Het belangrijkste land in dit gebied is zonder twijfel Japan. Het land van de rijzende zon probeerde zich reeds in het begin van deze eeuw los te maken van het feodalisme en isolationisme waarin het land altijd had verkeerd. Pas na 1945 heeft Japan economisch een enorme vooruitgang gekend. Het is het bekende succes verhaal van een land waarin men door hard werken en een strakke overheidsreglementering van het bedrijfsleven met instandhouding van het marktmechanisme tot een enorme economische expansie is gekomen. Een volgende groep landen in het

Verre Oosten zijn de communistische landen Laos, Kampuchea (het vroegere Cambodja), Noord-Korea en Vietnam. Zij delen geheel niet in de regionale economische voortgang in dit gebied vanwege hun totaal verschillende economische en maatschappelijke structuur. Het zal de lezer zijn opgevallen dat ik in dit rijtje de Volksrepubliek China buiten beschouwing laat. Dat is bewust gedaan. Ook Rood China heeft weinig bijgedragen in de toegenomen belangrijkheid van Zuid-Oost-Azië in de wereld. Wel is het zo dat momenteel onder Deng Xiaoping China geleidelijk haar gesloten deuren opent en tracht te profiteren van de voordelen van een wat vrijere buitenlandse handel. Als dit proces voortgaat, met alle binnenlandse economische en maatschappelijke gevolgen, betekent het dat de Chinese Volksrepubliek met haar enorme ontwikkelingspotentieel een zeer belangrijke stimulans kan zijn voor de verdere economische - en waarschijnlijk ook politieke - ontwikkeling van het Verre Oosten.

Tot slot zij opgemerkt dat ook de westkust van de Verenigde Staten, een aantal Latijns-Amerikaanse landen, Australië en Nieuw-Zeeland tot de gebieden rond de Stille Oceaan behoren. Dit artikel zal aan hen geen aandacht schenken omdat de invalshoek van dit schrijven alleen het oostelijk deel van Azië is.

2. Uitstralingseffecten

De snelle ontwikkeling van de NIC's toont aan dat het mogelijk is dat ontwikkelingslanden zich kunnen ontwikkelen door bepaalde beleidsvormen ten uitvoer te brengen. Dit is in tegenstelling tot de Marxistische visie die er juist van uitgaat dat de fundamentele ongelijkheid tussen Noord en Zuid inherent is aan de

kapitalistische wereldorde waarin het kapitalistische Noorden overheerst en ongelijkheid in stand houdt. Overigens betekent het feit dat de waargenomen werkelijkheid niet overeenkomt met de Marxistische gedachtegang geenzins dat er geen door het Noorden in stand gehouden ongelijkheid tussen Noord en Zuid is.

In de huidige wereld waarin de internationale relaties steeds complexer en de onderlinge afhankelijkheid tussen landen voortdurend groter worden, hoeft het geen verbazing te wekken dat de snelle ontwikkeling van een bepaalde regio zijn uitstralingseffecten op de rest van de wereld heeft. In het algemeen kunnen twee effecten worden onderscheiden:

- a. de invloed die uitgaat op de internationale relaties met de Westerse Wereld;
- b. de invloed die uitgeoefend wordt op de internationale betrekkingen met andere Derde wereldlanden.

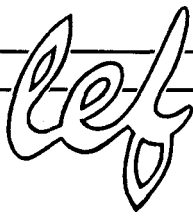
Het toegenomen economische - en potentieel politieke - belang van de regio Zuid-Oost Azië wordt in West-Europa en de VS (in bijzonder de oostkuststaten) als een ernstige bedreiging beschouwd. Men vreest dat de geodkopere produktie aldaar de verdwijning van diverse bedrijfstakken in de Westerse Wereld tot gevolg zal hebben. Dit met name voor de textiel en de scheepsbouw. De oprukkende Aziatische produktenstroom op de wereldmarkt wordt soms wel aangeduid met het "Gele Gevaar". Door middel van allerlei importbelemmerende maatregelen wordt zeer krampachtig gereageerd op dit Gele Gevaar. Een exponent hiervan is het multivezelakkoord. Terecht staat in de JOVD resolutie Verre Oosten dat dit akkoord dient te worden afgebouwd.

C. van Beers

De overdreven angst voor Zuid-Oost Azië is natuurlijk wel te verklaren. Ten eerste zal de relatieve belangrijkheid van de bestaande spelers afnemen wanneer er nieuwe spelers op het wereldtoneel verschijnen. Dat wordt door laatstgenoemden nooit als plezierig ervaren.

Ten tweede hebben de Westerse landen sedert 1950 een periode van grote bloei en stijgende welvaart gekend. Hogere levensstandaarden hebben geleid tot grotere flexibiliteit in mogelijkheden tot vrije tijd. Ten einde deze verworven flexibiliteit te beschermen zijn allerlei starheden in de arbeidssfeer nodig, men denke aan minimumlonen, hoge sociale premies, zeer weinig mogelijkheden tot ontslag, etc. Dit bemoeilijkt het concurreren met gebieden waar dit allemaal soepeler verloopt. Tenslotte heeft men in de rijke landen zondebokken nodig om het falende economische beleid te kunnen

rechtvaardigen. De NIC's in het Verre Oosten zijn daarvoor uitstekend geschikt. Voor de politicus omdat hij zijn falende werkgelegenheidsbeleid er op kan afschuiven; voor de zakenman om zijn lage winst te verklaren en om zijn eis van protectie kracht bij te zetten; voor de werknemer omdat zo de ondergang van de niet levensvatbare bedrijfstak waar hij werkzaam is in een ander licht kan worden gesteld.

De protectionistische maatregelen zijn, ofschoon verklaarbaar, ongetwijfeld een zeer slechte zaak voor de protectionisten zelf maar eveneens voor de gehele wereld. Zij leiden namelijk tot een verdergaande verstarring en inefficiency in het economisch leven van het Westen hetgeen de problemen zullen verzwaren. Bovendien kapt het (verdere) ontwikkelingsmogelijkheden voor de NIC's af. Maar de gevolgen van dit afkappen, en nu komen we komen we bij de tweede invloed zoals genoemd onder b., zijn ernstiger dan zij in eerste instantie laten aanzien. Immers de mogelijkheden van de Derde Wereld om via een naar buiten gericht beleid tot ontwikkeling te komen worden sterk belemmerd. De andere Derde Wereldlanden zijn onder de indruk van de prestaties van de eerdergenoemde "vier tijgers" en het is niet denkbeeldig dat zij op een zelfde (vruchtbare) manier een hogere plaats op de ontwikkelingsladder zullen proberen te verwerven. Dit wordt het "demonstratie-effect" genoemd. In het geval de hier gesuggereerde ontwikkeling zich zou voordoen ontstaat er een stroom (goedkopere) exportproducten van Zuid naar Noord die vele malen groter zal zijn dan de huidige. De waarschijnlijke reactie in het Westen zal er een zijn van nog meer afscherming van de binnenlandse markt voor deze goederen. De ontplooiingsmogelijk-

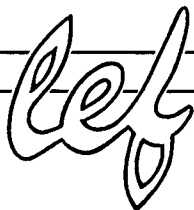
heden van de ontwikkelingsgebieden in de wereld zullen er niet beter op worden. Voor het streven naar een stabiele internationale orde is dat een tendens in de verkeerde richting. Vanuit deze lijn bekeken kunnen we misschien beter spreken van het "Witte Gevaar" dat een bedreiging vormt voor de verdergaande ontwikkeling van de wereld.

Natuurlijk moet er toegegeven worden dat de beschuldigingen aan het adres van het Verre Oosten niet in alle gevallen onterecht zijn. Japan en de Vier Tijgers zijn zelf ook niet vies van protectionisme. Ook deze landen zullen hun importbarrières moeten verwijderen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat, indien deze barrières uit de weg geruimd zullen worden, het de Aziatische groeiers niet minder concurrerend zal maken op de wereldmarkt, doch veeleer meer concurrerend. Minder protectie in deze landen maakt hen gevoeliger voor de concurrentie op de wereldmarkt. Daarop zullen zij inspelen door hun concurrentievermogen te vergroten.

3. Slotopmerkingen

We hebben gekeken naar twee invloeden die de uitstralingen van de recente opkomst van het Verre Oosten op de rest van de wereld gaat uitoefenen en reeds uitoefenen. De uitoefening van beide invloeden wordt sterk bepaald door het gedrag van de rijke landen in het Westen. In zoverre kunnen we niet zozeer spreken van het Gele Gevaar doch veeleer van het Witte Gevaar dat een mogelijke bedreiging vormt voor een stabiele internationale orde. Het is zaak dat men dit in het Vrije Westen inziet en er aldus naar handelt.

DRS. C.P. VAN BEERS

ONDERNEMEN IN DE DERDE WERELD

door: M. Padberg en mr. J.H.C. van Zanen

Welke problemen van politieke en praktische aard ondervindt een ondernemer die in de Derde Wereld investeert? Multinationals blijken wel eens onverwachte en ongewenste invloed te hebben op de politiek van ontwikkelingslanden. In hoeverre tasten de maatregelen van de Derde wereld tegen deze bedrijven de vrijheid van de ondernemer aan? Aankomend Bedrijfskundige Padberg en jurist Van Zanen inventariseren.

Liberalen koesteren traditiegetrouw een grote belangstelling voor de relatie bedrijfsleven-ontwikkelings-samenwerking.

Ir. A.Franke besteedde in 1966 in Liberaal Reveil (9e jaargang nrs. 3 en 4) aandacht aan het onderwerp. Hij bepleit dat investeringen van particulier kapitaal, doorgaans in industriële ondernemingen en groot-landbouwbedrijven, aangemoedigd zou moeten worden. In geschrift 29 van de prof.mr.B.M.Teldersstichting (het wetenschappelijk bureau van de VVD) 'Nederland en de Derde Wereld' van juni 1976 wordt al opgemerkt "Wij zouden er voor willen pleiten om het Nederlandse bedrijfsleven - méér dan de laatste jaren het geval is geweest - in te schakelen bij deze ontwikkeling".(1)

En niet voor niets meldt het Liberaal Bestek '90 op bladzijde 36: "Wij hebben een duidelijke voorkeur voor het inschakelen van het particulier

initiatief, met inbegrip van dat van het bedrijfsleven, bij verwezenlijking van de ontwikkelingsdoelstellingen". De liberale minister voor Ontwikkelingssamenwerking, mevrouw drs.E.M.Schoo heeft er tijdens haar ambtsperiode ruime aandacht aan besteed. Het is dan ook niet vreemd dat de liberale stichting voor ontwikkelingssamenwerking International Development and Liberals (Ideals) haar jaarlijkse symposium van 1988 aan dit onderwerp besteed.

Handelsrelaties

Sinds lange tijd opereren vele duizenden bedrijven uit de geïndustrialiseerde landen in de gebieden die thans de Derde Wereld genoemd worden. Aanvankelijk om op grote schaal grond- en hulpstoffen aan deze landen te onttrekken en een nieuwe afzetmarkt te vinden. Inmiddels ligt dat anders.

Ruim 1800 Nederlandse ondernemingen hebben een duurzame investeringsrelatie met één of meer ontwikkelingslanden. Eén op de twee Nederlandse bedrijven die in ontwikkelingslanden investeert, doet dit in een land dat tot de armste landen van de wereld behoort. Het lijstje van de top tien van de Nederlandse investeringslanden ziet er als volgt uit: 1. Saoedi-Arabië; 2. Indonesië; 3. Singapore; 4. India; 5. Egypte; 6. Hongkong; 7. Koeweit; 8. Maleisië; 9. Thailand; 10. Pakistan.(2)

Ondernemingen

Nadat veel Derde Wereldlanden onafhankelijkheid hebben verkregen in het dekolonistieproces, is de kritiek op het functioneren van met name multinationale of ook wel transnationale ondernemingen gegroeid. Door hun enorme en gedifferentieerde netwerk over de hele wereld vormen multinationals een veelal onverwachte en ongewenste machtsfactor in de naar autonomie en zelfbestuur strevende ontwikkelingslanden.

Ondertussen is het een en ander anders komen te liggen. Er zijn in meerdere kaders (ILO, OESO, UNCTAD en bijvoorbeeld de Internationale Organisatie van Kamers van Koophandel) gewerkt aan internationale gedragscodes voor multinationals. Er is naast de multinationals een groeiende groep van kleine en middelgrote ondernemingen gekomen die eveneens in de Derde Wereld economische activiteiten (handel, productie en kennisoverdracht) ontplooiën. Over de ervaringen van kleine(re) ondernemingen in de Derde Wereld heeft de Commissie Ontwikkeling Bedrijven van de Sociaal-Economische raad (COB-SER) in 1987 een aardig boekje gepubliceerd met de titel 'Ervaringen van Nederlandse bedrijven in Ontwikkelingslanden'.

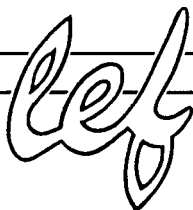
Er is een sterke opkomst van multinationals die hun thuisbasis in een Less Developed Country (LDC) hebben. Bijvoorbeeld India of Zuid-Korea. Op de 'Fortune 500' lijst van grote ondernemingen staan 27 bedrijven die in een LCD gevestigd zijn en daarvan komen er 10 uit Zuid-Korea.

Karakter investeringen

Voorts is er voor wat betreft het soort investeringen van bedrijven in ontwikkelingslanden een verandering opgetreden. Was er vooral sprake van voornamelijk financiële kapitaalinvesteringen, thans ligt de nadruk op de inbreng en overdracht van kennis - training, opleiding en marketing - en technologie - licentie en know-how overeenkomsten, product sharing franchising en managementcontracten. Deze verschuiving binnen de soorten van investeringen kan een grotere financieel-economische onafhankelijkheid van de ontwikkelingslanden betekenen. Daar staat tegenover dat er voor het bedrijfsleven minder risico's zijn en dat zij zich gemakkelijker uit de LDC's kunnen terugtrekken. Met name dit laatste zou de afhankelijkheid van de LDC's eerder vergroten dan verkleinen. Een en ander geldt overigens niet voor alle LDC's, maar vooral voor Zuid-Oost Azië en Latijns-Amerika (Brazilië).

Schuldenproblematiek

De internationale schuldenproblematiek heeft aan veel Derde Wereldlanden de noodzaak duidelijk gemaakt dat zij meer economische groei moeten zien te bereiken om aan de schulden crisis het hoofd te kunnen bieden. De 17-hoge schulden landen waaraan het plan-Baker (Amerikaanse minister van financiën) een halt

probeert te roepen zagen hun totale schuld tussen 1985 en 1987 oplopen van 445.9 naar 485.0 miljard dollar. Het betreft hier vooral landen als Brazilië, Bolivia, Argentinië, Chili, Columbia, Costa Rica, Ecuador, Filipijnen, Ivoorkust, Jamaica, Joegoslavië, Marokko, Mexico, Nigeria, Peru, Uruquay en Venezuela. Geen geweldig vooruitzicht.

Om mede de schuldenproblematiek te bestrijden zouden door ontwikkelingslanden onder meer intiatieven moeten worden genomen in de particuliere sector, waarbij onderkend wordt dat de industrialisatie en daarbij de expertise van internationaal opererende bedrijven vrijwel onmisbaar is om internationaal concurrerend te kunnen zijn. Via het beleid van de Wereldbank is op veel landen druk uitgeoefend om economische maatregelen in de richting van de stimulering van de particuliere sector te treffen. Het IMF houdt zich vooral met de financiële problematiek bezig (adviezen rond betalingsbalans, wisselkoersen en overheidsbegroting). In veel Derde Wereldlanden is een institutioneel kader ontstaan dat de overheden een handvat biedt om ongewenste manoeuvres van multinationals en andere bedrijven te beperken.

Rol overheid

Duidelijk is dat er een behoefte bestaat aan een overheid die coördinerend optreedt. Om een goed functioneren van de particuliere sector mogelijk te maken, dat wil zeggen monopolievorming tegen te gaan in bepaalde omstandigheden en de competitie (concurrentiestrijd / mededinging) in de hand te houden. Voorts dient een overheid te zorgen voor infrastructurele en industriële voorzieningen om daarmee kaders te scheppen voor een ontwikkelingsstra-

tegie (imports substitutie, exportpromotie en bijvoorbeeld een productiespeerpuntenbeleid). De exploitatie/aanwending van natuurlijke hulpbronnen behoort eerlijk te verlopen. Een probleem is dat de overheid in een ontwikkelingsland slechts bij uitzondering in staat is een voldoende coördinerend beleid uit te voeren. Er is een gebrekkige infrastructuur, een tekort aan (hoog)geschoold en ervaren personeel, een beperkte binnenlandse afzetmarkt en een lokale kapitaalmarkt ontbreekt nagenoeg geheel. Door problemen met de voorziening in de basisbehoeften van de bevolking dreigt men - met name op het Afrikanse continent - nauwelijks aan dergelijke vraagstukken toe te komen. Door fundamentele tegenstellingen van sociale- en etnische aard in dergelijke landen is het onmogelijk een representatief nationaal bestuur op te zetten. Door conflicterende ideologiën en politieke en maatschappelijke overtuigingen is sprake van een blijvende verscheurdheid die gepaard kan gaan met rebellerende bevolkingsgroepen en strijdende milities. Door een sterke macht van het leger is van een volksvertegenwoordiging zoals wij die kennen, geen sprake. Door gebrek aan kennis over besturen en een welig tierende bureaucratie is sprake van een inefficiënte en ineffectieve opererende overheid. Door ontkenning en onderdrukking van bepaalde grondrechten en mensenrechten wordt een voedingsbodem geschapen voor onrust en verzet en inadequate beleidsvoering. Door conflicten met buurlanden wordt veel aandacht en middelen afgelied ten koste van het economische beleid.

Risico's

Bedrijven afkomstig uit de geïndustrialiseerde wereld zien zich

daarom dikwijls geplaatst voor een politiek risicovolle en instabiele situatie binnen een ontwikkelingsland. Politieke instabiliteit, de beperking van het aantal deskundigen dat vanuit Nederland te werk gesteld mag worden, beperkingen op kapitaal- en winstovermakingen, valutarisico's, risico's van nationalisaties en invoerbeperkingen voor grond- en hulpstoffen. De vraag is hoe bedrijven omgaan met deze onzekere omgevingsfactoren. Hoe vrij is de ondernemer in dit sociaal-politieke kader. Heeft de, of het uitblijven van, beleidsvorming ook economische implicaties voor de ondernemer bij het bepalen van z'n strategische en operationele beleid?

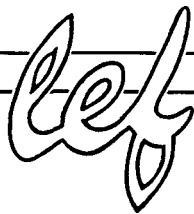
Vrij ondernemerschap

Is vrij ondernemerschap een mensenrecht? verdient het vrije markt-principe overal invoering en kan een onderneming hier invloed op uitoefenen, een bijdrage leveren? Wat is vrij ondernemerschap eigenlijk? Een ondernemer is een persoon die in een tak van handel of bedrijf zelfstandig, voor eigen rekening en risico, werkt, op grond van het bezit van productiemiddelen en met vreemde arbeidskracht. Een onderneming is een zelfstandig op winst gericht bedrijf. Vrij betekent zonder dat iets beperkt of belemmert. In het zogenaamde vrije ondernemerschap loopt een ondernemer best risico's waarvoor hij beloond moet worden. Dit moet onderscheiden worden van de manager-cultuur die met name bij multinationals kan worden aangetroffen. Om dit met een voorbeeld te illustreren: bij de Shell draagt de Raad van Bestuur wel verantwoordelijk maar op een totaal andere manier dan een kleine ondernemer. Ook de Nederlandse grondwet kent het

recht op vrij ondernemerschap niet. Artikel 15 lid 1 van de Nederlandse grondwet bepaalt weliswaar: 'Buiten de gevallen bij of krachtens de wet bepaald mag niemand zijn vrijheid worden ontnomen', maar dat slaat veeleer op het aloude 'habeas corpus' beginsel (waarborg tegen onrechtmatige vrijheidsontneming) dan op een recht op vrij ondernemerschap. Of het vrije ondernemerschap dienstig is aan artikel 19 lid 1 GRW (Bevordering van voldoende werkgelegenheid is voorwerp van zorg der overheid) is nog maar geheel de vraag. Hetzelfde geldt ten aanzien van artikel 20 lid 1 GRW (De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid) en artikel 22 lid 3 GRW (Zij (=overheid) scheidt voorwaarden voor maatschappelijke en culturele ontplooiing...).

Belemmeringen

Welke factoren belemmeren de onderneming in z'n bedrijfsuitvoering en hoe anticipeert een onderneming hierop? Hoe gaat de onderneming naast de instabiele politieke factoren als bijvoorbeeld de dreiging van nationalisatie onder meer om met het gedwongen in beheer van de staat geven van een bepaald percentage van toeleverende partners en hoe gaat de onderneming tenslotte bijvoorbeeld om met strikt in- en uitvoerbeperkingen? Hoeveel zeggenschap en invloed mag een overheid hebben op een onderneming? Zijn er verschillen in gevoeligheid voor politieke instabiliteit en politieke inmenging per bedrijfstak of is dit afhankelijk van de grootte van de onderneming? Bekend is bijvoorbeeld dat verzekeringsmaatschappijen, banken en grondstoffendelvingbedrijven veelal eerder aan banden gelegd worden dan andere bedrijfstakken.

Welke rol zouden de Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden NV (FMO), de Wet Herverzekering Investerings (WHI) en Centrum tot Bevordering van Import uit ontwikkelingslanden (CBI) hierin kunnen spelen?

Internationaal klachtenrecht

Moet er een internationaal klachtenrecht voor de ondernemingen komen waarvan zij in geval van onrechtmatige belemmering in bedrijfsactiviteiten gebruik kunnen maken. Welke overwegingen spelen een rol bij het bepalen of in een land met een totalitair bewind of structurele schendingen van de rechten van de mens economische activiteiten zullen worden ontplooid.

Bedrijfsleven en overheden (ook gemeenten en provincies) in Nederland werken in een toenemend aantal gevallen samen bij projecten in de Derde Wereld. Welke ontwikkelingen zijn hierbij in de toekomst te verwachten? Welke bijdrage kan het bedrijfsleven leveren aan de vermaatschappijking en verzakelijking van het beleid op het gebied van Ontwikkelingssamenwerking? En: zitten de mensen in ontwikkelingslanden nu echt te wachten op de lokale productie van Fruitella's? Hoe ontwikkelingsrelevant is een rol Mentos?(3)

Programma Uitzending Managers

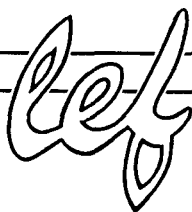
Een interessante nieuwe loot binnen het sectorprogramma industriële ontwikkeling is het zogenaamde Programma Uitzending Managers (OUM). Het gaat hierbij om technische assistentie bij investeringen en andere vormen van industriële ontwikkelingssamenwerking. Het programma heeft tot doel kleine en middelgrote bedrijven in ontwikkelingslanden te

helpen door het beschikbaar stellen van Nederlands management en technische know-how. Het gaat daarbij om die bedrijven die niet in staat zijn om de benodigde kennis op commerciële basis aan te trekken. De assistentie is vooral gericht op het oplossen van opgetreden of te verwachten problemen, alsmede op de overdracht van kennis en vaardigheden. Thans worden per jaar zo'n vijfentwintig, meestal gepensioneerde, managers uitgezonden naar ontwikkelingslanden. Het programma wordt uitgevoerd door een secretariaat, dat is gevestigd bij het NCW in Den Haag.(4)

Industriële ontwikkeling

Aan het Nederlandse ontwikkelingsbeleid is sinds 1984 een nieuwe subdoelstelling toegevoegd: vergroting van de betekenis van de ontwikkelingssamenwerking voor de economie en werkgelegenheid van Nederland. Bij strijdigheid tussen deze subdoelstelling en de hoofdoelstelling van de ontwikkelingssamenwerking - structurele armoedebestrijding, het streven naar duurzame verbetering van de levensomstandigheden van vele miljoenen medemensen - zou de laatste voorrang worden gegeven.

In 1985 is hiertoe een al eerder genoemd nieuw sectorprogramma gestart: industriële ontwikkeling. Dit programma moet bijdragen tot vergroting en verbetering van het productieve vermogen van ontwikkelingslanden. Vooral moet worden gelet op de levensvatbaarheid van de te ondernemen activiteiten: dus meer nadruk op de versterking van productieve capaciteit en op het scheppen van blijvende werkgelegenheid. Jagersma en Vingerhoets (Internationale Spectator, juni 1987) concluderen over de ervaringen in het

verleden van de inzet van het bedrijfsleven in het ontwikkelings-samenwerking beleid dat:

- het erg moeilijk is om te bepalen of bedrijven in bepaalde gevallen behoefte hebben aan hulp bij investeringen in ontwikkelingslanden;
- de belangstelling van het Nederlandse bedrijfsleven in het algemeen bepaald niet groot is te noemen;
- bedrijven behoefte blijken te hebben aan zekerheid, in het bijzonder ten aanzien van het in stand blijven van de waarde van investeringen en de overmaking van winsten en
- bij bedrijven een relatief grote belangstelling bestaat voor pre-feasibility-studies.

Notitie minister

In een recentelijk verschenen notitie over de rol van de particuliere sector in het industrialisatieproces in ontwikkelingslanden en de ondersteuning daarvan in het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid kondigt minister Bukman nader onderzoek aan over een aantal suggesties die zijn gedaan.

Minister Bukman beroept zich daarbij op het feit dat het streven naar vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking een grotere rol voor het Nederlandse bedrijfsleven inhoudt. Het gaat daarbij niet alleen om inlevering van goederen, diensten en know-how in het kader van ontwikkelingssamenwerking, maar ook om particuliere investeringen in ontwikkelingslanden, om overdracht van technologie en om het aangaan van samenwerkingsverbanden met ondernemingen in de Derde Wereld.

Een greep uit de suggesties die gedaan worden:

- Al jaren is de Nederlandse financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden NV (FMO) betrokken bij het stichten en steunen van onder-

nemingen in ontwikkelingslanden. Gedacht wordt thans aan de uitbesteding aan het FMO van die instrumenten van het industrieprogramma die zich vooral in de relatie tussen het Nederlandse bedrijfsleven en het bedrijfsleven in ontwikkelingslanden afspelen. Hierbij moet gedacht worden aan haalbaarheidsstudies voor joint-ventures, aan managementondersteuning, industriële dienstencentra en bedrijfsopleidingen.

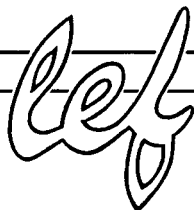
- het verschaffen van een bemiddelende rol aan commerciële banken bij het verstrekken van laag concessionele leningen.

- het onderzoeken van de door het bedrijfsleven geuite wenselijkheid om naast de reeds bestaande mogelijkheden in het kader van de Wet Herverzekering Investerings (WHI) een garantieregeling voor particuliere ontwikkelings- en participatiemaatschappijen in te voeren met het doel risicodragende Nederlandse particuliere investeringen in de voor het Nederlandse ontwikkelings-samenwerkingsbeleid relevante ontwikkelingslanden en sectoren te bevorderen en

- in het interdepartementaal overleg nagaan of, mede rekening houdend met bestaande instrumenten als de WHI en de Multilateral Investment Guarantee Association (MIGA), uitbreiding van het netwerk van belastingverdragen en investeringsbeschermingsovereenkomsten mogelijk is en of van de verrekenbaarheid van door ontwikkelingslanden geheven bronbelasting kan worden bewerkstelligd.(5)

Slot

Met in het achterhoofd de traditionele liberale belangstelling voor het onderwerp, de vele vragen die leven over het onderwerp, de uiteenlopende visies die er over bestaan en de actualiteit van het onderwerp

mede gezien de notitie van minister Bukman moet worden opgemerkt dat de vraag 'Hoe vrij is de ondernemer?' zeker aan de orde mocht worden gesteld.

M. PADBERG & MR. J.H.C. VAN ZANEN

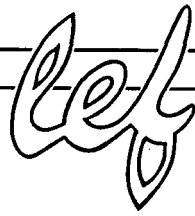
1. In Liberaal Rêveil (22e jrg.1981 nr.4) bepleit drs.W.F.Weisglas: "Ook op het gebied van de ontwikkelingshulp dient de samenwerking tussen overheid en bedrijfsleven zo optimaal en intensief mogelijk te zijn, wederom in het belang van beiden".

2. Armste landen ook aantrekkelijk voor het Nederlandse bedrijfsleven, C.Poldermans (Internationale Samenwerking 1986/7)

3. Hoe ontwikkelingsrelevant is een rol Mentos voor Thailand?, F.Naeff (Internationale Samenwerking, 1988/3).

4. Raakvlakken Ontwikkelingssamenwerking-Bedrijfsleven, 2e herziene druk oktober 1985 (uitgave Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking).

5. Bijl.Hand.II 1987-1988, 20277 nrs. 1-2.

IMPERIAL OVERSTRETCH

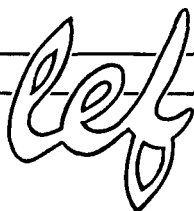
Opkomst en ondergang van grote mogendheden

door: R. Batten

Interessante these: dwangmatige groei put een mogendheid uit. Harvard-professor Paul Kennedy schreef een lijvig werk over bovenstaande theorie. Een historische rondgang van het Habsburgse Rijk tot the Britisch Empire leidt de wetenschappen tot de onvermijdelijke vraag: hoe ver is de Verenigde Staten van Amerika van haar Canossa verwijderd? Niet ver, zo lijkt het. Ron E. Batten bezocht voor LEF de Atheneum Boekhandel recenseerde Kennedy's werk. An afterthought.

"Such is the empire of Fortune (if we may still disguise our ignorance under that popular name), that it is almost equally difficult to foresee the events of war, or (sic) to explain their various consequences. A bloody and complete victory has sometimes yielded no more than the possession of the field; and the loss of ten thousand men has sometimes been sufficient to destroy, in a single day, the work of ages" schreef Edward Gibbon tweehonderd jaar geleden in zijn monumentale "The Decline and Fall of the roman empire" (1). Dit jaar heeft Paul Kennedy een vergelijkbare studie het licht doen zien onder de titel "The Rise and Fall of the Great Powers, Economic change and Military conflict from 1500 to 2000". Hoewel Kennedy's boek van ruim vijfhonderd bladzijden slechts een panoramisch overzicht van de grote lijnen van vijfhonderd jaar rivaliteit tussen

grote mogendheden schildert, lang niet zo gedetailleerd is als Gibbon's boek en ook diens prachtige taalgebruik en literaire kwaliteiten ontbeert, is het toch zeer de moeite waard. Kennedy hoort thuis in de Britse traditie van serieuze, vlotte geschiedschrijvers die een gezonde dosis humor niet ontberen. zijn analyse van Italië's macht en mogelijkheden in het interbellum sluit hij bijvoorbeeld af met de zin: "Rarely in the history of human conflict has it been argued that the entry of an additional foe would hurt one's enemy more than oneself; but Mussolini's Italy was, in that way at least, unique." (p.298) Hoewel Kennedy's rise and Fall een degelijk historisch vakwerk is met een imposante bibliografie en dito notenapparaat, geschreven voor een klein publiek, is het in de Verenigde Staten van Amerika een bestseller geworden door de combinatie van

verschijning tijdens presidentsverkiezingen met een groeiend besef van tanende macht in 's werelds rijkste supermacht. Is het verval van Amerika onvermijdelijk? Zullen Gorbachev's Glasnost en Perestrojka de Sovjet Unie nieuwe veerkracht geven? Welke rol in het concert van grote mogendheden is er voor de Europese Gemeenschap weggelegd? Zal de economische reus Japan in de toekomst zijn macht ook militair gaan projecteren? En, last but not least, wat gebeurt er met de mondiale machtsverhoudingen nu de slapende reus, China, is ontwaakt? Al deze vragen behandelt Kennedy aan de hand van het verband tussen economische macht, militaire macht en de uitkomst van oorlogen, dat hij uit de geschiedenis van vroegere grote mogendheden afleidt.

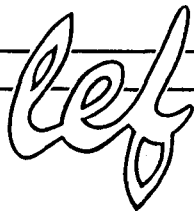
Smith en Marx

De opkomst en ondergang van grote mogendheden is, aldus Kennedy, gewoonlijk het gevolg van oorlogen. Maar ook is van groot belang het meer of minder efficiënt benutten van de produktiemiddelen in oorlogstijd en de wijze waarop de economie van de oorlogvoerende staat in de decennia voorafgaande aan de oorlog groeide of kromp in relatie tot de andere grote mogendheden. Op zichzelf is dat niets nieuws: Adam Smith beweerde in zijn *Wealth of Nations* ook al dat het vermogen van een staat om oorlog te voeren het best gemeten kon worden in termen van produktiecapaciteit. Friedrich List, Karl Marx en Friedrich Engels bekeerden ongeveer het zelfde. Paul Kennedy kan er echter niet van beschuldigd worden dat hij een economisch determinist is, hoewel de beschuldiging begrijpelijk is: hij beperkt zich in zijn analyse tot geopolitieke, demografische en geo-

grafische gegevens, de economische hulpbronnen van de grote mogendheden - met name hun industriële produktie en financiële positie - en het niveau van hun onderwijs en technologie. Hij beperkt zich tot de "grand strategy", de wijze waarop alle verdedigingsmiddelen van een staat gecoördineerd en gestuurd om het politieke doel van de oorlog - meestal Europese of mondiale hegemonie, dan wel het voorkomen daarvan - te bereiken. Dat zo'n oorlog ook nog even gewonnen moet worden op militair-tactisch en -strategisch niveau vermeldt hij slechts sporadisch en als een "afterthought".

Zijn centrale these blijft echter overeind: de economische rijkdom en militaire macht van een grote mogendheid is relatief en fluctueert door de ongelijke groei van verschillende nationale economiën en technologische- en organisatorische doorbraken die de ene maatschappij grotere voordelen brengen dan de andere. Het causale verband tussen economische groei en militair-geopolitieke macht toont hij aan met maar liefst 52 tabellen en grafieken en vierhonderd bladzijden geschiedschrijving van internationale betrekkingen.

De Industriële Revolutie bijvoorbeeld, vergrootte de relatieve macht van Groot Brittannië na de Napoleonische oorlogen enorm. Is de produktiecapaciteit van een natie eenmaal vergroot dan wordt het voor zo'n land gewoonlijk makkelijker om de lasten van een grote krijgsmacht en een grootscheepse bewapening in vredetijd te torsen. Wanneer echter een te groot deel van de economische hulpbronnen van de staat onttrokken wordt aan de schepping van welvaart en in de plaats daarvan bestemd wordt voor militaire doeleinden, dan leidt dat op de lange termijn tot een verzwakking van de nationale

macht. Zo ook: wanneer een staat zich strategisch te ver uitrekt door territoriale expansie, kostbare oorlogen of zware verplichtingen ten opzichte van militaire bondgenoten, dan loopt hij het risico dat de potentiële voordelen van expansie worden overschaduwed door de buitensporige kosten ervan. Wanneer de staat dan een periode van relatieve economische achteruitgang is ingegaan wordt dit dilemma acuut.

Spanje

Dit alles illustreert Kennedy aan de hand van het Habsburgse rijk van Karel V, dat Spanje, de Nederlanden, Oostenrijk, Hongarije, delen van Duitsland en Italië en een groot Amerikaans koloniaal rijk omvatte en als zodanig een van de beste voorbeelden van "strategical overstretch" in de geschiedenis was: "for the price of possessing so many territories was the existing of numerous foes." (p.48) Nu lijkt er voor "imperial overstretch" een simpele oplossing te zijn: stoot de minst belangrijke gebieden af. Het probleem dat het Spaanse hof daarmee had was echter dat de macht van het Habsburgse Rijk juist berustte op alle samenstellende delen, die vooral ook niet in handen van een rivaliserende grote mogendheid mochten vallen, omdat dan het rijk automatisch zou afbrokkelen. Als de Nederlanden, waar de Habsburgers door de Tachtigjarige Oorlog leegbloeden, zouden worden opgeofferd zou Frankrijk ze kunnen annexeren, waarna spoedig de overige Habsburgse bezittingen in Duitsland en Italië zouden volgen totdat de laatste domino's, Spanje en Oostenrijk, zouden vallen. Door deze logica te accepteren verbond Spanje zich aan een langdurige uitputtingsoorlog in heel Europa, die pas ten einde kwam

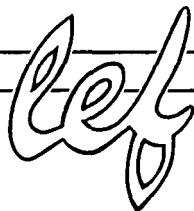
toen het Habsburgse systeem in 1659 uitgeput was.

Militaire en economische opkomst en verval zijn geen parallelle verschijnselen. Volgens Kennedy volgt militaire opkomst en verval met enige vertraging op economische groei en verval. Een economisch groeiende mogendheid, zoals Groot-Britannië in de jaren 1860, de Verenigde Staten van Amerika dertig jaar later en Japan nu, prefereert vaak een groeiende welvaart boven hoge bewapeningsuitgaven.

Na een halve eeuw kunnen die prioriteiten zijn veranderd; de economische expansie heeft overzeese verplichtingen en verbintenissen, zoals afhankelijkheid van buitenlandse markten en grondstoffen, militaire allianties, bases en mogelijke koloniën meegebracht. Rivaliserende grote mogendheden zijn sneller gaan groeien en willen op hun beurt hun invloed in de wereld uitbreiden. De wereld is sterker concurrerend geworden en marktaandeelen worden geërodeerd: Nummer Eén heeft een probleem. Pessimistische waarnemers spreken van verval en vaderlandslievende staatslieden roepen om vernieuwing en verjonging. In deze omstandigheden zal de grote mogendheid veel meer aan defensie uitgeven dan een halve eeuw geleden en toch de wereld als minder veilig ervaren, eenvoudig omdat andere mogendheden sneller zijn gegroeid.

Groot-Britannië

In het pre-industriële tijdperk had Groot-Britannië in de Zevenjarige oorlog Frankrijk naar de rand van een bankroet gedreven en haar koloniën afgenomen. De Industriële- en de Franse Revolutie verbeterden de positie van deze reeds zeer succesvolle grote mogendheid nog verder. Als eerste en enige industriële mogend-

heid, met de onbedreigde hegemonie op zee, kon het machtsvacuüm buiten Europa zonder veel inspanning een immens imperium opbouwen, terwijl de liberale nachtwakerstaat de defensieuitgaven op een absoluut minimum (2 á 3 % van het BNP) werden gehouden.

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd de Britse macht echter meer en meer geërodeerd door de relatieve opkomst van de andere Europese naties, die met behulp van Brits kapitaal gingen industrialiseren en ook een koloniaal rijk gingen bouwen, waardoor de Britten een "informal empire" over het grootste deel van de wereld moesten inruilen voor een duurder "formal empire" over één kwart daarvan. tussen 1870 en 1970 stortte het imperiale Britse kaartenhuis dan ook in.

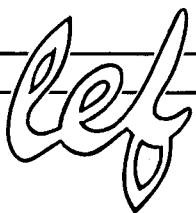
Nummer Eén

De Verenigde Staten van Amerika hebben nu hetzelfde probleem als Groot Britannië rond de eeuwwisseling. Haar aandeel in de macht in de wereld is relatief sneller afgebrokkeld dan dat van haar rivaal in de bipolaire wereld, de Sovjet Unie. Haar absolute kracht, zeker op industrieel en technologisch terrein, is echter nog steeds veel groter dan dat van de Sovjet Unie en de Amerikaanse liberale maatschappij geeft haar een betere kans om zich aan de veranderende machtsverhoudingen aan te passen dan de centraal geleide Sovjet Unie. Maar de Verenigde Staten worden net als Spanje rond 1600 en Groot Britannië rond 1900 geconfronteerd met twee vragen die haar levensduur als supermacht bepalen: kan Washington in de militair-strategische sfeer een evenwicht bewaren tussen de bespeurde defensiebehoeften en de middelen die

het bezit om ze te realiseren; en kan het de technologische en economische basis van zijn macht voor relatieve erosie behoeden?

In 1988 met een aanzienlijk kleiner percentage van het BNP, de fabrieksproductie en militaire inspanning van de wereld dan veertig jaar geleden, zijn de militaire verplichtingen van de Verenigde Staten nog even indrukwekkend als vlak na de Tweede Wereldoorlog. En er zijn goocheltoeren voor nodig om aan alle verplichtingen te voldoen. Amerika lijdt kort gezegd aan een "imperial overstretch": haar belangen en haar verplichtingen zijn groter dan haar mogelijkheden om ze allemaal tegelijkertijd te verdedigen.

Washington ziet zich geconfronteerd met moeilijke keuzes, temeer daar relatieve economische achteruitgang wordt begeleid door een gigantisch betalingsbalanstekort, dat het land binnen de ambsttermijn van één president heeft veranderd van de grootste crediteur in de grootste debiteur ter wereld, en een angstwekkend begrotingstekort. In de geschiedenis kan Kennedy maar één voorbeeld vinden van een land dat zich in vreedstijd zo diep in de schulden stak: Frankrijk in de jaren 1870, vlak voor de Franse Revolutie. Beschermd door hun relatieve isolement in de Britse hegemonie kon de Verenigde Staten uitgroeien tot een economische reus, die vrijwel niets aan defensie hoefde te spenderen. Nu is de balans naar de andere kant doorgelsgen: de explosief groeiende militaire uitgaven die nodig zijn om de bespeurde groeiende bedreiging van haar positie het hoofd te kunnen beiden in een periode waarin de kosten van moderen wapens sterk escaleren, brengen produktieve investeringen in de knel en leiden op termijn tot een neerwaardse spiraal van afnemende economische groei,

hogere belastingen, groeiende verdeeldheid over de prioriteitsstelling bij overheidsuitgaven en een verzwakking van de mogelijkheden om de lasten van de zelfverdediging te torsen. Lagere defensieuitgaven, aldus Kennedy, zullen een land dat aan "global overstretch" lijdt, zoals de Verenigde Staten, het gevoel geven overal kwetsbaar te zijn, maar zeer zware investeringen in bewapening, die op korte termijn wel grotere veiligheid kunnen brengen, kunnen de concurrentiepositie van het land zodanig eroderen dat het op lange termijn minder veilig zal zijn. Een terugtrekking van Amerikaanse troepen uit, bijvoorbeeld, Zuid-Korea levert ook een dilemma op. Het verstoort de machtsbalans en hoe Noord-Korea daarop reageert is onduidelijk.

Amerika moet haar "grand strategy" herformuleren. Maar dat is extra moeilijk door het electorale systeem dat het besluitvormingsproces op het gebied van buitenlandse zaken elke twee jaar verlamd, door de verschillende lobbies, die met betrekking tot bepaalde beleidswijzigingen bevoordeeld zijn en een grote druk kunnen uitoefenen en door de "inherent 'simplification' of vital but complex international and strategical issues through a mass media (sic) whose time and space for such things are limited, and whose raison d'être is chiefly to make money and secure audiences, and only secondarily to inform." (p.524)

Zieke Man?

Een grote parate krijgsmacht zoals die van de Sovjet Unie is, aldus Kennedy, een voordeel in een kortdurende regionale oorlog. Wanneer een oorlog echter een grote coalitieoorlog is om de Europese of mondiale hegemonie, dan zal zij lang-

durig zijn omdat als een belligerent onder de last van oorlogvoering dreigt te bezwijken de hoop op en belofte op hulp van zijn geallieerden hem aanmoedigt mee te blijven doen. En in een langdurige oorlog die niet regionaal is maar een heel continent of zelfs de wereld omvat, is de omvang van de parate strijdkrachten veel minder van belang dan de totale hoeveelheid economische hulpbronnen die aan beide zijden gemobiliseerd kunnen worden. De economisch sterkere coalitie zal de oorlog dus kunnen winnen als hij de tijd krijgt zijn economische arsenaal te mobiliseren.

De liberale democratieën van Europa en Noord Amerika zouden dus, zo lijkt Kennedy te adviseren, een conventionele oorlog tegen het economisch zwakkere Warschaupact moeten rekken en een blitzkrieg moeten voorkomen. Maar zoals de Krimoorlog en de Vietnamoorlog al aantoonde zijn de bijzondere voordelen van liberale democratieën - geringe overheidsrol, kleine krijgsmacht, nadruk op individuele vrijheden, etc - zwakheden wanneer zij ertoe geroepen worden grote militaire operaties in alle seizoenen tegen een grote vijand uit te voeren. "A democracy cannot fight a "Seven Years War", zei George C. Marshall al in 1949.

De Sovjet Unie mag dan een imposante krijgsmacht hebben tegenover een uit zijn economische krachten gegroeide Verenigde Staten, de Sovjetrussische problemen zijn veel groter dan die van Nummer Eén. De gesocialiseerde landbouw levert veel minder voedsel op dan het geval zou zijn als zij op kapitalistische leest zou zijn geschoeid. De spectaculaire economische groei werd vooral veroorzaakt door een exorbitante stijging van het energieverbruik en de groeiende hoeveelheid arbeidskrachten die kon-

den worden ingezet, terwijl nu zowel de levensverwachting als sterftecijfer van pasgeborenen verslechteren en de energiewinning steeds kostbaarder wordt. Ook de hogere geboortecijfers onder de niet-Russische volkeren in Azië baren Moskou zorgen: in het jaar 2000 zullen de Russen een minderheid in de Sovjet Unie zijn.

Kennedy is sceptisch ten aanzien van Gorbachev's hervormingen. De bureaucratie en het partijapparaat werken de Perestrojka tegen terwijl de hoge militaire uitgaven, die in een door militaire veiligheid geobsedeerde mogendheid, nog steeds sneller stijgen dan het BNP en grote hoeveelheden produktiefactoren aan de inspanningen voor de schepping van economische groei onthouden. En economische groei is de basis van militaire en politieke macht. Het probleem lijkt op dat van de Verenigde Staten, maar de Sovjet Unie heeft grotere economische en demografische problemen en haar maatschappelijk systeem lijkt veranderingen niet aan te moedigen.

West-Europa: een enigma.

West-Europa is het grootste handelsblok, potentieel sterker dan de beide supermachten op militair gebied, maar zwak doordat de EG-landen verdeeld zijn. Ruwweg spenderen de EG-landen vier procent van hun BNP aan defensie; zou dat, zoals in de Verenigde Staten, zeven procent zijn, dan zou West-Europa even machtig kunnen zijn als de beide supermachten samen. De verdeeldheid van West-Europa, die tot uitdrukking komt in de vele talen, het gebrek aan standaardisatie van materieel en grote kwaliteitsverschillen tussen de nationale krijgsmachten, voorkomt dit echter. Daarnaast zijn er grote politieke meningsverschillen: Griek-

enland en Ierland hebben problemen met hun buurlanden; West-Duitsland is huiverig voor militaire operaties buiten Europa, terwijl Frankrijk en Groot Britannië nog steeds grote belangen in de rest van de wereld militair verdedigen. En dan is er nog de Duits-Duitse kwestie.

Daar ook de Europese Economische integratie, ondanks de "Horizon 1993" die in de Europese Akte is vastgelegd, met een slakkegang gaat en de economische groei dreigt te stagneren ontstaat een beeld van "Eurosclerose" en "Europessimisme". In het veld van hoogwaardige technologie raakt Europa achterop bij de Verenigde Staten en vooral Japan; toch zijn er ook sectoren waarin Europa sterk staat: automobielen, vliegtuigen, satelieten, chemicaliën, telecommunicatie, het bankwezen, etc. Maar vooralsnog wordt de Europese industriële strategie uitgezet door twaalf regeringen in plaats van één Ministry for International Trade and Industry (MITI), zoals in Japan. Ten aanzien van Amerika, de Sovjet Unie, Japan en China is het mogelijk aan te geven wat de toekomstige ontwikkeling zal zijn, maar Europa blijft een enigma, aldus Kennedy.

Het Japanse dilemma.

De door de westerse naties gesteunde vrije markt en de militaire bescherming van de Verenigde Staten hebben de afgelopen veertig jaar een ideale situatie gevormd voor de razendsnelle economische expansie van Japan. Op verandering zitten haar leiders dan ook niet te wachten.

Toch is dat overmijdelijk: de andere Aziatische Newly Industrialized Countries (NIC's) met lagere arbeidslonen bedreigen Japan's positie in textiel, speelgoed, scheeps-

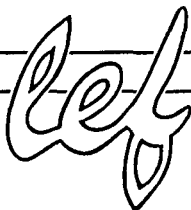
bouw, staal en automobielen. MITI's strategie is er dan ook op gebaseerd deze industriën in Japan uit te faseren en op een hoogwaardige technologie over te schakelen. Ook vanuit het westen wordt Japan's benijdenswaardige positie bedreigd: Europa en de Verenigde Staten reageren steeds vijandiger op de penetratie van hun eigen markten en de Verenigde Staten dringt steeds sterker aan op een meer evenredige verdeling van de lasten van Japan's defensie. Een verhoging van de defensie-uitgaven tot het niveau van Amerika's Europese bondgenoten, 4% van het BNP, zou Japan tot de derde militaire mogendheid in de wereld promoveren en dat is iets waar haar buurlanden geen van allen op zitten te wachten. Tenslotte is er ook binnenslands een groot probleem: in 2010 heeft Japan naar verhouding de minste mensen in de leeftijdscategorie 15-64 jaar van de belangrijkste geïndustrialiseerde landen, waardoor hoge sociale-zekerheidsuitgaven nodig zullen zijn. Voor dit probleem is de oplossing reeds gevonden. Geen land ter wereld maakt zó intensief gebruik van industriële robots en geen land voert ze zó snel in in het produktieproces als Japan. Op economisch gebied staat Japan sterker dan enige andere grote mogendheid: de hoogwaardige technologieën die weinig grondstoffen vereisen tegenover een hoge toegevoegde waarde zijn een veld waarin Japan naast de Verenigde Staten aan de top staat. Japan is uniek in het opzich van economische strategie: MITI geeft de richting van economische ontwikkeling aan door research- en development-gelden voor groeisectoren te leveren en de vervallende industriën naar hun levens-einde te begeleiden om vervolgens tot euthanasie over te gaan. Het westen kent alleen een ongecoör-

dineerde laissez-faire benadering. De nationale besparingen zijn in Japan veel groter dan in het Westen door de lage pensioenvoorzieningen en een belastingsysteem dat sparen aanmoedigt, in plaats van lenen en consumeren, zoals in het Westen. Japanse bedrijven hebben voorts een thuismarkt waar vrij weinig concurrentie vanuit het Westen bestaat en kwalitatief hoogwaardige werknemers. Door de hoge besparingen en de gigantische betalingsoverschotten is Japan tenslotte in de afgelopen twintig jaar uitgegroeid tot de grootste schuldeiser ter wereld. Zoals Nederland, Groot Britannië en de Verenigde Staten in het verleden als grootste crediteur-natie de economische groei hebben aangevoerd kan Japan nu de economische motor van de wereld worden.

Maar zoals de Verenigde Staten, die niet de fout van Groot-Britannië wensten te maken de wereld te willen regeren - ze wilden er slechts de eigenaar van zijn - zo zal ook Japan er achter komen dat commerciële expertise en financiële rijkdom op den duur niet voldoende zijn in de anarchische wereld van internationale machtpolitiek.

Ontwakende reus

Onder leiding van Deng Xiaoping en door zijn Vier Modernisering - landbouw, industrie, wetenschap en defensie - is China bezig zich geweldig in te spannen om haar macht te ontwikkelen met alle mogelijke pragmatische middelen. Balancerend op een evenwicht tussen particulier initiatief en centrale leiding bereikt China een economische groei van 8% per jaar, tegen vijf procent in Mao's tijd. daarmee kan China binnen tien jaar haar BNP verdubbelen, zeker nu de modernisering van de krijgsmacht een financieel-per-

sonele afslankingsoperatie is, waardoor grote hoeveelheden produktiefactoren vrij komen voor de schepping van economische groei en welvaart. Rond 2000 zal China's BNP dat van Groot Brittanië en Italië passeren en twintig jaar later zal het ruimschoots dat van elke Europese mogendheid overtreffen.

Hoewel China haar militaire inspanningen op dit moment sterk beperkt, is het, aldus Kennedy, niet van plan een strategische "lichtgewicht" te blijven: "Ten to fifteen years down the line the civilian economy should have picked up enough steam to haul the military sector along more rapidly. That is when China's army, its neighbours and the big powers will really have something to think about". (p.458) De militaire machtopplooiing van de ontwakende reus is dus slechts een kwestie van tijd.

Conclusie

De bipolaire wereld van na de Tweede Wereldoorlog is nu reeds op economisch gebied vervangen door een pentarchie. In de toekomst zal dat op militair gebied ook zo worden, denkt Kennedy. De vijf polen van militair-economische macht, Japan, de Verenigde Staten, Europa, China en de Sovjet Unie, die de bipolaire rivaliteit van nu gaan vervangen, bieden in elk geval een veiligere wereld. Het internationale machts-politiek spel is in een bipolaire wereld een "zero-sum-game": verlies voor de Sovjet Unie is automatisch winst voor de Verenigde Staten, en dat is iets wat ook wapenwedlopen aanmoedigt. Een pentarchische wereld is wat dat betreft stabiel, zoals de negentiende eeuw liet zien. Als men een dergelijke parallel mag trekken heeft de Sovjet Unie veel weg van de Donaumonarchie: een langzaam vervallende grote mogendheid

waarin vele volkeren gedomineerd worden door één etnische elite. China lijkt veel op het Duitsland van midden vorige eeuw: een land met een explosieve groei dat in de toekomst machtspolitieke ambities zal gaan ontwikkelen, waarbij het zich echter omsingeld voelt door andere grote mogendheden. Geheel zonder machtspolitieke frictie zal het internationale systeem van staten in de toekomst dus niet zijn. En wie zich nu al verheugd in de mogelijke ondergang van de Sovjet Unie als supermacht dient te bedenken dat de val van een grote mogendheid in het verleden altijd veel offers heeft geveerd en zich nooit op voorspelbare wijze heeft voltrokken. Voor de huidige reus op economisch lemen voeten geldt niet anders.

R.BATTEN

LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATE
NITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE
FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE
EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LI
BERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATEF
ITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE
FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE E
ALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBE
RTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERN
E LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FI
TERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGA
TE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBEF
E EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE
LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRAI
RNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALI
C FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTI
EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE L
BERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATE
NITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE
FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE F
ALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LI
RTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERN
E LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE F
ATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE E
ALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LI
BERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATE
NITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALI
C FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTI
C EGALITE FRATERNITE. KORTOM:

ERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EC
ITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LI
RTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATE
TE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERTE EGALIT
FRATERNITE LIBERTE EGALITE FRATERNITE LIBERT
EGALITE FRATERNITE. KORTOM:

A large, bold, black, stylized signature or logo, possibly reading 'leef', is written over the bottom right portion of the text.

Redactie- en abonnementsadres

JOVD Algemeen Secretariaat
Prins Hendrikkade 104
1011 AJ Amsterdam
Tel. 020-242000

Redactie

Jort Kelder
Marco Schraver
Ron Batten
Frans Veltmeijer
Constantijn Dolmans
Constantijn Wekx

Drukwerk

Drukkerij J. Sikkema, Warffum

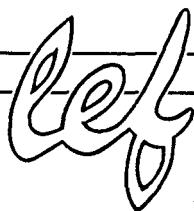
LEF

Liberté Egalité en Fraternité is het kaderblad van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie, JOVD.

LEF verschijnt viermaal per jaar. De redactie opereert onafhankelijk. Artikelen in LEF worden op persoonlijke titel geschreven.

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs-rechthebbenden.

De abonnementsprijs bedraagt voor JOVD-leden f 19,50 en voor niet-leden f 25,00 per jaar.

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Peace for our time?

6

Drees over subsidies

prof dr. W. Drees

8

Subsidies? Ja!

P. Lankhorst en M. Plugge

12

Minder subsidies, lagere lasten, meer werk

mr. F.H.G. de Grave

20

Subsidies in verdrukking: een tegengeluid

M. Aalders

25

Intifadah

drs. C. Kersten

29

De schijn van de democratie

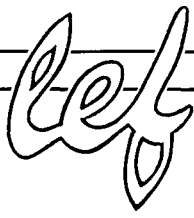
F.L.J. Veltmeijer

36

Tussentijds: Ina Brouwers balans

J.P.W. Kelder

40

Peace for our time?

Mede door toedoen van de supermachten vonden in diverse regionale conflicten deze zomer diplomatieke doorbraken plaats. Maar wordt 1989 het jaar van de vrede ?

Volgens de Geneefse Akkoorden van april 1988 moet de Russische terugtrekking uit Afghanistan in februari 1989 voltooid zijn, terwijl de vluchtelingen in november '89 vrijwillig uit Pakistan moeten zijn teruggekeerd en er geen buitenlandse inmenging in de burgeroorlog meer mag plaatsvinden. Aangaande dit laatste heeft Washington verklaard "symmetry" te wensen: slechts als Moskou stopt met steun aan Kaboel zal de hulp aan de mujahedeen worden gestaakt. Het Kremlin antwoordde dat dit geen deel uitmaakt van de Akkoorden en dat de hulp aan de Afghaanse regering, op grond van het Afghaans-Russische Vriendschapsverdrag van 1921 doorgaat. De "symmetry"-doctrine is voorts onuitvoerbaar als Pakistan Niet meer meewerkt aan de Amerikaanse hulp aan de mujahedeen, die om geografische redenen via Pakistaans grondgebied moet lopen. Washington heeft zich dus in een lastig parket gewerkt. Bovendien kennen de haastig in elkaar gezette Geneefse Akkoorden nog meer nadelen. Nergens wordt iets bepaald over de tienduizend "adviseurs", de 1500 KGB-agenten op sleutelposities in het landsbestuur, de mogelijke toekomstige terugkeer van Sovjetroepen of de Russische annexatie van de Wakhan-corridor (waardoor een gemeenschappelijke grens met Pakistan ontstaat). Maximaal vijftig waarnemers controleren de aftocht van een onbekend aantal troepen (schattingen liggen tussen de 90.000 en 170.000 man) uit een onherbergzaam gebied dat drie keer zo groot is als Frankrijk. De nog resterende Russi-

sche strijdkrachten worden royaal bevoorrad en niets weerhoudt hen ervan alles bij hun terugtrekking voor het Afghaanse leger achter te laten. Daarna kan Moskou verklaren dat alle militaire hulp is gestaakt en van Washington "symmetry" verlangen.

De grote Russische militaire installaties hoeven niet ontmantelt te worden; evenmin wordt de regering Najibullah vervangen door een voor brede lagen van de bevolking aanvaardbare overgangsregering. Een spoedige vrijwillige terugkeer van de vluchtelingen, die juist voor dit regime zijn gevlucht, is dan ook niet waarschijnlijk, al zal de afbouw van de vluchtelingenhulp in Pakistan hen "stimuleren". Hun land is echter grondig verwoest en de wederopbouw met VN-fondsen wordt vanuit Kaboel geleid.

De Akkoorden gedogen dat Afghanistan een satelliet naar Oosteupees model wordt, waarbij het mineraalrijke noorden een Russisch wingewest wordt en Moskou zich via de Wakhan-corridor kan gaan bemoeien met de drie jaar oude Gletscheroorlog in Kasjmir tussen de kernwapenmogendheden Pakistan en India. De Akkoorden, vruchten van de nieuwe ontspanning en bedoeld om ontspanning te bevorderen, smeken dus welhaast om schending - en dat roept wantrouwen tussen Moskou en Washington op, waardoor de ontspanning geschaad wordt in plaats van bevorderd. Tenzij Washington bereid is vitale Westerse belangen prijs te geven.

De in juli 1988 door Iran aanvaarde VN-resolutie 598 voorziet in terugkeer naar de status quo van voor de Golfoorlog, maar die wordt steeds moeilijker te bereiken. De in alle opzichten modernere krijgsmacht van Irak heeft - met behulp van strijd-

gassen - de Iraanse menselijke golf tegengehouden en Iran's olie-export gehalveerd, zodat het niet-kredietwaardige Iran geen geld meer heeft voor de oorlog. Volgens militaire experts zal Iran zo economisch binnen anderhalf jaar definitief verslagen zijn. Irak, dat 598 vorig jaar aanvaardde, staat met name dankzij zijn luchtoverwicht op winst en heeft geen haast met vrede nu de Koerdische guerrilla en het uit Iraanse deserteurs bestaande National Liberation Army of Iran het vuile werk doen. Beëindiging van de Golfoorlog is vooral voor Israël gevaarlijk: Irak en Syrië zijn samen op het slagveld drie keer zo sterk als Israël, dat nu vanwege haar "ijzeren vuist"-beleid tegen de Palestijnse volksopstand minder westerse sympathie geniet dan het geval was in oorlogen tegen eerdere Arabische gelegenheidsallianties, in 1967 en 1973.

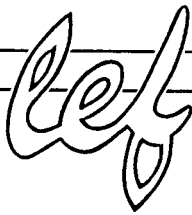
Het zes jaar oude Russische verlangen naar toenadering tot China, de zieltogende Vietnamese economie die om westerse hulp staat te springen en het besef in Hanoi dat haar marionetten te Phnom Penh geen stand kunnen houden tegen de guerrilla's van de Khmer Rouge en het Armée Nationale Sihanoukiste zijn factoren die de strijdende partijen in Cambodja rond de tafel hebben gebracht. Dat is een doorbraak, maar nog geen oplossing: niemand, behalve Peking, wil de Khmer Rouge, dader van de genocide van 1975-'79, in een overgangsregering. En of de sluwe Vader des Vaderlands, Prins Norodom Sihanouk, zich nu wel of niet aan de macht weet te manoeuvreren (door abrupt te wisselen van bondgenoot, of het dreigen daarmee, om concessies af te dwingen van machtiger actoren, die diens populariteit bij brede lagen van het Cambodjaanse volk nodig hebben), is minder relevant dan de dreiging van de Khmer Rouge die als een Zwaard van Damocles boven Cambodja hangt. Als de Khmer Rouge wordt buitengesloten gaat de

burgeroorlog door; wordt zij in de samenleving opgenomen dan vormt zij een staat in de staat die een geschikt moment afwacht om de macht te grijpen en haar genocidale programma te voltooien.

In juli 1988 kwam het principe-akkoord waarin Namibische onafhankelijkheid gekoppeld wordt aan Cubaanse terugtrekking uit Angola, zoals Washington en Pretoria wensen, tot stand. Het uitgemergelde Angola heeft niet meer voldoende olie-inkomsten om de Cubanen hun kosten te vergoeden en Moskou wil het oorlogstuig niet langer fourneren. Toen Pretoria eind 1987 in Angola intervenieerde om UNITA te helpen een regeringsoffensief af te slaan, werd zij onaangenaam verrast door een fanatiek Angolees leger met een efficiënt luchtafweergeschut. Bovendien verloren de Zuidafrikaanse Mirages hun traditionele luchtoverwicht in Angola aan net aangevoerde modernere Mig-23's, waardoor Pretoria zware verliezen begon te lijden. Maar of Botha, wanneer er een tijdpad voor de Cubaanse terugtrekking en een onafhankelijkheidsdatum voor Namibië is, daadwerkelijk bereid zal zijn Namibië op te geven valt te betwijfelen. Het is een mineraalrijk wingewest en een bufferzone tegen ANC-operaties in de Kaapprovincie en bovendien is Botha dan misschien niet meer aan de macht: de reactionaire Konservatieve Party groeit als kool en kon de volgende parlementsverkiezingen wel een winnen, zodat "uitverkoop van Ons Suidwes aan terroristen" niet doorgaat.

De doorbraken brengen dus geen vrede, maar hooguit de-internationalisatie van burgeroorlogen en ontspanning tussen de supermachten, die zich op hun economische problemen willen concentreren. De burgeroorlogen gaan, vergeten door de wereldopinie, gewoon door. En tenslotte dragen de diplomatieke doorbraken van 1988 reeds de kiemen van de conflicten van de jaren negentig in zich.

REB

Drees over subsidies

door: prof dr. W. Drees

Dr. Willem Drees was ondermeer lid van de Algemene Rekenkamer, minister van Verkeer en Waterstaat in het kabinet Biesheuvel, mede-oprichter van DS'70 en hoogleraar overheidsfinancien te Rotterdam. De terzake subsidies deskundige emiritus licht de JOVD concept-resolutie door. Zijn bevindingen: een gebrekkig stuk, enige homogeniteit ontberend. Kortom, een concept-resolutie.

Het begrip subsidie

De term "subsidie", zoals in de wetgeving gebruikt, betreft uiterst verschillende soorten overheids-uitgaven. Zo doet zich het geval voor dat de overheid geacht wordt een taak te hebben, bijvoorbeeld op het gebied van algemeen vormend onderwijs, welke rechtstreeks kan worden vervuld (openbaar onderwijs) dan wel subsidiëring van particuliere activiteiten. De term "subsidie" duidt dan niet op een stimulans voor een bepaalde consumptie maar slechts op een andere wijze van "produktie", het is dan een bestuurlijke term.

Economen denken bij "subsidie" vooral aan overheids-geld dat gebruikt wordt om het mogelijk te maken individuele goederen of diensten beneden kostprijs aan de consument te verschaffen. Dit kan verband houden met een wens van de wetgever (of de

gemeenteraad) om een soort consumptie te bevorderen (bijvoorbeeld beoefenen van de voetbalsport) maar kan ook verband houden met een streven naar het laag houden van prijzen van essentiële goederen om een toekomstige prijsdaling op de wereldmarkt niet te hoeven laten doorwerken in het prijspeil in eigen land (consumptiesubsidies zoals voor melk en andere essentiële goederen na 1945). Ook kunnen subsidies vooral gericht worden op de producent, los van enige behoefte van de consument aan méér van dat type produkten (landbouwsubsidies).

Economen zijn geneigd om weinig onderscheid te maken tussen subsidies uit de schatkist en fiscale faciliteiten van eenzelfde type, investeringsaftrek of WIR-premie; premies voor koopwoningen dan wel laaf huurwaardeforfait) of levering tegen prijzen beneden de kostprijs (bijvoorbeeld de verzending van

brailledrukwerk door de overheid zonder heffing van portie).

Subsidies of inkomensoverdrachten

Waar ligt de grens tussen inkomensoverdrachten, zoals die uit hoofde van sociale verzekeringen en sociale voorzieningen als de Algemene Bijstandswet, en subsidies aan consumenten. Essentieel is de binding van de subsidie aan een bepaalde besteding, bijvoorbeeld het bezoeken van de opera, of het kopen van een huis. Bij inkomensoverdracht is de ontvanger wel gehouden om aan enkele criteria te voldoen, bijvoorbeeld leeftijd, nationaliteit, onvrijwillige werkloosheid, verzekerd zijn geweest, dagonderwijs volgen, maar is er géén bestedingsdwang. Men kan op dezelfde wijze boodschappen doen in een supermarkt met geld verkregen als studietoelage of bijstand als met geld verkregen in de vorm van loon of dividend.

COBA-rapport en ontwerp-resolutie

Het belangrijkste officieuze rapport over subsidies is gepubliceerd onder het kabinet-Den Uyl. Het was opgesteld door de Commissie voor Ontwikkeling van Beleidsanalyse. De minister van Financiën publiceerde dit in Beleidsanalyse, 1976, nr. 1 onder de titel "Het instrument subsidie. een leidraad voor het subsidie-onderzoek".

Dit rapport gaat zowel in op voor- en nadelen van allerlei vormen van subsidie als op de toetsing van subsidieverlening aan doelen van de overheid. Subsidies in essentiële goederen, waarbij de omvang van het verbruik van het gesubsidieerde artikel niet of nauwelijks wordt beïnvloed, worden niet behandeld. De door COBA gehanteerde definitie is verwant aan die in nr. 5 van de

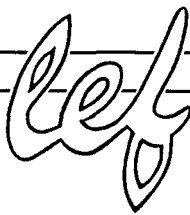
ontwerp-resolutie. Overigens is de term "marktprijs" in die tekst eigenaardig. vaak hebben subsidies aan een consument niet ten doel de marktprijs te wijzigen, maar de prijs die de consument betaalt (bijvoorbeeld individuele huursubsidie). Het begin van het ontwerp, met de nadruk op de markt, duidt er op dat niet gedacht wordt aan collectieve goederen en niet aan "bestuurlijke" subsidies. Het zou voorts voor de hand liggen om, bij accentuering van afwijkingen van "de markt", ook fiscale faciliteiten als laag huurwaardeforfait (lager dan netto huuropbrengst, zoals belast bij wie zijn woning verhuurt) te betrekken.

Subsidiestromen

Wil men over "subsidies" tot zinnige analyse en conclusies komen dan dient het een homogene groep overheidsuitgaven (c.q. gedeerde inkomsten) te betreffen. De JOVD-nota "Subsidiestromen" begint met het woord "subsidies" (.. vormen een instrument voor economisch beleid.) en koppelt ze aan "de economische orde". Dit is verwant aan de ontwerp-resolutie. Het Totaaloverzicht op bladzijde 14 en 15 wordt echter niet gekenmerkt door homogeniteit, in de nota ontbreekt een definitie.

"Tal van subsidies die in de resolutie wel worden vermeld hebben weinig met 'de economische orde' te maken, maar meer met 'hulp bij tegenslag'."

In het overzicht zijn bewust geen fiscale faciliteiten opgenomen (deze zijn in de ontwerp-resolutie expliciet buiten beschouwing gelaten), evenmin levering door overheid (bedrijven) beneden kostprijs. Land-

bouwsubsidies ontbreken. Tal van subsidies die wél worden vermeld hebben weinig met de "economische orde" te maken, maar meer met hulp bij tegenslag. Een voorbeeld zijn de subsidies "gezinsverzorging" en die voor "bejaardenzorg". Het gaat dan niet zozeer om subsidiëring van een produkt, los van de behoefte die een gebruiker daaraan voelt, maar om verstrekking-in-natura aan mensen in nood. Men zou in theorie ook aan zulke mensen extra geld kunnen geven ter vrije besteding. Misbruik, het stellen dat men hulpbehoevend is, zou dan echter meer voorkomen, dan bij hulp-in-natura.

Het overzicht bevat inkomensoverdrachten zoals studiefinanciering, echter niet het geven van onderwijs ver beneden kostprijs. Bij subsidies op het gebied van research en kunst rijst de vraag of het hier gaat om subsidies die "de markt" doorkruisen dan wel om subsidies die liggen op het gebied van collectieve goederen, zoals fundamenteel onderzoek en het intact houden van monumenten. Er is groot verschil tussen subsidiëring ter stimulering van het verbruik van een produkt en subsidiëring om iets intact te houden (dit kan ook een kunstvorm zijn) dat anders (wellicht voorgoed) te loor zou gaan.

Toetsing van subsidies

Het rapport van de COBA bevat allerlei nuttige tips inzake het kritisch bezien van subsidies. zo is het argument dat aan het artikel "positieve externe effecten" verbonden zijn, vaak zwak, bijvoorbeeld omdat aan alternatieve aanwending van het geld ook zulke effecten verbonden zijn, of omdat de omvang van consumptie of produktie weinig wordt beïnvloed.

Terecht wijst de COBA er op dat een zwakke inkomenspositie van de ont-

vanger op zich geen reden is voor subsidie, maar voor hulp in vrij besteedbaar geld. Een laag inkomen van bejaarden is geen argument voor individuele huursubsidie, zulke subsidies dienen te worden beoordeeld op hun allocatieve aspecten - invloed op de wijze waarop de batio-nale bestedingen naar aard van goed zijn samengesteld.

"Het totaaloverzicht van de JOVD concept-resolutie wordt niet gekenmerkt door homogeniteit."

Het is overigens wel zinvol om te vergelijken tussen de ontvanger van een subsidie en een ander, met eenzelfde inkomen, die geen hulp krijgt. Bijvoorbeeld iemand die huursubsidie ontvangt en een ander, die sober woont. Indien de eerste in moeilijkheden zit in verband met een huur die, gezien de kwaliteit van de woning hoog is, kan dat een sterk argument voor subsidiëring zijn. Bevorderen van royaal wonen is echter een zwak argument, dat daar externe effecten aan zijn verbonden is geheel onbewezen. Wel is duidelijk dat er uiterst negatieve externe effecten verbonden zijn aan gezinsverdunding, daling van woningbezetting, uitdijen van bebouwing, aantasten van landschap, vergroting van afstand tussen woning, werk, winkel, etcetera en groter energie-verbruik.

Doelen van de overheid

Een onderzoeker zal gewoonlijk niet toetsen aan eigen doelen maar aan die van de wetgever (of bij onderzoek ten behoeve van een partij, aan doelen van die partij). Omvangrijke subsidies werken doelen van de wetgever eerder tegen dan dat deze

verdiend worden. Zo de landbouwsubsidies (inclusief die voor cultuurtechnische werken), die overproductie bevorderen, schade toebrengen aan goedkope producenten als Australië en Nieuw-Zeeland, en aan de Derde Wereld, aan het landschap en aan natuurelementen in Nederland, en aan het milieu (energieverbruik, mest, insecticiden etcetera).

Een ander voorbeeld is het gratis verstrekken van een parkeerplaats aan wie per auto naar zijn werk komt, terwijl de wetgever regelmatig verkondigt dat milieuvriendelijk verkeer (fiets, openbaar vervoer) moet worden bevorderd en dat woonwerkverkeer per auto moet worden afgeremd. Het geven van vrij besteedbare onkostenvergoedingen zou dan beter passen dan verschaffing van goederen speciaal voor degenen die de auto kiest.

Hypotheekrente

Volgens punt 5 van de ontwerp-resolutie worden "fiscale aftrekposten" in principe buiten beschouwing gelaten. In 41A 1. wordt gepleit voor afschaffing van de "aftrekmogelijkheid voor betaalde hypotheekrente bij de inkomstenbelasting". Nu is echter aftrekbaarheid van betaalde rente (ook andere vormen dan bij hypotheekrente) een logisch gevolg van het meetellen in het belastbaar inkomen van dividend, huur, rente, pacht en dergelijke inkomsten uit vermogen. Er is geen enkel voordeel verbonden aan deze "aftrekbaarheid" vergeleken met degenen die een actief, zoals een huis, financiert door verkoop van effecten.

Het wonen in eigen huis wordt fiscaal inderdaad bevoordeeld boven het verhuren van een huis, en wonen in een huurhuis, en daarvoor zijn moeilijk fatsoenlijke argumenten te vinden. Die fiscale voordelen zijn

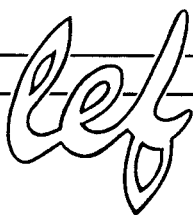
gelegen in het lage huurwaardeforfait en in de lage waardering voor de vermogensbelasting, ze bestaan even goed voor wie een huis erft of koopt zonder schulden aan te gaan, als wie een hypothecaire lening sluit.

Onderwijs

Het heffen van een prijs is mogelijk bij onderwijs en gebeurt ook veel, denk aan autorijles, of talencursussen. Bij verplicht onderwijs heeft dit geen zin, het effect van invoering van schoolgeld voor leerplichtig onderwijs kan evengoed worden bereikt uit verlaging van kinderbijslag.

Onderwijs na de leerplichtige leeftijd wordt gewoonlijk gevolgd op grond van voordelen voor de student, hetzij van financiële aard, hetzij andere. Er is daarom alle reden om zulk onderwijs niet te zwaar te subsidiëren. Toetsing op redelijkheid vergt vergelijking met anderen, in dezelfde leeftijdsgroep, die gaan werken, of een bedrijf beginnen (of overnemen, bijvoorbeeld boerenzoons). Wil de wetgever alle jonge mensen na de leerplichtige leeftijd goede kansen bieden dan dient de wetgever aan allen een "voucher" boekje te geven met bonnen die op diverse wijzen kunnen worden besteed ter versterking van de eigen "earning capacity", concentratie van voordelen bij studenten is onjuist.

Dr. W. Drees

Subsidies? Ja!

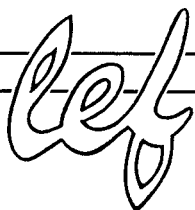
door: P. Lankhorst en M. Plugge

Peter Lankhorst, Tweede Kamerlid voor de PPR en Michiel Plugge, voorzitter voor de PPR-jongeren, zijn hun geloof in de maakbaarheid van de samenleving nog niet afgefallen. Subsidies, naast wetgeving, planning, voorlichting en overleg blijven noodzakelijk om "de burgers (soms tegen beter weten in) op te voeden" en een eerlijke inkomensverdeling te krijgen. En dat het subsidie-instrument niet doelmatig wordt benut is voor hen geen reden om er vanaf te stappen. Door decentralisatie van de subsidieverlening, een invoering van een basisinkomen kunnen dergelijke praktische problemen worden opgelost.

De overheid kun je indelen in wetgevende en "spending departements". In 1850 bestonden er twee "spending departments", de eerste subsidie-ministeries: het waren de ministeries van Hervormde en Rooms Katholieke Eredienst. Deze "spending departments" dienden als politieke "shot" voor het zo verslaafde maatschappelijk middenveld. In die tijd verkreeg de overheid haar legitimiteit vooral door het maken van wetten. Deze wetten moesten vooral de rust en orde bewaren en konden worden afgedwongen door het zwaardmonopolie van de overheid. De maatschappij had na verloop van tijd geen overheid meer nodig die met het nodige lawaai door de straten trok om potentiële dieven de stuipen op het lijf te jagen. Ten eerste omdat er meer dieven waren dan de struikrover van weleer. De huisjesmelker en de uitbouter waren de nieuwe dieven. De tweede reden waarom de

kleppermansstaat verleden tijd werd was zijn gebrek aan legitimiteit. De overheid kon zich niet alleen meer met "law and order" bezighouden. Ze moest meegaan met maatschappelijke ontwikkelingen. Deze moesten soms gestimuleerd, soms juist in de kiem gesmoord, worden. De opkomst van de arbeidersbeweging, de sociale onrust en - van recenter datum - de democratiseringsgolf en de derde feministische golf daagden de overheid uit. En zo vindt de overheid een nieuwe bestaansgrond: de doelstelling.

Het is overigens interessant om te zien dat een stroming die dit nieuwe actieve overheidsoptreden uitlokte, zich nu danig achter de oren krabt. De sociaal-democratie, in casu de commissie Pronk, stelt dat het primaat van de wetgever als ordeschep- per weer moet gaan gelden, waarbij orde niet opgevat wordt als het negentiende-eeuwse "law and order"

maar als ordenen. Er zijn blijkbaar door de overheid teveel doelen gesteld.

Met de nieuwe legitimiteits-eis aan de overheid ontstond een nieuw bestuursinstrumentarium. Een doel als "goede huisvesting" is nu eenmaal niet met de Bereden Garde af te dwingen. Er moesten nieuwe en subtielere stimulansen gezocht worden. Deze werden gevonden in een ander monopolie waarover de overheid beschikte: de belastingen. De staat werd van kleppermansstaat tot tollenaarsstaat. Inmiddels heeft de overheid beslag gelegd op 185 miljard gulden, hetgeen zo'n 60% van het nationaal inkomen. Dit geld wordt door de tollenaarsstaat ontvangen om uit te geven aan door de politiek gestelde doelen. Deze doelen strekken zich uit over de gehele samenleving: van het inkomen van de ministers tot de "Stichting Goed Handwerk" en van het "Nederlands Verbond van Mandoline Orkesten" tot het kabinet van de Koningin (Rijks-welzijnsplan 1989).

Oude problemen

De staat werd de hoeder van het individuele welzijn en haalde zich daarmee het een en ander op de hals. Want "als wij naar de praktische politiek kijken, kan socialistische rechtlijnigheid noch liberale vrijzinnigheid eenduidig aangeven of de WAO-uitkering op 75 danwel 71,5 procent moet liggen. Zelfs de Heilige Schrift biedt hier weinig aanknopingspunten.". De grote moeilijkheid werd algemene stellingen naar tevredenheid om te zetten in concrete beleidsvoorstellen. En wel op zo'n manier dat willekeur, bevoordeling, bevooroordeeling en hilariteit voorkomen werd. Dat lukte niet altijd. Een voorbeeld dat op de lachspieren werkt speelt zich af in

de woningverbetering. Bij de toekenning van subsidies voor de verbetering van woningen wordt vaak gewerkt met vaste bedragen. Zo ontvangt men voor het aanbrengen van een keuken een bedrag van 3000 gulden. Om voor de aanleg van een natte cel in aanmerking te komen ben je verplicht een deur te laten uitkomen op de hal. Dat zijn brandweervoorschriften. Heb je nu geen hal, maar wel voldoende vluchtwegen (via balkon of keuken), krijg je toch geen subsidie. En er zijn meer voorbeelden te geven (R. Hulst, Bestuurskunde 1985).

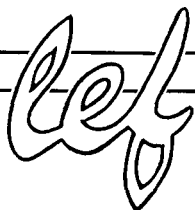
Een overheid die met algemene regels het individuele welzijn wil bevorderen komt voor schier onoplosbare problemen te staan. Laten we dit onthouden want we komen er nog op terug.

Nieuwe regels

De actieve overheid ging zich bedienen van nieuwe instrumenten. Vooral van belang zijn de zogenaamde heffingen van de overheid, subsidies en plannen. Zeer recent is de opleving van het instrument "voorlichting". Vroeger was ook "overleg" een overheidsinstrument.

Heel algemeen gesteld heeft de overheid drie motieven om de burgers welzijn te verschaffen. Het eerste is de externe effecten van een maatregel. Verkeersplannen zijn er niet slechts voor een enkeling, maar voor de gehele samenleving of zelfs voor de toekomstige. Ten tweede stelt de overheid maatregelen voor om burgers op allerlei manieren (soms tegen beter weten in) op te voeden. Het gaat hierbij dan niet alleen om onderwijs, maar ook om musea, bibliotheken, enzovoorts. Een derde motief is het verkrijgen van een eerlijke inkomensverdeling.

Wie over subsidies spreekt dus over

politieke idealen en doelen en dat wordt nogal eens vergeten. Het boekhouden wint het dan van het politieke doel of ideaal. Als recent voorbeeld mag de proclamatie van de "Bert-norm" gelden. De fractievoorzitter van het CDA vindt dat de collectieve lastendruk nog slechts zo'n vijftig procent mag bedragen. Dit is een statement, los van welke politieke inhoud dan ook. De "Bert-norm" zal dan ook nooit praktisch worden. Geconfronteerd met het subsidieëren van een bepaald doel bijvoorbeeld de instandhouding van het zeehondencentrum in Pieterburen (omdat radicale milieumaatregelen achterwege blijven) zal de "Bert-norm" wel een half procentje verhoogd worden. En een half jaar later ook wel weer. Als de politiek niet vanuit ideeën en doelen bedreven wordt zal het verloederen tot een vrijstaat voor geldwolven en demagogen.

Overheidsmaatregelen

De PPR is heel helder in de taak voor de overheid. De zij kiest de politieke prioriteiten op basis van de kritiek op de ongelijke verdeling van invloed, zeggenschap, macht, werk en inkomen. De keuzes van de overheid moeten naar onze mening gericht zijn op een nastrevenswaardige toekomst voor alle burgers. Op deze wijze moet de politiek het vertrouwen van zoveel mogelijk mensen zien te verwerven.

En om perspectiefvolle doelen te bereiken zijn concrete maatregelen noodzakelijk. Want het geloof in de maakbaarheid van de samenleving is bij de PPR nooit verdwenen. Dat velen dat geloof wel lijken te hebben opgegeven ligt minder aan de samenleving dan aan de politiek. Politici durven geen werkelijke doelen na te streven. Regeren is

niet meer vooruitzien maar een schuchter omzien.

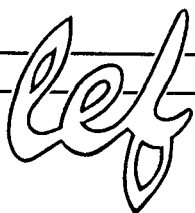
Ons lijkt het daartegen verstandiger om alle mogelijke instrumenten in te zetten voor politieke doelen. Dus én wetgeving én subsidies én planning én voorlichting én overleg. De overheidsmaatregelen van de afgelopen tijd lijken voornamelijk gebaseerd op wetgeving en subsidieëring. Door de ontelbare toepassingen van deze middelen is er sprake van erosieverschijnselen. Omdat dat gepaard gaat met een vervlakking van het politieke debat kon ontwijkings- en afwentelingsgedrag niet uitblijven. En zo ontstond een "kankerklimaat" op regulering en subsidieëring.

Subsidies in Nederland

Wat zijn nu precies subsidies en om hoeveel geld gaat het. Kortweg gezegd zijn het activiteitsgebonden geldelijke uitkeringen. Het gaat er dan om bepaalde voorzieningen tot stand te brengen of in stand te houden. Hierbij valt te denken aan voorzieningen in de welzijnssector of het onderwijs. Daarnaast wordt subsidie gegeven om bedrijven, individuen, instellingen en lagere overheden te stimuleren tot een bepaalde activiteit. Het is een breed terrein dat zich uitstrekt van financiële steun tot aftrekpost, van prijssubsidie tot garantiestelling. En dan hebben we het over een geldbuidel

"Op het gebied van de volkshuisvesting toont zich de willekeur van het subsidiebeleid in vol ornaat."

van vele miljarden guldens. Om een aantal voorbeelden te geven. Bedrijven kregen in 1987 bijvoorbeeld 13,2 miljard gulden subsidie en voor de volkshuisvesting werd 14,3 miljard

gulden aan subsidies ter beschikking gesteld (waarvan de individuele huursubsidie het relatief kleine bedrag van 1,7 miljard uitmaakte). Sommige auteurs stellen het totaal aantal subsidies op 90 miljard gulden. Bijvoorbeeld Koopman en Welling. Hun norm is dan het totaal dat de overheid aan de kwartaire sector geeft. Dat is dus de gezondheidszorg, onderwijs, politie en openbaar vervoer. Maar hierbij doen zich problemen voor. Bedrijfssubsidies en aftrekposten worden mooi vergeten! Een duidelijker afbakening van het begrip subsidies is de tertiaire inkomensverdeling.

De tertiaire inkomensverdeling

De term tertiaire inkomensverdeling doet vermoeden dat er ook een primaire en secundaire verdeling is. En dat vermoeden is juist. De primaire inkomensverdeling resteert na gedane arbeid. Mensen verdienen geld door hun arbeidskracht aan te bieden. Een kenmerk van deze verdeling is de scheefheid ervan. Terwijl de een praktisch niets verdient, houdt de ander miljoenen per jaar over aan die arbeid.

Om het onderwerp over subsidies nog wat ingewikkelder te maken - en dat moet, want anders is de radicale kijk van de PPR niet goed te begrijpen - kunnen zich in deze primaire verdeling al subsidies bevinden. Het zijn de zogenaamde "fringe benefits": reiskostenvergoedingen, maaltijdvergoedingen, dienstauto's en ga zo maar door. H.F. Lydall stelde dat de hogere inkomens zo'n 30% aan subsidies ontvangen, de middeninkomens 11% terwijl de lage inkomens een te verwaarlozen percentage verkrijgen. De scheefheid van de primaire inkomensverdeling wordt dus door subsidies versterkt.

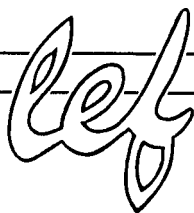
De secundaire inkomensverdeling wil

de eerste nivelleren en scheidt een inkomensgarantie voor hen die niet aan het productieproces kunnen deelnemen. Het gaat dan om ruim dertig miljard gulden. Via een systeem van premie- en belastingheffing int de overheid geld om deze aan diegene uit te keren die onderaan de primaire ladder staan. Of dat ook lukt is nog maar de vraag. Afgaande op de direct zichtbare werking van de progressieve belastingheffing moet de vraag bevestigend worden beantwoord. Bezien we echter de feitelijke werking dan is de bevestiging van die vraag niet zo makkelijk. V. Halberstadt, C. de Kam en T. de Vries verdedigen de stelling dat er geen sprake is van nivellering. Dit omdat er een bovengrens is in de progressie van de belastingen, verbruiksheffingen met name op lage inkomens drukken, er aftrekposten bestaan en omdat er een speciale tariefgroep voor de inkomstenbelasting bestaat. Koopman en Welling stellen dat werknemers in de tijd bezien hun aandeel in de netto beschikbare middelen weten te handhaven.

Alle andere geldstromen vanuit de overheid kunnen worden beschouwd als tertiaire inkomensverdeling. Het gaat dan om de berekening van het profijt van een overheidsdienst of -goed. Nu is dat niet altijd even makkelijk aan te geven. Arm en rijk, bejaard of jong, burger of buitenlui, van straatverlichting profiteert iedereen evenveel. Maar enkele onderzoeken hebben hier wel degelijk enig licht gebracht.

Voorbeelden

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) heeft in de Sociaal-culturele Verkenningen van 1988 onderzoek verricht naar de verdeling van overheidsgelden over verschillende inkomenscategoriën. Het ging hierbij om

uitgaven voor het onderwijs en het openbaar vervoer. In het onderwijs gaat het om een bedrag van 21,6 miljard gulden. Hierbij rekende het SCP een bedrag van 2,4 miljard gulden aan kinderbijslag. De verdeling van het bedrag loopt op met de inkomensverdeling. De huishoudens met meer dan 36000 gulden te besteden (30% van het totaal) ontvingen 53% van de totale onderwijsuitgaven. Huishoudens die minder dan 20000 gulden verdienen (ook 30% van het totaal) wordt 18% van de totale overheidsuitgaven toegerekend. Voor

"Wij hebben nooit gezegd dat het voor politici makkelijk is; dat politiek een kwestie is van even je karwei afmaken."

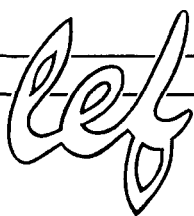
de duidelijkheid moet vermeld worden dat studenten boven de 18 bij hun ouders worden gerekend. De verdeling van de overheidsuitgaven voor het onderwijs is dus aardig scheef. De uitgaven voor het openbaar vervoer bedragen ongeveer 3 miljard gulden voor het Rijk. De verdeling van deze overheidsmiddelen over de inkomensgroepen is gelijkmatiger. Alleen de hoge en de lage inkomens krijgen procentueel meer vervoersuitgaven toegerekend (respectievelijk 37% voor inkomens groter dan 36000 gulden en 29% voor inkomens lager dan 20000 gulden). Hetgeen eens te meer bewijst dat stimulering van het openbaar vervoer nastrevenswaardig is. Behalve de onmiskenbare voordelen voor het milieu zijn uitgaven voor het openbaar vervoer eerlijk over de totale bevolking verdeeld. Verder zijn de voorbeelden van bezoek aan theater, toneel, opera, operette, en musea inmiddels klassiek. In het Sociaal Cultureel Rapport 1986 blijkt dat de hoge

inkomensgroepen twee tot drie maal zo vaak dit soort culturele evenementen bezoeken als de lagere inkomensgroepen. De verdeling van subsidiegelden is op dat terrein niet evenredig.

Het subsidiebeleid in de volkshuisvesting is zeer inkomensgevoelig. Dit wordt vooral veroorzaakt door de woonlasten. Zo zal een verlaging van de individuele huursubsidie zwaarder drukken op de schouders van de minst verdienende. Een beperking van de rente-aftrek heeft een tegengesteld effect. Nu wordt vaak het beeld geschetst als zou huursubsidie zeer fraudegevoelig zijn. Een reden om de controle te vergroten. Terwijl de -speculatieve - rente-aftrekken niet onder de loupe genomen worden. De willekeur in het subsidiebeleid toont zich hier in vol ornaat.

Kortom: subsidiestromen hebben een groot effect op de inkomensverdeling in Nederland. Dit wordt te weinig beseft en zelfs over het hoofd gezien. Of wordt het bewust vergeten in de politieke afweging. Want als het goed uitkomt wordt een subsidie wel op die gronden afgewogen. Zo was een van de argumenten om de jongerentabel in de huursubsidie af te schaffen dat in vergelijking met de koopkracht van ouderen jongeren een voordeel hadden. De volstreekte willekeur waarmee dit argument gehanteerd wordt maakt de politiek er niet geloofwaardiger op.

Hoge inkomensgroepen die in de hoogste belastingschaal vallen kunnen hun zuur afgestane belastingcenten terugverdienen door veel naar het theater te gaan (abonnementen worden nog meer gesubsidieerd!), hun kinderen vooral door te laten studeren, vaak met de trein te reizen en een behoorlijke hypotheek te nemen. En dat gebeurt! Alleen het treinreizigers verleerd.

Totale subsidie-uitgaven

Het financieringstekort, het spiegelje aan de wand bij minister Ruding, speelt een rol in de discussie omtrent subsidie. Of eigenlijk: het speelt geen rol, maar stelt een eis, namelijk minder subsidie. De overheidsuitgaven worden te hoog bevonden en de subsidie is de zondebok. Hierbij wordt dan vergeten dat subsidie slechts één instrument is voor een politiek doel. Dit heeft tot gevolg dat zelfs voor de noodzakelijke verbetering van het milieu nauwelijks subsidie wordt vrijgemaakt. Integendeel, het milieu moest een nieuwe klap incasseren, met de verhoging van de maximum toegestane snelheid naar 120 km/u. Toegegeven, het financieringstekort vaart er wel bij: extra accijnzen door verhoogd benzineverbruik.

"Regeren is niet meer vooruitzien, maar een schuchter omzien"

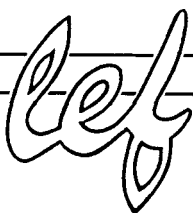
Maar het totale subsidie-bedrag moest naar beneden. Grofweg, zijn daar twee methoden voor ontwikkeld. Ten eerste sanering. Organisaties in onderwijs, welzijn en cultuur kregen het hard te verduren. No-nonsense was het devies. De organisaties, en hun continuïteit, werden gebroken en bleven verward achter. Logisch, want zij dachten op grond van politieke doelstellingen gesubsidieerd te zijn. Echter zonder dat er een einde aan die doelstelling kwam, kwam er wel een einde aan de subsidie. Subsidie bleek te kunnen werken als een sanctie. En om met "Schuivende Panelen" te spreken, "de overheid wordt op belangrijke levensterreinen beschouwd als een onbetrouwbare onderhandelingspartner. Dit beeld werd

verder versterkt doordat financiële steun werd stopgezet, maar de bij behorende taken en voorschriften niet".

Een tweede methode om het beslag van subsidie op de rijksbegroting te verminderen, is het heffen van eigen bijdragen. Het mes werkt hierbij aan twee kanten. Ten eerste hoeft een voorziening minder gesubsidieerd te worden en - zo stelt men - zal het gebruik van voorzieningen afnemen. En dat spaart ook weer subsidiecentjes uit. Voorbeelden zijn de medicijnenknaak en verhoogde les- en collegegelden. Beide voorbeelden zijn echter ook goede argumenten tegen het gebruik van eigen bijdragen. Zo heeft de medicijnenknaak er helemaal niet voor gezorgd dat het verbruik van medicijnen is vermindert. En omdat eigen bijdragen vaak in vaste bedragen worden gesteld, komt zo'n maatregel vooral voor de laagstbetaalden hard aan. En die hebben - dat hebben wij zojuist gezien - vaak het minste profijt van een overheidsuitgave.

De techniek van subsidie-geven.

Subsidie is een middel om een doel te bereiken. We kunnen dit niet genoeg benadrukken. Daarbij horen dan twee belangrijke vragen. Waarom moet een bepaalde activiteit gesteund worden en waarom in de vorm van subsidie. Bij beantwoording van met name de laatste vraag, komt ook de doelmatigheid naar voren. De vragen dienen concreet en in samenhang met andere uitgangspunten van beleid beantwoordt te worden. Daarmee wordt gelijk een basis gelegd voor een goed controle en een juist beheer van overheidsgelden. De ervaring met het Rijn-Schelde-Verolme-concern hebben aangetoond dat die afweging noodzakelijk is. De tijd van blanco subsidiecheques aan het

bedrijfsleven moet maar afgesloten worden. Ook de bouw-enquête leert dat de overheid haar doelen helder moet stellen en moet omzetten in concrete voorstellen. Anders loopt de subsidie-ontvanger er mee weg. Dan ook kunnen subsidie of anti-subsidie maatregelen getoetst worden op hun effectiviteit. Wellicht blijkt dan een ander beleid gewenst. Dat maakt het voor de politici niet gemakkelijker, maar wij hebben ook nooit gezegd dat het makkelijk is; dat politiek een kwestie is van even je karwei afmaken!

Het instrument subsidie

Het parlement maakt politieke keuzes. Dat hoort ze in een publiek debat te doen. Hierin dienen alle standpunten naar voren te kunnen komen. Waar nodig - of afgedwongen door initiatief - wordt over een bepaald onderwerp een referendum gehouden. Zo kan de politiek in onze ogen functioneren. De rol van technocraten en specialisten (semi of echt) wordt daarmee teruggedrongen. Op basis van zo'n open en eerlijk debat moet de politiek concrete doelen en middelen aangeven. Op deze manier kan Den Haag meer burgers betrekken bij de politiek en de te maken keuzes. Niet werkgroep A of werkgroep B bepaalt wat er in de komende tijd in Nederland gaat gebeuren, maar Nederland zelf moet dat bepalen. Daarmee krijgen de overheidsmaatregelen hun legitieme waarde. Gebeurt dat niet dan verloedert de politiek tot een arena van professionele enkelingen die teveel het eigen belang nastreven.

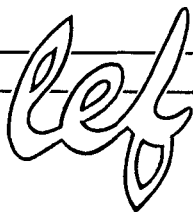
Eén van de overheidsmaatregelen is subsidie. Wij stellen duidelijk dat dat één van de mogelijkheden is. De PPR stelt zich een gedifferentieerd maatregelengebruik voor. Hierbij zou

planning vaker als middel gebruikt moeten worden. Bij planning staan namelijk ideeën, geld en wetgeving in directer verband met elkaar. Subsidie kent een aantal principiële dilemma's. Ten eerste wordt subsidie in algemene termen toegepast op specifieke gevallen. Wat voor gevolgen dat heeft toont het eerder gegeven voorbeeld in de woningverbetering aan. Ten tweede hebben subsidies (bijdragen, aftrekposten enz.) altijd gevolgen voor de inkomensverdeling. Het beleid van de laatste jaren is onvoldoende in staat geweest deze dilemma's op te lossen.

Wij willen daarop de volgende antwoorden geven. Decentralisatie is de eerste. Vooral economische decentralisatie. De overheid moet - onder voorwaarde van heldere doelstellingen - subsidie daar verdelen, waar het beste inzicht is hoe dat te doen. Dat kan bij de gemeente zijn, maar ook bij nieuw op te richten publieke organisaties. Hiermee zal ook het democratisch gehalte van de besluitvorming gewaarborgd worden. Nu is het te vaak zo dat de subsidie-ontvanger uitgebreid bij de subsidieverdeling betrokken wordt. Maar nieuwe organisaties komen daar niet aan te pas. Door decentralisatie van de verdeling gebeurt dat minder omdat de afstand tussen verdeler en potentiële ontvanger kleiner is. De gever zal zich meer en sneller moeten verantwoorden. De drempel wordt lager.

Basisinkomen

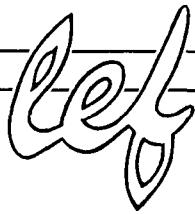
Ons antwoord op het tweede dilemma houdt verband met de totstandkoming van het basisinkomen, zoals de PPR dat voorstaat. Dat is dus geen overlevingspakket, maar een volwaardig inkomen uit hoofde van maatschappelijke participatie. Dit basisinkomen

moet op den duur een koopkrachtgarantie geven aan iedere burger. Hiermee kunnen veel inkomensoverdrachten achterwege blijven. En tegelijkertijd ook een aantal subsidies. De inkomensverdeling kan hierdoor minder scheef worden en de regeldichtheid zal zeker afnemen. Het vragen van een eigen bijdrage wordt dan - binnen bepaalde grenzen - rechtvaardiger. De eigen verantwoordelijkheid op allerlei terreinen kan beter en gemakkelijker gedragen worden.

Maar ook bij een stelsel van basisinkomen zal het subsidie-instrument een rol blijven spelen. Dit instrument is nog altijd uitermate geschikt om te komen tot de zo noodzakelijke vernieuwingen voor de cultuur, het milieu, het inkomen en de werkgelegenheid. Wie een onleefbare wereld wil, moet flink op subsidies korten. Wie politieke idealen en doelen voor ogen heeft, doet dat dus niet. Analyseer wie er werkelijk misbruik maakt van subsidie en het bovendien hard nodig hebben. En kom dan tot een oordeel.

Peter Lankhorst, Tweede Kamerlid PPR
Michiel Plugge, voorzitter PPR-jongeren

Minder subsidies, lagere lasten, meer werk

door: mr. F.H.G. de Grave

Overheidssubsidies werken concurrentie vervalsend en vervuilen de inkomenspolitiek. Mr. Frank de Grave, eerste financieel en economisch woordvoeder van de VVD Tweede Kamerfractie, ziet meer in lastenverlichting en toepassing van het profijtbeginsel. De maatschappij moet meer zelf in staat zijn haar productie- en consumptiepatroon te bepalen. Na de subsidievloedgolf van de jaren zeventig ziet De Grave een verandering in het subsidieklimaat van de tachtiger jaren.

Evenals vele andere instellingen en individuen plaatst de JOVD met de resolutie "subsielstromen" enkele vraagtekens bij de omvang van de overheidssubsidies in Nederland. Op zich is dat niet opmerkelijk; liberalen uiten immers al geruime tijd kritiek op de negatieve aspecten van de "subsidie-maatschappij". De laatste jaren lijkt de maatschappelijke steun voor indamming van de subsielstromen zich echter verbreden. Tegenwoordig bevinden zich ook sociaal-democraten onder de voorstanders van forse ingrepen met betrekking tot de overheidssubsidies. Zo pleit professor Flip de Kam regelmatig voor het doorbreken van de "verstening van links" en een drastische inperking van het rondpompen van grote geldstromen door de overheid. In het rapport "Schuivende Panelen" van de PvdA werden ook vraagtekens gezet bij de omvang van de collectieve uitgaven en werd onder andere

gesuggereerd dat in de volkshuisvesting-subsidies flink zou kunnen worden gesneden. Opmerkelijk is ook het advies dat de Sociaal-Economische Raad in juni jongstleden uitbracht over het sociaal-economisch beleid op middellange termijn. De SER, door professor Bomhof meerdere malen misprijzend aangeduid als de "Sociaal-economische Rem", was ditmaal opmerkelijk voortvarend. In dit advies wordt, zij het op voorzichtige toon, de lans gebroken voor een aanzienlijke balansverkorting van de overheidsfinanciën door een uitruil van subsidies en aftrekposten enerzijds en voor lastenverzwaring anderzijds. Opmerkelijk aan het SER-advies was niet alleen de inhoud, maar ook het feit dat deze vrijwel unaniem werd aangenomen; alleen de FNV-leden zagen zich op het laatste moment gedwongen een voorbehoud aan te tekenen. Waaraan hebben wij deze omslag in

het maatschappelijk denken over subsidies te danken? Ten eerste is er sprake van groeiende frustratie over de onbeheersbaarheid van de subsidiestromen. Ondanks zes jaar "afbraakbeleid" van de kabinetten Lubbers I en II zijn de rijkssubsidies sinds 1980 verder gestegen, niet alleen in absolute bedragen, maar ook als percentage van het Nationaal inkomen. In 1987 bedroeg het totaal aan rijkssubsidies veertig miljard gulden, iets minder dan een kwart van de rijksbegroting en ongeveer 10 procent van het Nationaal inkomen. Het aanbieden van collectieve voorzieningen beneden de kostprijs lijkt tot een schier onuitputtelijke vraag te leiden, hetgeen de overheid keer op keer op financiële tegenvallers komt te staan.

Een tweede nadeel van subsidies is dat zij tot inefficiënte allocatie van economische middelen kunnen leiden. Het Europese landbouwbeleid is hiervan een sprekend voorbeeld. Twee derde van de begroting van de Europese Gemeenschap (vijfenzestig miljard gulden!) wordt besteed aan het kunstmatig ondersteunen van de landbouwprijzen, en het wekt dan ook geen verbazing dat er sprake is van enorme landbouwoverschotten. De onmogelijkheid om deze overschotten af te zetten kan leiden tot opmerkelijke situaties, zoals de verkoop van gesubsidieerde boter aan de Sovjet Unie. Ontspanning tussen Oost en West is een mooie zaak, maar subsidiëring van de Sovjet-burger door de Europese belastingbetaler kan toch niet de bedoeling zijn.

Een derde bezwaar is dat subsidies (onbedoeld) de inkomensgelijkheid kunnen vergroten. Zo kwam het Sociaal en Cultureel Planbureau onlangs met opmerkelijke cijfers dat in 1983 meer dan 38% van de huisvestingssubsidies terecht kwamen bij

de qua inkomen hoogste 20%-groep. Bovendien kunnen er, vooral wanneer sprake is van een veelomvattend en ondoorzichtig netwerk van subsidies, grote inkomens ongelijkheden ontstaan tussen mensen die wel handig zijn in het benutten van subsidies en mensen die daar minder goed in zijn.

Het grootste bezwaar tegen subsidies is echter dat ze uiteindelijk gedekt moeten worden door belastingheffing.

"Terwijl koopzwakke teenagers grif f50,- neerleggen om zich tijdens een Madonna-concert te laten platdrukken, mag de overheid opdraaien voor negen/tiende van de kosten van toneelvoorstellingen die op zo'n beperkt publiek zijn gericht, dat men er nog geen halve zaal mee kan vullen."

Omvangrijke subsidies betekenen hoge belastingen, die in Nederland hebben geleid tot een zeer grote afstand tussen de totale loonkosten en de netto-lonen (de zogenaamde "wig-problematiek"). Door een omvangrijke wig worden zowel het aanbod (werknemer verdient te weinig) als de vraag naar arbeid (werknemer kost te veel) sterk geremd. In Nederland bestaat er in toenemende mate aandacht voor de storende werking van de in ons land zeer grote wig op de arbeidsmarkt. Het leidt geen twijfel dat de door heffingen opgestuwde loonkosten in belangrijke mate verantwoordelijk zijn voor de hoge werkloosheid in ons land. Ook met het oog op de voltooiing van de interne Europese markt in 1992 is de collectieve lastendruk in ons land te hoog. Verhevigde internationale concurrentie maakt het wenselijk de druk van belasting en premieheffing meer in overeenstemming met de ons

omringende landen te brengen. Naast verhoging van de algemene lastendruk kunnen inkomensafhankelijke subsidies (zoals huursubsidie, studiefinanciering en gezinsverzorging) ook er toe leiden dat al bij een laag inkomen een zeer hoge marginale druk ontstaat. Zo kan een werknemer met een betrekkelijk laag loon er bij een loonsverhoging netto slechts weinig op vooruit gaan, indien hij door de salarisverbetering minder aanspraak kan maken op bijvoorbeeld huursubsidie. Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft berekend dat van de totale groep huishoudens die een marginale druk ervaren van 60% of meer (200.000) er 10% tot de laagste inkomensgroep behoren. En dan zijn subsidies zoals die voor kinderopvang, rechtsbijstand, muziekonderwijs en onroerendgoedbelasting nog niet meegerekend. In zulke omstandigheden kan bijscholing of verandering van baan zinloos lijken.

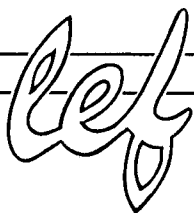
"Ondanks zes jaar 'afbraakbeleid' van de kabinetten Lubbers I en II zijn de rijkssubsidies sinds 1980 verder gestegen."

Al met al zijn er voldoende redenen om de omvangrijke subsidiestromen in ons land nog eens kritisch te bekijken en het is dan ook verheugend dat hierover groeiende overeenstemming lijkt te ontstaan. Overigens is het waarschijnlijk dat deze groeiende consensus mede te danken is aan de vrij algemene tevredenheid met de recente omzetting van de WIR-gelden in vermindering van de werkgeverspremies en verlaging van de vennootschapsbelasting. De motieven zijn in grote lijnen in de bovengenoemde bezwaren tegen subsidies terug te vinden: de WIR leidde tot ineffi-

ciënte allocatie (subsidiëring van de factor kapitaal bij hoge werkloosheid), hoge collectieve lasten (aanschaffing maakte wigverkleining mogelijk), en financiële onbeheersbaarheid. De WIR-operatie zal waarschijnlijk de geschiedenis ingaan als een voorbeeld van hoe vermindering van de collectieve uitgaven tot verlaging van de loonkosten kan leiden. Om deze reden werd de operatie door alle grote partijen toegejuicht, al werd er natuurlijk over detailpunten gekissebist.

De volgende etappe in een "grand design" van uitgavenvermindering en lastenverlichting zal echter een stuk moeilijker zijn, daar er collectieve uitgaven in de consumptieve sfeer zullen moeten worden aangepakt. En die liggen politiek gezien nu eenmaal zeer gevoelig. Toch zal het in de jaren negentig mogelijk moeten zijn de subsidiestromen ver in te dammen. In de tabel (zie pagina 24) worden de belangrijke subsidiestromen opgesomd.

Deze tabel laat zien dat de grootste subsidiepost in ons land gevormd wordt door de uitgaven ten behoeve van de volkshuisvesting. Ondanks reële economische groei van 40%, zijn de uitgaven aan volkshuisvesting sinds 1970 als percentage van het Nationaal inkomen vervijfvoudigd. In 1970 bedroegen de uitgaven ten behoeve van de volkshuisvesting 0,5% van het Nationaal inkomen, in 1980 1,2% en in 1988 maar liefst 2,5%! Tegelijkertijd dienen in zich tekenen van inefficiënte allocatie aan. De snel oplopende leegstand in Lelystad is zo'n indicatie; het onlangs door de Rekenkamer gesignaleerd gebrek aan efficiëntie bij de subsidies voor woningverbetering is een tweede voorbeeld. Het is daarom wenselijk (en ook goed mogelijk) om op de f 10.5 miljard die dit jaar aan volkshuisvestingsubsidies worden

verstrekt middelen vrij te maken voor lastenverlichting.

Op de subsidiepost die qua omvang de tweede plaats inneemt, namelijk de afdrachten aan de Europese Gemeenschap, zullen helaas niet of nauwelijks besparingen kunnen worden gerealiseerd. Deze stroom is voor de komende vier jaar goeddeels vastgelegd en zal oplopen van ongeveer f 6,4 miljard nu tot f 7,5 miljard in 1992. De sterke expansie van de afdrachten aan de EG onderstreept de noodzaak tot sanering van het gemeenschappelijke landbouwbeleid, waarin Nederland een voortrekkersrol zal moeten blijven vervullen. Ten tweede verdient de overheid de EG-afdrachten (die in 1992 ruim 4% van de rijksuitgaven zullen beslaan) niet langer als louter "exogene factor" in de binnenlandse budgettaire overwegingen te beschouwen. Naarmate de Gemeenschap meer taken naar zich toetrekt, dienen de binnenlandse uitgaven op die beleids-terreinen zoveel mogelijk te worden aangepast.

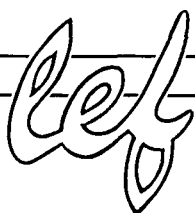
Voorts zal ruimte voor lastenverlichting kunnen worden gecreëerd door ruimere toepassing van het profijtbeginsel. Hierbij valt te denken aan de sector cultuur, waar de verhouding tussen eigen bijdrage en werkelijke kosten wel erg scheef ligt. Terwijl koopzwakke teenagers grif vijftig gulden neerleggen om zich tijdens een Madonna-concert te laten platdrukken, mag de overheid opdraaien voor negen tiende van de kosten van toneelvoorstellingen, die op zo'n beperkt publiek zijn gericht, dat men er nog geen halve zaal mee kan vullen. Bovendien zal een licht dwang tot meer marktconformiteit voor de cultuur van ons land zeker geen rampzalige gevolgen hebben; kwaliteitsverbetering ligt meer voor de hand. Gelet op de noodzaak tot extra investeringen in de

spoorwegen en de overbelasting van het openbaar vervoer tijdens de spitsuren, zou ook in deze sector een iets ruimere toepassing van het profijtbeginsel overwogen kunnen worden. Mede gezien de zware lasten

"De volgende etappe in een 'grand design' van uitgavenvermindering en lastenverlichting zal een stuk moeilijker zijn. Het zal een politiek klimaat vereisen dat minder vertrouwd op het paternalisme van de overheid en meer waarde hecht aan het vermogen van de maatschappij om zelf verantwoorde productie- en consumptiekeuzen te maken."

die al op het particuliere wegverkeer drukken lijkt dit geen onredelijke zaak. Het openbaar vervoer zou dan door middel van kwaliteitsverbetering (meer snelle forensenverbindingen) nog heel goed met het particuliere wegverkeer kunnen concurreren. Tenslotte zullen ook de na de afschaffing van de WIR nog resterende subsidies aan het bedrijfsleven nog eens kritisch moeten worden bezien.

De belangrijkste kandidaten voor een uitruiloperatie zijn hiermee wel genoemd. Wat betreft de post studiefinanciering kost het al voldoende moeite om de uitgaven binnen de perken te houden en zijn grenzen van de bezuinigingen wel bereikt. Zowel de bejaardenzorg als de jeugdhulp worden als knelpunten ervaren en dienen daarom bij bezuinigingen zoveel mogelijk te worden ontzien. Deze korte blik op de grootste subsidieposten leert dat een "grand design"-uitruil van subsidies voor lastenverlichting een zware klus zal zijn. Het slagen van een dergelijke strategie zal dan ook een gedurfde aanpak vergen, waarin veel deelbe-

langen ondergeschikt worden gemaakt aan het algemeen belang. Het zal ook een politiek klimaat vereisen dat minder vertrouwt op het paternalisme van de overheid en meer waarde hecht aan het vermogen van de maatschappij om zelf verantwoorde productie- en consumptiekeuzen te maken. In de jaren tachtig zijn de hardnekkige groeitendenzen van de collectieve sector bedwongen. De geconstateerde verbreding van de scepsis over het nut van overheidssubsidies zal hopelijk de basis leggen voor een verdere expansie van de marktsector in de jaren negentig.

Mr. F.H.G. de Grave

Tabel van enkele rijkssubsidies

1) Volkshuisvesting (objectsubsidies, subjectsubsidies, stadsvernieuwings-subsidies)	10,5 mrd
2) EG-afdrachten	6,5 mrd
3) Openbaar vervoer	3,7 mrd
4) Studiefinanciering	3,5 mrd
5) Bejaardenbeleid	2,6 mrd
6) Subsidies bedrijfsleven	2,2 mrd
7) Jeugdbeleid	0,7 mrd
8) Cultuur	0,4 mrd
Totaal	30,1 mrd

Subsidies in verdrukking: een tegengeluid

door: M. Aalders

M.J.A.M. Aalders, politiek secretaris van de J.O.V.D. en subsidie-specialist, geeft zijn visie op het oude steunbeleid. Niet bot het mes in de vroegere regelingen zetten meent hij. Om te voorkomen dat het kind met het badwater wordt weggegooid pleit hij voor een afgewogen beleid ter bediening van subsidiekraan en subsidiestop. Welke noten hij daarvoor op zijn zang heeft kunt u hieronder lezen.

Het woord "subsidies" is afgeleid van het Latijnse "subsidium", wat bij de Romeinen een aanduiding was voor de achterste linie van hun slagorde. Daaruit ontstond de betekenis van "aanvulling", "reserve", wat later verwerd tot "hulp" of "steun". In het kader van de openbare financiën is dit begrip allang meer dan een steun, het is voor velen geworden tot een recht; bijvoorbeeld het recht op huursubsidie of het recht op studiefinanciering. De groei van het subsidie-instrument is typerend geweest voor de uitbouw van de verzorgingsstaat, zoals deze in de afgelopen decennia gestalte heeft gekregen. De overheid heeft het instrument vooreerst gebruikt om tekortkomingen die inherent zijn aan het marktmechanisme te corrigeren. Later zijn hier allerlei paternalistische motieven bijgekomen en bleken subsidies ook een geschikt instrument te zijn in het corrigeren van

de consument (of producent), natuurlijk geheel in zijn of haar eigen bestwil. De omvang van subsidies is in deze periode, toch al gekenmerkt door een groot vertrouwen in het sturend vermogen van de overheid, dan ook flink toegenomen. Binnen de begroting van de rijksoverheid, die een stijging doormaakte van 38 miljard gulden in 1972, via 132 miljard in 1980 tot 179 miljard in 1987, is het aandeel van de subsidies relatief snel gestegen, van zes miljard gulden in 1972 tot 26 miljard gulden in 1980 en dertig miljard in 1987 (exclusief de vaak tot deze post gerekende afdrachten aan de Europese Gemeenschappen).

De tijden zijn echter veranderd en het geloof in de maakbaarheid van de samenleving is verminderd. Men heeft meer oog gekregen voor de (vaak negatieve) bijwerkingen van het overheidsmedicijn en de soms gebrek-kige effectiviteit ervan. "Door het

ontbreken van de tucht van de markt mist het budgetmechanisme een belangrijk zelfcorrigerend vermogen om voortdurend vast te stellen of de maatschappelijke vraag, die het motief vormt voor een subsidieëring steeds in dezelfde mate aanwezig is", aldus Van Maanen (1).

Ook in subsidieerland zijn hier voorbeelden van te vinden. De WIR is mede afgeschaft omdat uit vele enquêtes en empirisch schattingswerk was gebleken dat de meeste ondernemers de premie als een leuk extraatje zagen, maar er geen doorslaggevende betekenis aan toekenden bij hun investeringsbeslissing; een investering moet "van nature" al rendabel zijn (2). Loonkostensubsidies leiden voor het grootste deel tot substitutie tussen werknemers en creëren nauwelijks extra werk.

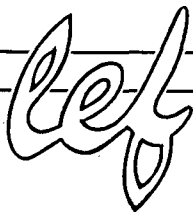
Een bekende negatieve bijwerking van subsidies is, daar zij vaak inkomensafhankelijk zijn, dat zij de marginale druk verhogen. Bij een bruto-loonstijging betaalt men niet alleen ook relatief meer belasting door het progressieve belastingstelsel, maar verliest men ook (gedeeltelijk) zijn recht op subsidie. Een hoge marginale druk vermindert een flexibele werking van de arbeidsmarkt, daar het prijsmechanisme (reële loonaanpassing) beperkt wordt; en doet de aantrekkelijkheid van het zwarte circuit toenemen.

Subsidies zijn van lieverlee ook steeds ingewikkelder geworden. Is de WIR begonnen als een eenvoudige regeling, op het laatst hadden enige honderden ambtenaren er een full-time baan aan. Bekend zijn de bedrijven die zich bezighouden met het aanvragen van subsidies voor andere bedrijven, de subsidie-variant van de belastingadviseur. De veelheid aan tabellen en grenzen in het woud van de huursubsidie zijn eveneens beroemd en berucht. En dan hebben we

de studiefinanciering nog niet eens genoemd. Dat het hier geen probleem van de laatste jaren betreft blijkt wel uit de volgende zinsnede uit 1976: "dat bij het overzien van de huidige praktijk van subsidieverlening (...) men zich niet aan de indruk kan onttrekken, dat deze zich ten aanzien van verscheidene aspecten tot een ondoorzichtig geheel heeft ontwikkeld"(3). Dat de kritiek zich veelal op subsidies richt en niet op andere instrumenten van de overheid, zal te maken hebben met het feit dat dit instrument relatief duur is, wat in een tijd van budgettaire problemen extra zwaar telt.

Bovenstaande overwegingen mogen nog niet tot de conclusie leiden dat dus maar een "de-subsidiëringsbeleid" ingezet moet worden. Er zijn enerzijds ook zeker argumenten voor subsidies aan te voeren, terwijl anderzijds een aantal bezwaren tegen subsidies ondervangen kunnen worden. Om met het eerste te beginnen, subsidies hebben een groot voordeel dat zeker liberalen moet aanspreken; nl. dat de keuzevrijheid bij het individu blijft. Subsidies zijn een zgn. marktconform instrument; wat zoveel wil zeggen dat het prijsmechanisme niet uitgeschakeld wordt. In tegenstelling tot ge- of verboden en nationalisaties blijft er een markt en daarmee de mogelijkheid van individuele actoren om te blijven handelen. Men verwerkt het marktfalen in de prijs, maar men gaat niet zover de markt geheel uit te schakelen.

Het ondervangen van enige bezwaren tegen subsidies zal in ieder geval de informatiestructuur moeten betreffen. De gebrekkige controle- en evaluatiestructuur is zeker voor verbetering vatbaar. In zijn algemeenheid is de financiële controle bij het rijk fragmentarisch te noemen(4). Voor subsidies geldt dit des te meer. De Commissie Hoofdstructuur

Rijksdienst (Cie. Vonhoff) heeft het al over het ontbreken van een evaluatiecultuur binnen de overheid(5). Drees (6) geeft een drietal weerstanden bij ambtenaren en politici aan tegen een systematische analyse van subsidies: men vindt het onplezierig de vaak paternalistische motieven in de openbaarheid te brengen; de vaak beoogde inkomenshervdeling kan vaak beter in geld geschieden; en men verdedigt gaarne eigen initiatieven. Nog steeds de "leuke dingen voor de mensen" dus. Er zijn echter wel een aantal mechanismen in te bouwen die de "tucht van de markt" enigszins kunnen vervangen. Het belangrijkste blijft de structuur van de subsidieverstrekking. Financiering van exploitatiekortingen is het meest onwenselijk, daar hier geen prikkel tot efficiënt werken van uitgaat. Beter is het de subsidie te koppelen aan eigen inkomsten of aan de prestatie. "De grondslag van de subsidie zou idealiter moeten worden ontleent aan het beoogde beleidseffect. De subsidie-maatstaf zou dan betrekking kunnen hebben op de prestaties of activiteiten die tot het beoogde beleidseffect moeten leiden."(7). Dit vereist dan wel dat deze prestaties zo objectief mogelijk meetbaar zijn. In de sector cultuur zou men bijvoorbeeld de subsidie aan het toegangskaartje kunnen binden, in plaats van een bedrag aan het toneelgezelschap. Verder kan men ook stellen dat een gedetailleerde regelgeving van de geldgever met betrekking tot de bedrijfsvoering overwegend nadelig is. Een verlies aan efficiency op het uitvoerende niveau treedt dan vaak op; enige flexibiliteit moet aan de instanties zelf worden gegeven. Een eenvoudig en helder stelsel van regels is bovendien goedkoper in uitvoeringskosten en vergemakkelijkt zowel de doel- als rechtmatigheids-

controle.

Een methode om de dadendrang van ambtenaren en politici in te dammen is de zgn. "horizonwetgeving", waarbij subsidieregelingen aan een termijn worden gebonden waarna zij ophouden te gelden. De beleidsmakers moeten dan maar aantonen dat de regeling nodig is. De bal wordt dan gelegd bij degenen bij wie hij hoort te liggen.

Er kan dus zeker wel wat verbeterd worden aan het subsidie-instrumentarium, maar dit is nog geen reden tot overreactie. Men moet rekening houden met de kosten van alternatieve beleidsinstrumenten, die in een aantal gevallen wel eens hoger zouden kunnen zijn. "Een vermindering in omvang van het subsidiestelsel, laat staan een drastische, is alleen mogelijk wanneer er ook een drastische reductie van interventiedoelstellingen optreedt of alternatieve interventie-instrumenten die minder kosten worden gehanteert".(8)

"Een de-subsidiëringsbeleid dient aan dezelfde toets te worden onderworpen als een subsidiebeleid. Gebeurt dat niet of onvoldoende dan kan een de-subsidiëringsbeleid in bepaalde situaties maatschappelijk nog wel eens kostbaarder blijken te zijn dan de handhaving van de subsidieregeling."(9)

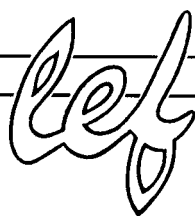
Het is het aloude verhaal van het kind en het badwater.

M.J.A.M. Aalders

(1) Maanen, G.H.O. van: Subsidies: ook minder en beter? In: Subsidie en revisie, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, 1987.

(2) Vermeend, W. : De Wet Investeringsrekening, dissertatie, 1982.

(3) Commissie voor Ontwikkeling van BeleidsAnalyse (COBA); Het instrument subsidie: een leidraad

voor het subsidie-onderzoek, 1976.

(4) Leuven, J.W.M. van : De organisatie van de financiële controle bij het rijk; Economisch Statistische Berichten, p. 446-450, 1987.

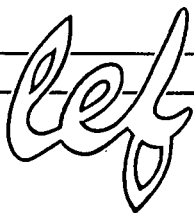
(5) Commissie Hoofdstructuur Rijksdienst; Elk kent de laan die deswaarts gaat, 1980.

(6) Drees, W. Nederlandse Overheidsuitgaven, 1985.

(7) Kar, H.M. van de : Subsidies en begrotingsbeheer; In: Subsidies in Revisie, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, no. 23, 1987.

(8) Ringeling, A.B.: coreferaat bij Van Maanen, In: Subsidies in revisie, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, 1987.

(9) Maanen, G.H.O. van: Subsidies: ook minder en beter ? In: Subsidie in revisie, Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, 1987.

Intifadah

door: drs. C. Kersten

De Islam is al sedert de jaren twintig een inspiratiebron voor het Palestijns verzet tegen wat zij als "Joods kolonialisme" ziet. Toen de Palestijnse volksopstand een jaar geleden uitbrak werd daarin de hand van Khomeiny gezien. Maar is dat terecht? Welke rol speelt de PLO in de volksopstand en waarom reageerde koning Husayn van Jordanië met het opgeven van de Westelijke Jordaanoever. Carool Kersten, arabist, analyseert.

Het is nu bijna een jaar geleden dat in de door Israël bezette Gazastrook en Westoever een omvangrijke Palestijnse volksopstand uitbrak, de "Intifadah". Deze volksopstand verschilt in een aantal opzichten van het Palestijnse verzet van voor december 1987. De rebellen zijn geen getrainde guerrillastrijders, maar voornamelijk scholieren en studenten. Hun aanvoerders zijn niet de leiders van de officiële verzetsorganisaties, maar kwamen voort uit de gelederen van de opstandige bevolking. Bovendien is er zelden sprake geweest van een zo massale deelname aan het verzet als tijdens de ongeregelde heden die tijdens de winter en het voorjaar van 1988 tot de massamedia doordrongen.

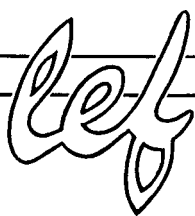
In tegenstelling tot eerdere opstanden waren de ongeregelde heden, die naar aanleiding van een veelbesproken verkeersongeval in de

Gazastrook op 9 december 1987 uitbraken, van religieus karakter.

De wortels van de islamitische beweging met het Arabisch-Israëlië conflict gaan terug tot de jaren twintig. In de Britse mandaatsperiode van 1919 tot 1948 waren het in eerste instantie religieuze leiders die een vooraanstaande rol speelden in het verzet van Palestijnen tegen de "koloniale overheersing" door de Britten (die overigens ook met hevig verzet van de Joden te maken hadden).

In de jaren twintig waren de moslimleiders verenigd in de Supreme Muslim Council, waarvan de Moefti van Jeruzalem, Hajj Amin al-Husayni (die tijdens de Tweede Wereldoorlog samenwerkte met Hitler-Duitsland) een belangrijke aanvoerder was.

Geleidelijk nam het Arab Higher Committee de leidende rol in het verzet over van de Supreme Muslim Council en daarmee verschoof het

accent van godsdienst naar nationalisme.

Nationalisme

Geprobeerd werd om de hele Arabische natie te mobiliseren ter ondersteuning van de strijd van de Palestijnen tegen de Britten en de Joden. Vanaf dat moment kreeg de strijd een seculier karakter, hetgeen evenwel niet betekende dat er van de zijde van de islam geen belangstelling meer zou zijn voor de Palestijnse kwestie. Sedert het interbellum, maar vooral in de jaren na de Tweede Wereldoorlog, waren "nationalisme" en "zelfbeschikking" sleutelwoorden. De derde wereld emancipeerde in snel tempo: in de jaren vijftig en zestig werden de meeste koloniën in Afrika en Azië onafhankelijk.

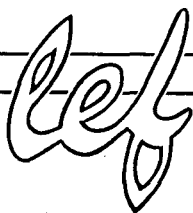
Een van de gebieden waar men echter - in de Arabische visie - onder het "imperialistische juk" bleef zuchten was Palestina. De staat Israël, die in 1948 op een deel van Palestina werd uitgeroepen, was in de ogen van de Arabische bevolking een erfenis van het kolonialisme en een inbreuk op de nationale rechten van de oorspronkelijke bevolking. Daarmee was dus definitief een basis gelegd voor een nationalistisch verzet, dat zijn vorm kreeg in tal van guerrilla- en terreurorganisaties, waarvan een aantal zich verenigde in de Palestijnse bevrijdingsorganisatie PLO. Daarnaast bleef er in islamitische kring steeds een grote belangstelling voor de kwestie Palestina en later het Arabisch-Israëliësch conflict. In islamitische publicaties over de politieke ontwikkelingen in Palestina wordt het jaar 1948, waarin Israël werd gesticht, betiteld als "al-Nakba", de ramp. In tal van geschriften beklagden de auteurs zich over de blamage waardoor de islam was getroffen door de oprich-

ting van een Joodse staat in een gebied dat meer dan duizend jaar islamitisch was. De teneur van deze publicaties is vooral dat de hand in eigen boezem moet worden gestoken: de zuiverheid van de islam is aangetast, de moslims waren afgeweken van de rechte weg. Dat wordt aangevoerd als de voornaamste oorzaak van de nederlaag, die de moslims in 1948 tegen de joden leden. Hoewel naderhand de nationalistische geluiden de overhand kregen kwamen de islamitische gevoelens opnieuw aan de oppervlakte in 1967 toen de Israël Defense Forces tijdens de juni-oorlog Oost-Jeruzalem veroverden. Na Mekka en Medina is Jeruzalem de derde heilige plaats voor de moslims: Mohammed is daar namelijk volgens de overleveringen ten hemel gevaren en op de plaats vanwaar hij opsteeg is een van de belangrijkste islamitische moskeeën gebouwd: al-Aqsa.

Vooraf onder aanvoering van de Saoedische koning Faysal, een traditioneel voorvechter van de islamitische solidariteit en samenwerking, werd (met behulp van veel oliedollars) de hele islamitische wereld gemobiliseerd om de Palestijnen aan hun rechten te helpen en Jeruzalem weer onder islamitische heerschappij te krijgen. Naast de Arabische landen speelden daarbij ook volkrijke landen als Pakistan en Indonesië een rol.

Islamic Revival

De oorlog van 1967 is ook van grote betekenis geweest voor de oprichting van de Organisatie van de Islamitische Conferentie (OIC) in 1969. Binnen deze organisatie functioneert onder andere een zogeheten "Jeruzalem-comite" dat zich speciaal bezighoudt met de problematiek rondom de

Israëlische bezetting van Oost-Jeruzalem. Naarmate de tegenstellingen in de Arabische wereld als gevolg van de Camp-David-akkoorden van 1978-'79 groter werden groeide de betekenis van de OIC als forum voor de discussie over het Arabisch-Israëliësch conflict: de Saoedische kroonprins Fahd, tegenwoordig koning, presenteerde het naar hem vernoemde diplomatieke initiatief, het plan-Fahd, in eerste instantie op een islamitische topconferentie in Ta'if in 1981.

Een andere factor die aan het einde van de jaren zeventig hier nog bij kwam was een cluster verschijnselen die onder de naam "Islamic Revival" bekendheid kreeg. Het meest sprekende voorbeeld hiervan was de Islamitische Revolutie in Iran, in het spoor waarvan het islamitisch fundamentalisme in Egypte, Saoedi Arabie en Libanon een grote stimulans kreeg. De moord op president Sadat, de zelfmoordacties van moslimfundamentalisten in Libanon, de bezetting van de grote moskee van Mekka maakten grote indruk in de islamitische wereld en ver daarbuiten. In Israël's buurland, Libanon, raakten de Palestijnen tijdens de burgeroorlog die daar sedert 1976 woedt betrokken bij religieus geïnspireerde conflicten

Libanon

Aanvankelijk ging het om een machtsstrijd tussen moslims en christenen, waarbij onder meer de houding van Libanon ten opzichte van de Palestijnse vluchtelingen en Israël de inzet vormden. De moslims stonden daarbij aan de kant van de Palestijnen. Later echter kwam het tot een scheuring tussen sunnieten en shi'iten. Deze laatste stonden veel kritischer tegenover de Palestijnen omdat zij in de jaren zeventig zwaar

te lijden hadden gehad van de Israëlische repressailles in Zuid-Libanon, het woongebied van de shi'iten, waar de Palestijnse guerrillastrijders uitvalsbases hadden gevestigd. Bovendien maakten de guerrillastrijders zich vaak schuldig aan wangedrag jegens de lokale bevolking.

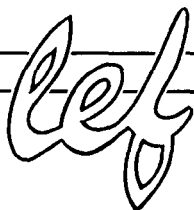
Khomeiny

In de jaren tachtig werd de situatie als gevolg van wat wel de "Iraanse factor" wordt genoemd nog gecompliceerder. Binnen de shi'itische gemeenschap ontstond een schisma tussen seculiere, op Syrië georiënteerde, shi'iten, verenigd in de Amal, en de door Teheran gesteunde Hezbollah, die een Islamitische Republiek naar Iraans model in Libanon voorstaat.

Parallel hieraan liep de strijd binnen de PLO tussen pro-Arafat-acties en door Syrië gesteunde groeperingen. Uiteindelijk kwam het tot hevige gevechten tijdens de zogeheten "Kampenoorlog" bij Beiroet tussen de PLO en de Hezbollah enerzijds en de Amal, pro-Syrische PLO-elementen en het Syrische leger anderzijds.

Eind vorig jaar leek het er plotse-ling op dat de Iraanse factor tot de door Israël bezette gebieden was doorgedrongen. Waarnemers zagen in de opstand van december 1987 de hand van Khomeiny. Maar de situatie bleek later toch wat genuanceerder te liggen.

De grondslagen van de opstand waren voor een deel inderdaad terug te voeren op islamitisch geïnspireerde motieven. Deze hadden echter geen Iraanse oorsprong, maar moesten worden gezocht in de bezette gebieden zelf, tegen de achtergrond van de Islamic Revival die zich in de hele islamitische wereld voordoet

sedert de jaren zeventig.

De reeds gesignaleerde islamitische betrokkenheid bij het Arabisch-Israëliësch conflict leeft ook bij de lokale bevolking. Na de oorlog van 1967 werden de Arabieren in Israël weer verenigd met hun broeders in de bezette gebieden. Zo konden de Israëliëse Palestijnen kennis nemen van wat er sedert 1948 zoal had geleefd onder de moslims ten aanzien van de Palestijnse kwestie.

Vooral in de Gazastrook waren de invloeden van het fundamentalisme sterk. Al lang voor de Israëliëse bezetting, toen Gaza nog door Egypte bestuurd werd, was de Egyptische moslimbroederschap hier sterk vertegenwoordigd. Tijdens de oorlog van 1948 vochten ook grote aantallen moslimbroeders mee aan de kant van het Egyptische leger. De contacten tussen Egyptische en Palestijnse moslimbroeders waren dan ook legio. In zijn jeugd is PLO-voorzitter Yasir Arafat zelf ook nog lid geweest van de moslimbroederschap en zijn vader was in Gaza een van de meest vooraanstaande leden van die broederschap. Mede hierdoor heeft de opstand juist in de Gazastrook zo'n goede voedingsbodem gevonden.

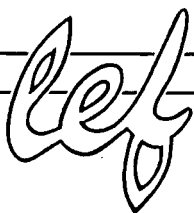
Intifadah

Begin december 1987 veroorzaakte een Israëliëse automobilist een aanrijding waarbij vier Palestijnen om het leven kwamen. In de lokale pers deden weldra geruchten de ronde dat het niet ging om een verkeersongeval maar een repressaillemaatregel. Uiteindelijk liep de situatie dusdanig uit de hand dat de Israëliëse autoriteiten besloten om de hoofdredacteur van het blad al-Awda, Radwan Abu Ayash, onder administratieve hechtenis te plaatsen. Daarop sloeg de vlam in de pan en escaleerde de situatie nog verder.

Na een week kwamen er steeds meer geluiden dat het hier niet ging om een gewone volksofstand, maar dat er fundamentalistische krachten bij betrokken waren.

Epicentrum van de gebeurtenissen was het plaatsje Kfar Kassim, woonplaats van een van Israël's fundamentalistische voormannen, Sjeik Nimr al-Darwish. Darwish was al sinds 1975 voorzitter van een organisatie die de naam van Jihad al-Islami droeg. Ook elders in de islamitische wereld bestaan organisaties van die naam, die "Islamitische Heilige Oorlog" betekent, maar het gaat vrijwel steeds om op zichzelf staande groeperingen. Darwish' invloed in de islamitische gemeenschap was zo groot en van een zodanig karakter dat de Israëliëse autoriteiten het raadzaam achtten hem van 1980 tot 1983 gevangen te zetten. Dit vergrootte echter alleen maar zijn prestige in Palestijnse kring. Hoewel Darwish wel een van de inspirators was voor de opstandelingen was hij niet de grote leider. Wie er wel achter de schermen van de Intifadah aan de touwtjes trekt is echter onduidelijk. Hierdoor kwamen al gauw de speculaties op gang en met het oog op eerdere gebeurtenissen in Libanon werd richting Teheran gezien. Het is nog steeds niet duidelijk wie precies de organisatoren van de Intifadah zijn. Wel is duidelijk dat zij door brede lagen van de bevolking wordt gesteund.

De invloed van de intifadah werd verder versterkt door de invloed van de media, in eerste instantie vooral de Palestijnse pers in de bezette gebieden. In januari 1988 was dit voor de Israëliëse regering aanleiding om de hoofdredacteur van de grootste Arabisch-talige krant, al-Fajr, Hana Siniora, en de directeur van het Palestijnse persbureau, Ibrahim Kare'en, te arresteren.

Reden hiervoor was dat zij in hun publicaties de bevolking oproepen hun bijdrage aan de volksopstand te leveren in de vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. Eind januari kwam ook aan het licht dat er een samenwerkingsovereenkomst was gesloten tussen de Jihad al-Islami van Darwish en een aantal bij de PLO aangesloten organisaties (al-Fatah, het Peoples Front for the Liberation of Palestine, het Democratic Front for the Liberation of Palestine en de Palestijnse Communistische Partij). Aldus probeerden de traditionele verzetsleiders van de PLO politieke munt te slaan uit de Intifadah.

IJzeren Vuist

Inmiddels kwam Israël ook internationaal onder druk te staan. De media lieten zich kritisch uit over het harde beleid van de Israëlische regering tegen de opstandelingen. De internationale politiek volgde de Israëlische reactie op de intifadah ook met argusogen. In de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd Israëls besluit om een aantal Palestijnen te deporteren veroordeeld en aan de vooravond van een bezoek van premier Yitzhak Shamir aan Washington lieten de Verenigde Staten zich openlijk kritisch uit over de "knuppelpolitiek" van de Israëlische regering.

Anderzijds ontplooidde Washington ook diplomatieke initiatieven om tot een oplossing te komen. De onderminister van buitenlandse zaken belast met het Midden Oosten, Richard Murphy, ging als bemiddelaar naar Israël en de omringende Arabische landen. Zijn pogingen om de revolte tot een einde te brengen liepen echter op niets uit. De Europese Gemeenschap trad in overleg met de Jordaanse koning, Husayn, en sprak in een verklaring haar afkeuring uit over de Israëli-

sche aanpak van het probleem.

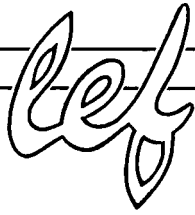
Tijdens een bezoek van de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, George Schultz, die kwam peilen hoe de stemming lag ten aanzien van een meer uitgebreide regeling, werd het officiële diner van de bewindsman voor Palestijnse vertegenwoordigers geboycott. Dit was een signaal naar Amerika en Israël van het zelfvertrouwen dat leefde bij de Palestijnen. Ook in de maanden die volgden bleef de relatie tussen Washington en Jeruzalem gespannen. De regering Shamir bleef vasthouden aan een politiek van de "ijzeren vuist", waarvoor met name minister van defensie Rabin veel kritiek te verduren kreeg.

De situatie zat muurvast: de Verenigde Staten hadden zich nog nooit zo kritisch opgesteld ten aanzien van Israël, dat niet van zins was haar keiharde repressie op te geven, terwijl de Palestijnen van hun kant ook niet wilden wijken.

Abu Jihad

In april sloeg de vlam opnieuw in de pan toen de Israëlische geheime dienst, de Mossad, de rechterhand van Arafat, Khalil al-Wazir, alias Abu Jihad, in Tunis vermoordde. Zijn begrafenis in Damascus werd zelfs aangegrepen om een verzoening tot stand te brengen tussen Arafat en president Asad van Syrië. In plaats van de PLO een gevoelige slag te hebben toegebracht leek het erop dat Israël werd geconfronteerd met een versterkt moreel van de opstandelingen.

Israël begon intussen in het openbaar verzoenende geluiden te laten horen maar handhaafde niettemin haar strenge optreden tegen elke vorm van verzet. Teneinde iets te doen tegen de negatieve publiciteit lanceerden de militaire autoriteiten in de

bezette gebieden een public relations-offensief. Desondanks bleef de publieke opinie negatief. De bevolking was ede staat van pseudo-oorlog beu.

Aldus bleef er een status quo bestaan. De onrust onder de Palestijnen bleef, herhaaldelijk deden zich er incidenten voor tussen Joodse kolonisten en Arabieren, waarop het leger weer hard ingreep. Er ontstond een geweldsspiraal. Alleen een zeer rigoureuze verandering van de omstandigheden zou de compleet vastgelopen situatie uit het slop kunnen halen.

Husayn

De impuls hiervoor kwam uit een zeer onverwachte hoek. Op 31 juli 1988 maakte koning Husayn van Jordanië bekend dat zijn land alle aanspraken op de Westelijke Jordaanoever opgaf. Het civiele bestuur, dat Jordanië ook tijdens de Israëlische bezetting goeddeels bleef betalen, zou worden opgeheven en het parlement, waarin ook vertegenwoordigers van de Westelijke Jordaanoever zitting hadden, zou worden ontbonden.

De Hashemitische monarch stelde hiermee zowel de Israëlis als de Palestijnen voor een fait accompli. Beide partijen zouden zich moeten aanpassen aan de nieuw ontstane politieke situatie en dienovereenkomstig moeten handelen.

De PLO kondigde weldra aan dat er in Cairo besprekingen gestart waren met de Egyptische regering over de vorming van een eventuele regering in ballingschap. Van Israëls zijde maakte minister Rabin bekend dat Israël tot territoriale concessies bereid was in ruil voor vrede.

Nadat de gemoederen enigszins waren bedaard over deze zeer verrassende ontwikkeling kwamen de speculaties op gang over de beweegredenen van

koning Husayn. Een aantal zaken die zeker een rol gespeeld hebben bij 's konings beslissing zijn de volgende: Sedert de Zwarte September van 1970, toen Jordaanse regeringstroepen een Palestijnse opstand tegen Husayn bloedig neersloegen, is de relatie tussen de PLO en Jordanië zeer gespannen. Weliswaar werd in 1985 nog geprobeerd om tot samenwerking tussen Arafat en Husayn te komen, de zogenaamde Jordaanse Optie, waarbij het de bedoeling was dat het gematigde Jordanië de binnen een confederatie met die staat te stichten Palestijnse staat in toom zou houden. Deze samenwerking liep uiteindelijk stuk op Arafats weigering de resoluties 242 en 338 onvoorwaardelijk te aanvaarden als uitgangspunt voor een definitieve vredesregeling. Bovendien kreeg Husayn te maken met interne moeilijkheden. De leiders van de bedoeinen, die veertig procent van de Jordaanse bevolking uitmaken, zagen met lede ogen toe dat de Palestijnen zich steeds meer voordeden als de feitelijke machthebbers in het Koninkrijk.

Uiteindelijk vormde waarschijnlijk de vrees voor het overslaan van de intifadah naar Trans-Jordanië voor Husayn de aanleiding om zijn claims op de Westoever op te geven. In Jordanië is namelijk een niet on aanzienlijke tak van de moslimbroeders actief.

Het is nu nog te voorbarig om te zeggen hoe de Jordaanse stap precies zal uitwerken. Tot nu toe is alleen duidelijk dat het de PLO ernst is met de overname van de bestuurlijke activiteiten: er zouden besprekingen gaande zijn over de financiering van de civiele administratie op de Westoever.

Moeilijker ligt het met de vorming van een regering in ballingschap: het wachten is nog op de beslissingen van de Palestijnse Nationale

Raad, die in het najaar van 1988
bijeenkomt.

Slot

De precieze betekenis van de intifadah kan waarschijnlijk pas over een aantal jaren worden ingeschat. Wel kan gezegd worden dat het de aanleiding is geweest voor een ommekeer en een radicale heroriëntering ten aanzien van het zoeken naar een oplossing voor het Arabisch-Israëliësch conflict. Wat begon als een scholierenrel groeide uit tot een massaal gesteunde volksopstand waartegen een van de best bewapende staten ter wereld machteloos stond. Een aan de basis georganiseerde revolte bracht uiteindelijk een koning, die zich meer dan dertig jaar staande had weten te houden in een van de roerigste gebieden ter wereld, tot een van de meest cruciale politieke beslissingen in de afgelopen veertig jaar.

Het is nu wachten op een antwoord op de vraag op welke wijze de PLO politieke munt zal weten te slaan uit de nu ontstane situatie. Zal zij bijvoorbeeld in staat zijn een regering in ballingschap te laten functioneren? Evenzeer belangrijk is de vraag hoe Israël zal inspelen op het opgeven door Jordanië van haar claims. Zal Jeruzalem bereid zijn tot een compromis van "land voor vrede" of maakt zij van de gelegenheid gebruik om de Westelijke Jordaanoever nu daadwerkelijk te annexeren?

De tijd zal het leren.

Carool Kersten

De schijn van de democratie

door: F.L.J. Veltmeijer

Als LEF-redacteur F. Veltmeijer(27), student, een rapportcijfer moest geven voor de Nederlandse democratie, dan zou dat cijfer niet bijster hoog uitvallen. Hij schaart zich in de steeds groter wordende groep van mensen die ontevreden is over het reilen en zeilen van de Haagse politiek. Een politiek die meer schijnt te vallen over procedures dan mogelijk leed van delen van de bevolking. Steekwoorden in zijn betoog zijn: Harmonisatiewet, zwart-vod, enquête, controle en vertrouwen...

Nederland kent een parlementaire democratie, maar hoe echt is ons land door het volk bestuurd? Is de besluitvorming in de Kamers het werk van velen of van een enkeling?

De regering

In de regel maakt de regering de wetsvoorstellen en legt die ter goedkeuring voor aan de Kamers. Hoe is die regering tot dat voorstel gekomen? De ambtenaren van het betrokken ministerie stellen zo'n voorstel samen, daarin zijn suggesties van de minister, die toch zijn stempel een beetje merkbaar wil drukken, in verwerkt. De grote lijnen zijn echter al veel eerder samengesteld. De minister wisselt, maar de ambtenaren van het betreffende ministerie niet. Daar zit de continuïteit. Zo'n ambtenaar heeft uiteraard een eigen wil en zal niet verzuimen zijn kenmerken na te laten

in de te ontwerpen wet. Als een oplossing circuleert van een probleem die hem niet bevalt en vreest dat die oplossing het wel zal halen dan is er het informele circuit. Hoe hoger de ambtenaar, hoe groter zijn invloed zal zijn. Al met al ontstaat de indruk dat een behoorlijk aantal mensen werken aan het ontwerpen van een wetsvoorstel. Dit is dan ook te merken aan de complexiteit van de teksten die verraden dat er hard gewerkt is aan een voor alle betrokken partijen aanvaardbaar compromis. Daarna gaat de Kamer nog eens amanderen...

Controle

De Tweede en Eerste Kamer hebben een controlerende functie waarbij de Tweede Kamer de eerste lijn controle vormt. De Eerste Kamer vormt de tweede lijn die reviseert. Dat wat aan het oog van de Tweede Kamer is

ontglipt moet door de Eerste Kamer worden recht gezet. Tel je het totaal aan leden van de beiden Kamers dan kom je uit op tweehondervijftwintig. Dat lijkt een groot aantal mensen om deze belangrijke taak uit te voeren. Maar is dat wel zo? Het aanbod van voorstellen, rapporten en dergelijken is zo groot en gaat over een zo groot scala van onderwerpen dat het niet mogelijk is voor al die tweehonderdvijftwintig leden alles te controleren. Men wijst binnen de grote fracties specialisten aan die zich richten op een deel. Kleinere fracties zullen zich vooral moeten beperken tot de grote onderwerpen en zullen zwaarder steunen op medewerkers en adviseurs binnen de achterban. Tel je nu het aantal controlerende leden dan blijkt ineens dat er van die tweehondervijftwintig er slechts een handjevol per onderwerp is overgebleven. Laten we eens de diverse treden van de controlehierarchy nader bekijken.

Hoe bepaald in feite een fractie haar standpunt ten aanzien van een onderwerp? De specialist van de fractie geeft zijn mening in het fractiedebat. Enkele mede fractieleden die wellicht ook thuis zijn op zijn terrein geven kritiek als ze het oneens zijn met het verwoorde standpunt, of omdat de achterban bij het fractielid uit hun regio geklaagt heeft over een bepaald beleidsvoornemen. Zij staan echter zwakker in hun schoenen omdat zij de materie niet zo grondig hebben kunnen doorspitten. In zijn algemeenheid is het standpunt van de specialist het fractiestandpunt. Het ontbreekt domweg de medefractieleden aan tijd om de specialist te controleren op blunders en stokpaardjes.

De specialist

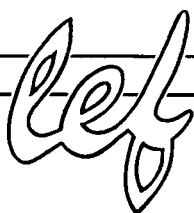
De specialist komt niet tot zijn

meningen door veel eigen onderzoek, daar zijn immers fractiemedewerkers voor. Die medewerker krijgt opdrachten van het kamerlid om iets te onderzoeken. De medewerker start daarop een literatuuronderzoek dat in samengevatte vorm op het bureau komt te liggen van het kamerlid, die soms door tijdgebrek niet verder komt dan het doorlezen van de conclusie. Of de medewerker niet een blunder heeft gemaakt bij het opstellen van die conclusie blijft verborgen voor het Kamerlid. Die zal hooguit intuïtief merken dat iets niet klopt en aan de bel trekken.

Kamervragen krijgen net zo'n behandeling. Een medewerker moet de stukken doorploegen om zinnige vragen te stellen. Vragen die je duidelijk moet stellen omdat de ambtenaar die ze beantwoordt vaak een hoge graad van perfectie heeft weten te bereiken in het veel schrijven zonder iets mede te delen. Een ex-persoonlijk medewerker verzekerde dat het enige jaren duurt voordat je echt de slag te pakken hebt om de beantwoordende ambtenaar klem te zetten opdat hij wel antwoord moet geven op de werkelijk gestelde vraag.

Enquête

Het geschetste beeld is voor sommigen wellicht overdreven, edoch de trieste waarheid ligt echt niet ver hier vandaan. En als je dit alles goed beseft dan is het niet zo vreemd dat de controlerende taak van de Tweede Kamer er soms danig bij inschiet. Pas als de zaken voor iedereen merkbaar uit de hand lopen trekt men aan de noodrem, die steeds meer de naam enquête krijgt. Het resultaat van zo'n onderzoek is dan een conclusie met twee gezichten. De verantwoordelijke bewindslieden zijn daadwerkelijk in gebreke gebleven,

maar de Kamer gaat ook niet vrijuit. Dat heeft op zijn beurt weer tot gevolg dat de Kamerleden die het hoofd van de falende bewindsman eisen, zwak staan. Immers het lijkt dan wel erg veel op de pot die de ketel verwijt dat hij zwart ziet. Het Kamerlid heeft zijn controlerende taak niet goed uitgevoerd en heeft dan het lef om het hoofd te eisen van een lid van de regering.

Vertrouwen

Zoals al eerder opgemerkt trekt de Kamer steeds vaker aan de noodrem. De reden is simpel: de bevolking laat steeds duidelijker blijken bar weinig vertrouwen te hebben in de Haagse politiek. Werkgeversorganisaties, vakbonden en maatschappelijke organisaties hebben reeds meerdere malen gezegd de politiek onbetrouwbaar te vinden. Je spreekt in het ene jaar wat af om dan soms een half jaar later al te moeten merken dat de politiek toch maar zijn eigen gang gaat. De verdediging van de politiek is dan: meevallers, tegenvallers en dergelijken. Gebeurt dat een enkele maal dan stapt men daar nog overheen, maar wordt het regel dan heb je vroeg of laat de poppetjes aan het dansen.

De rechter fluit op een gegeven moment zelfs de wetgever terug: Die Harmonisatiewet kan niet omdat het de rechtszekerheid van vele studenten heeft aangetast. Afgezien van de vraag of de rechter hierover wel uitspraak had mogen doen is het een teken aan de wand. De Kamer wordt keihard op de vingers getikt: u controleert niet goed genoeg.

Uitbreiding

Is uitbreiding een oplossing voor het probleem? Het zal in ieder geval

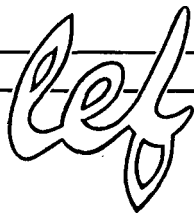
de grote werkdruk verminderen van Kamerleden en medewerkers. Het is natuurlijk vreemd dat een overheid kan beschikken over een apparaat van honderduizenden ambtenaren en dat die gecontroleert moeten worden door slechts zo'n zeshonderd mensen - Kamerleden, medewerkers en ondersteunende ambtenaren. In vergelijking met andere landen in Europa hebben wij een relatief klein Parlement. Zeg je 'ja' tegen uitbreiding dan niet muggeziften over vijftig. Nee, verdubbelen! Zodoende kan het Parlement al haar bevoegdheden benutten zonder dat de werkdruk onaanvaardbaar hoog oploopt.

Ruggegraat

De Kamer moet ook niet zo schuw zijn al haar mogelijkheden vol te benutten om te controleren. Te veel laten coalitie-partners zich onder druk zetten van de 'eigen' regering. 'Als u niet met ons mee gaat dan stappen we op.' klinkt het dan dreigend. Bang voor mogelijke gevolgen verzuimt men dan te doen waarvoor men in de Kamer zit: controleren van de regering. Nederland kent een gematigd dualisme tussen regering en parlement, maar men moet ook niet overdrijven, noch te gematigd noch te polair is niet goed. Het belastingdebat van voorjaar 1988 bewijst dat constructief controleren kan.

Zwart vod

De Kamer die reeds te lang en te mooi pootjes gaf aan de regering werd dit jaar overvallen door een dadendrang. Wellicht aangespoort door de public relations afdelingen van de diverse partijen. Die zagen zeker bij VVD en CDA een neergaande lijn in de polls. Te slechte profilering, en kritieken in de pers als: Lubbers schikt en deVries en Voor-

hoeve knikken. Niet de studiefinanciering - waarbij tienduizende studenten in moeilijkheden kwamen - maar de produktie van de vervanger van het 'Zwarte vod' werd het slachtoffer. De minister van buitenlandse zaken Van de Broek merkte terecht op dat het hier ging om een zaak waarbij tot dan toe niemand leed was berokkend. Steeds meer lijkt de hele paspoort-affaire een partij-politieke kwestie dan een diep begaan zijn van de Kamer met het lot van de medemens. Voor een volksvertegenwoordiger lijkt het nu erger om in zijn politieke eer aangestast te worden dan de moeilijkheden van de intellectuelen van morgen.

Doodstraf

Het wegstuurmiddel schuwt men in Nederland omdat we het zo triest vinden. Het is het uitspreken en uitvoeren van een politieke doodstraf. Waar moet een heengezonden minister heen? De eer aan je zelf houden is dan de beste oplossing. Toch kan hier gepleit worden voor wat Bolkestein al eerder zei, en velen voor hem: wegsturen moet kunnen. Laten we kijken naar andere westerse democratiën. Zit Engeland met een minister? Niet lang.

Het Schmelzer-syndroom zit diep geworteld in de Haagse politiek (je zendt een eigen kabinet heen en betaalt in de daarop volgende verkiezingen).

Afsluitend

Het vertrouwen in een parlementaire democratie ter discussie stellen lijkt op ondermijning van diezelfde democratie. Toch hoeft dat niet zo te zijn. Het moet mogelijk zijn om van tijd tot tijd een balans op te maken. Zeker ook op deze plaats. Als

die balans niet al te best uitvalt moet dat niet betekenen dat je dan maar stopt de schade op te maken. Dat is als de man die van de Empire-Statebuilding afspringt en bij het passeren van de tiende verdieping roept: 'So far, so good!'.

De Haagse politiek heeft veel krediet verloren en zal een harde dobber hebben het imago op te vijzelen. Belangrijk is daarbij dat men weer uitgaat van een ideologische visie die centraal staat bij de besluitvorming. Nu lijkt het soms wel dat een Kamerlid met het rekenmachientje bij de interruptiemicrofoon staat zo van: Hoeveel gaat dit amendementje me kosten? Natuurlijk zijn de centen om iets te realiseren zeer belangrijk, maar de portemonnee komt wel op de tweede plaats. Visie op de eerste.

Ook zal de politiek meer moeten vasthouden aan een eenmaal ingeslagen weg. Je kan nauwelijks van particuliere investeerders verwachten dat ze met je in zee gaan als je het ene jaar een bepaald beleid voert, om het direct bij te stellen op het moment dat de politieke wind uit een andere hoek waait. Dat schrikt elke ondernemer af en geeft je terecht het stempel van onbetrouwbaar. Zeker in een tijd dat meer en meer overheidsdiensten geprivatiseerd worden.

Dit geldt uiteraard ook voor allerlei maatschappelijke instellingen die het spoor bijster raken in de onderhandelingen. Dan kan alles en dan weer ineens niets.

De eerder genoemde uitbreiding kan ook een bijdrage leveren tot verbetering van het beeld van de politiek. Panklare oplossingen zijn niet mogelijk, maar dat er hard aan gewerkt moet worden is duidelijk.

F.Veltmeijer

De balans van Ina Brouwer

door: J.P.W. Kelder

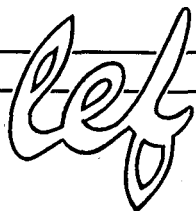
Als Kamerlid voor de Communistische Partij van Nederland beleefde mr. I. Brouwer haar eerste lustrum niet. Niettemin schreef ze een boek. Over de Nederlandse politiek en wat daar zoal mis mee is. Veel, als we Brouwer mogen geloven. Emancipatie, open samenwerkende niet-partijgebonden politici in het parlement en 'debat met de samenleving' is nodig in de jaren negentig, fraseert de activiste. Tegelijkertijd gaat Tussentijds over het debâcle bij links in het algemeen en de CPN in het bijzonder. Een ambitieus debuut.

"Dat de dochter van een politiecommissaris via het Gronings studentencorps en een deftig advocatenkantoor in de leiding van de Communistische Partij van Nederland belandt, is een niet alledaagse levensloop". Aldus de achterplaattekst van het onlangs door de SDU uitgegeven "Tussentijds". En, toegegeven, de politieke biografie van debuterend auteur Ina Brouwer is met recht a-typisch te noemen en binnen het raam van haar achtendertig levensjaren interessant.

Geboren en opgegroeid in de hogere middenklasse, ontpopte Brouwer zich tot een van de leidsvrouwen van de linkse parlementaire oppositie en het buitenparlementaire actiewezen. Communist word je niet zo'n achtergrond niet zomaar, daar gaat iets aan vooraf. Na een gladjes verlopen middelbare schooltijd vertrok de nog prille student naar de Verenigde Staten. Daar maakte ze kennis met

"de opgewekte geur van de Amerikaanse middenklasse", ofschoon de onwelriekende Vietnam-walm zich steeds duidelijker manifesteerde en ook niet aan Brouwers opmerkingsvermogen voorbij gegaan was. Overigens zonder haar wereldbeeld reeds dan fundamenteel te wijzigen - dat zou zich, niet lang na thuiskomst, later voltrekken.

Terug in Nederland ging ze Rechten studeren. "Daar kun je nog alle kanten mee op", wist vader. Het was 1968. Amsterdam was inmiddels verworden tot een revolutionaire veste. "Veel te rood", oordeelde pa. Dus werd het de veilige provincieplaats Groningen. De aankomend juriste werd lid van het - dan ongemengde - corps. Dat viel niet mee; de groentijd, de corporale sfeer. Brouwer voelde zich er niet thuis, schreef gedichten over "de ellende van de wereld in het algemeen en mijzelf in het bijzonder". De toevoeging

"gleuf", die haar op de inmiddels gemengde sociëteit ten deel viel, vormde de spreekwoordelijke druppel die de emmer bij Ina Brouwer deed overlopen. Ze zegde haar lidmaatschap op, zocht een andere omgeving, vond de Oosterse filosofie en vertrok naar India. Daar beleefde ze een van de voor leven zo beslissende Aha-erlebnisse. Ze aanschouwde armoede, échte armoede.

Na de reis werd alles anders. Ze ging meehelpen in de zojuist gestarte rechtswinkel, werd actief in de linkse studenten beweging en trad in '73 uiteindelijk - na het zien van een film over de Spaanse burgeroorlog en wat "praktische solidariteit" zoal vermag - toe tot de CPN. In dezelfde periode gaat ze werken bij een advocatenkantoor van liberaal conservatieve signatuur. Haar linkse sympathieën werden aangemoedigd noch afgeraden - zo lang de reputatie van het kantoor er maar niet onder leed. "Sindsdien hebben de echte liberalen - VVD-lidmaatschap is geen enkele garantie! - bij mij altijd een streepje voor", vertrouwt de voormalig confrère ons toe. 't Is maar dat U het weet.

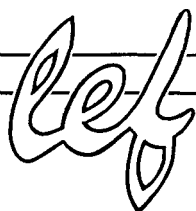
Veel acties met de Groninger communisten - onder leiding van de Lech Walesa van het Noord'n, Fré Meis - en vergaderingen in zaal Saster te Oude Pekela verder, belandde Ina Brouwer in 1975 in het partijbestuur van de CPN. Haar vader, de commissaris, vernam de blijde tijding via de Binnenlandse Veiligheidsdienst, de BVD. "Thuis" was not-amused. Niet alleen het ouderlijk huis, ook de politica in spe begon de eerste wrange vruchten van haar maatschappelijk engagement te plukken. Zo liep een sollicitatie bij de FNV stuk op Brouwers actieverleden. Uiteindelijk betrad ze in '81 op aandrang van het district Groningen

de gewijde ruimte achter de groene gordijnen op Binnenhof 1a. Min of meer tegen haar zin en aanvankelijk nog met het naieve idee advocaat te blijven 'om contact te hebben met de dagelijkse praktijk'. De rest van het verhaal is bekend. Ze werd in '82, na de abdicatie van Marcus Bakker, CPN-lijsttrekker. Op 21 mei 1986 werd de driekoppige communistische fractie gereduceerd tot buitenparlementaire actiegroep. Voor het eerst sinds 1918 waren de communisten niet vertegenwoordigd in het parlement.

'Tussentijds' begint op dit - zoals de schrijfster het noemt - 'dramatisch moment'. Mei '86, woensdag de 21ste: verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten Generaal. In de

"Dat Ina brouwer na de politieke deconfiture van haarzelf en haar partij 'sadder en wiser' is geworden ligt in de rede, nochtans getuigt de aangeslagen toon meer van idealisme dan van pragmatisme."

polls zweeft de CPN om en nabij 1 zetel. Na veel campagneperikelen wordt de grote dag in ledigheid doorgebracht. Tijd voor retrospectie en koffie met buurtgenoot en politiek evenknie Andrée van Es, 's avonds 'uitslagen kijken' in CPN-bolwerk zaliger, Felix Meritus. Als de dag ten einde is zijn Ina Brouwer en haar gestaalde kaders een illusie rijker en drie kamerzetels armer. Op alle fronten - van Noord-Groningen via Amsterdam tot in het diepe zuiden - is de partij tenminste in aanhang gehalveerd. Het zij reeds gememoreerd, de lijsttrekker vindt het 'dramatisch, een verlies voor de CPN en het parlement' en sneert verongelijkt: 'geen van de

vier lijsttrekkers van de grote partijen durft het verdwijnen van de CPN openlijk een historische gebeurtenis te noemen'.

Bij zulke passages plaatst zelfs de lezer te goeder trouw vraagtekens. Twee dingen, denk je dan. Eén: de schuldvraag. Waarom verloor de CPN? Twee: overschat de communiste hier de rol van haar partij misschien?

Vastgesteld kan worden dat de CPN altijd een bijzondere positie in de Nederlandse politiek en maatschappij innam. De imposante inspanningen die de 'kameraden' in oorlog en verzet sinds juni '41 leverden, het isolement tijdens de Koude Oorlog, de sterke mannen als Paul de Groot en Marcus Bakker - de CPN kan eenvoudig niet uit de vaderlandse politieke geschiedenis weggedacht worden. Maar het verscheiden van die groepering kwalificeren als verlies voor democratie en parlement is overtrokken, pedant, en wezen niet meer dan gerechtvaardigde emotie.

"Permanente revolutie en ruzie lijkt het adagium binnen leerstelling opererende politieke organisaties als CPN en PSP. Electoraal werkt dat zelden bevruchtend, getuige 21 mei 1986."

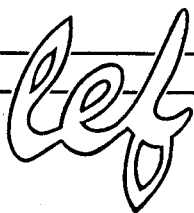
Vlak na de oorlog bereikte de CPN haar - naar het zich laat aanzien - historische climax van tien Kamerzetels in een honderdkoppig parlement. Partijkrant de Waarheid kwam uit de oorlog te voorschijn als het grootste landelijke dagblad. Sindsdien - de Koude Oorlog, roaring sixties, gepolariseerde jaren zeventig en a-politieke jaren tachtig voorbij - behoorde de partij grofweg tot de parlementaire splinters. Afrondingsverschillen in de statis-

tiek. Een waardevolle splinter, dat zal niemand betwisten. Een kritische toon en een scherp profiel in een door kleurloosheid en middelmaat getekend parlement; zeker. Maar niettemin, hoe graag de communisten het zelf ook anders hadden gezien - en (de vergelijking sluit niet naadloos) in het Oostblok daadwerkelijk hebben afgedwongen -, de Communistische Partij van Nederland genoot vrijwel te verwaarlozen kiezerssteun. Vallend in de categorie 'marginalia voor de macht'.

Dan dat andere, de causaliteits- en schuldvraag rond CPN's Werdegang. In 1986 had de partij de strijd tussen de 'horizontalen' en 'verticalen' achter de rug. De horizontalen - communisten van de oude stempel - verloren de vernieuwingsdiscussie van de naar brede linkse samenwerking strebende verticalen. Zij hergroepeerden zich in reeds bestaande of nieuw op te richten fracties. Dat leidde tot niets, Brouwer besteedt daar verder ook geen woord aan. Permanente revolutie en ruzie lijkt het adagium binnen leerstelling opererende politieke organisaties als CPN en PSP. Electoraal werkt dat zelden bevruchtend, getuige 21 mei 1986.

De laatste CPN lijsttrekker en haar PSP-collega Van Es ontkennen met klem dat de vervrouwelijking van klein links nadelig gewerkt kan hebben op de kiezersgunst. 'Straks gaan ze het feminisme nog de schuld geven en dat zijn wij natuurlijk. Maar zo gemakkelijk krijgen ze ons niet.'

Op dit punt - en door de nederlaag gemakshalve toe te schrijven aan de overwinningsnederlaag van de PvdA - onttrekt Ina Brouwer zich nogal laconiek aan nadere analyse. Wel nog worden de oud-volksvertegenwoordig-

gers Hoekstra en Bakker ten tonele gevoerd die de verkeizingsnederlaag respectievelijk toeschrijven aan het 'onvoldoende over het voetlicht brengen van de vernieuwing' en het 'het verliezen van het gezicht van arbeiderspartij'. Vooral Bakkers verklaring impliceert wat Brouwer vermoedelijk zelf niet wilde zeggen: de vernieuwing ging te hard. de feminisering van de CPN vervreemde de partij van haar traditionele aanhang.

"Alles afwegend stelt Ina Brouwer 'dat de toekomst van links weleens bepaald zou kunnen worden door het vermogen om het politieke systeem zodanig te vernieuwen, dat aansluiting plaatsvindt met de kennis en het democratisch vermogen dat in deze maatschappij aanwezig is.'"

Het lijkt een plausibele verklaring, maar in radicaal linkse gelederen klinkt zoiets kennelijk nog steeds als het spreekwoordelijke vloeken in de kerk.

Ina Brouwer is - evenals veel andere communisten - weinig over de rol van de sociaal-democraten. Haar omgang met Den Uyl verliep uitermate stroef. De sociaal-democraten zouden toeschietelijk jegens de CPN zijn 'om het midden niet af te schrikken' dan jegens de VVD, waarmee zelfs het geheimzinnige informele Des Indes beraad gevoerd wordt.

'Het vrouw-zijn' van Ina Brouwer, de betekenis die dat voor haarzelf, haar 2,5 miljard lotgenoten en de rest van de mensheid heeft, wordt in Tussentijds benadrukt. Politieke carrieres, vrede en veiligheid, het milieu - verzin het maar, als we Brouwer mogen geloven heeft het alles te maken met de onderbedeelde

vrouwelijke sexe.

Scene 1. Op een door Ina Brouwer bezochte persconferentie van 'de heren' lijsttrekkers wordt de CPN-lijstaanvoester niet als zodanig, d.i. als vrouw, herkend. Gevolg: Ina Boos. Plus de diepere gedachte voor de lezer: 'Sexisme beschouwde ik voornamelijk als een hinderlijk bijverschijnsel dat me afhield van mijn eigenlijke werk: praten over maatschappelijke problemen en het zoeken naar oplossingen daarvoor.' Fijne filosofie. Wie weet had het 'negeren' van de CPN-lijsttrekker door 'de vier heren' en het verzamelde journaille meer met de relatieve grootte van de CPN ten opzichte van D66, de VVD, de PvdA en het CDA van doen. 't Is maar een platte gedachte.

Scene 2. Tijdens de algemene politieke beschouwingen in '84 zag de CPN fractievoorzitster zich bij binnenkomst voor de tweede termijn geconfronteerd met een doosje bonbons op haar groene bankje. Er werden foto's gemaakt, camera's snorden. Een fotograaf raadde aan het doosje onmiddellijk te verwijderen, wat ze niet deed. Wat was er gebeurd? De minister-president had in eerste termijn de communistische fractieleider drie maal met 'mevrouw Bakker' aangesproken. Hij excuseerde zich en zei: 'Ik ben u een doos bonbons schuldig'. Zo geschiedde. De kranten vonden het leuk. 'een echte jezuïtenstreek, typisch voor de overkant' siste fractiegenoot Ernsting gevat. Brouwer beschrijft het incident en suggereert angst door te moeten gaan voor 'de mevrouw van de bonbons' terwijl Lubbers de kwalificatie 'politicus die een grapje maakt' oogst. De anekdote wordt besloten met de verzuchting 'het was niet de eerste keer dat ik mij ervan bewust was als vrouw te werken in een zeer traditioneel

mannenberoep'.

Tja, wat denk je dan als lezer? Is hier een paranoïde politica aan het woord ofwel een vrouw die door de mannenmaatschappij - 'waar wij immers in leven' - gehard is?

Vrouwen en mannen gedragen zich dus verschillend in politiek. In het overkoepelend Kamerbreed Vrouwen-overleg - verdomd, het bestaat! - leefde zelfs de gedachte dat vrouwen een ander, beter type volksvertegenwoordiger konden zijn. Wars van spelletjes, geen haantjesgedrag voor de microfoon, inhoudelijker in plaats van op effect belust - die dingen. 'De wetten van de politieke jungle worden nog altijd beheerst door mannen', aldus I.B.. gelukkig of helaas valt voor het KMO nog heel wat te bevechten. Zoals het CDA-lid Gualthérie van Weezel die Ina Brouwer na haar afscheidsreceptie op het Binnenhof 'op een toon die nog het meest aan het corps deed denken' toevoegde: 'Nu kun je eindelijk iets nuttigs gaan doen, een kind krijgen of zo.' Grapje van Van Weezel. Men voelt zich als lezer (m/v) lastig gevallen met deze en nog veel meer anekdotes. Ze zijn weinig onthullend, lijken allereerst voort te sprouiten uit een preoccupatie met het thema emancipatie en doen afbreuk aan Ina Brouwers pleidooi. Immers, wel weet ze in het slot van haar boek te melden dat 'het thema feminisme de links/rechts-scheiding gepasseerd is'. Waarom afbreuk doen aan die consensus door de lezer te overvoeren met weinig sprekende voorbeelden van ongeëmancipeerde mannen-macho-gedrag? Op lezer in kwestie maakt het een drammerige indruk. Mannengedrag wellicht?

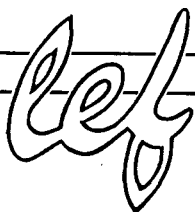
Zoals de titel al suggereert is Tussentijds geschreven in een periode waarin - naar 'schrijvers

inzicht' - onze maatschappij zich in een overgangsfase bevindt. De verzuilde samenleving van de jaren vijftig werd ingeruild voor een meer op het individu geënte maatschappij. Dat heeft nogal wat voeten in de aarde. 'Het gat dat de verzuiling heeft geslagen moet worden gedicht.'

"Vastgesteld kan worden dat de CPN altijd een bijzondere positie in de Nederlandse politiek en maatschappij innam. Maar het verscheiden van die groepering kwalificeren als verlies voor democratie en parlement is overtrokken en zonder nadere motivering niet meer dan gerechtvaardigde emotie."

Het politieke systeem zou niet meer voldoen. De partij politieke betrokkenheid - en daarmee de vertegenwoordigende functie - wordt minder. Tegelijkertijd interesseert men zich hevig voor issues als vrede en veiligheid, milieu en emancipatie - denkt Brouwer.

Het antwoord van 'links', dat moge duidelijk zijn, is niet adequaat geweest. 'Er ontbrak een zelfstandige analyse van de situatie, een geconcentreerde poging om het huidige tijdperk te begrijpen en daar een zelfstandige politiek op te baseren'. Ter adstructie voert Brouwer de al te gemakkelijke acceptatie - ook bij links - van het non-sense denken aan, zoals verwoord in het rapport van de commissie Wagner. Inmiddels weet het voormalig kamerlid stellig dat de 'politiek van de terugtrekkende staat mislukt is'. Het blijft een constatering die met gemak voor des schrijvers rekening gelaten kan worden. Want, was het niet die politieke boodschap van matiging en terugtrekking die Lubbers een tweede kabinet opleverde in de

zelfde verkiezingen die de CPN haar parlementaire vertegenwoordiging ontnam?

Blijft staande Brouwers rotsvaste vermoeden dat 'de klassieke analyses niet meer voldoen'. Ofwel 'de vraag welke functie we voor Nederland zien in het computertijdperk'. Over de laatste vraag blijft ze in het vage, wat binnen het bestek van dit boek niet verwonderlijk lijkt. Wel wordt duidelijk dat links zich zou moeten richten op 'gelijkberechtiging, democratisering, bescherming van hen die uitgestoten dreigen te worden, vredes- en ontspanningspolitiek'. Niets nieuws dus, de schrijver erkent dit ook. Alles afwegend stelt ze 'dat de toekomst van links (overigens ook die van rechts) weleens bepaald zou kunnen worden door het vermogen om de politieke cultuur en het politieke systeem zodanig te vernieuwen, dat aansluiting plaatsvindt met de kennis en het democratische vermogen dat in deze maatschappij aanwezig is'. Het D66-gehalte van dit soort passages is onmiskenbaar hoog. Op zichzelf is daar niets op tegen, maar het geeft treffend weer dat de altijd dogmatisch bepleitte klassestrijd bij de communisten tot een relict uit het verleden is geworden. Hoezeer ook politiek radicalisme ten grave gedragen is.

'De Maagdenhuisgeneratie', waartoe de schrijver zich rekent, zal stellen dat niet de doelen maar de middelen door de tand des tijds aangevreten waren en vervangen dienden te worden. Als het door Brouwer gelanceerde '21ste eeuwse antwoord op 20ste eeuwse problemen' door het 'intellectuele en creatieve deel der natie' bewerkstelligt dient te worden resteert scepsis na lezing van Tussentijds. De oplossingen betref-

fen voornamelijk sfeerverbeteringen, cultuurveranderingen. 'Ontwapenen, samenwerken en communiceren' door 'vertrouwen en politieke wil' heet het 'ei van Brouwer' op internationaal politiek terrein. Meer 'directe democratie' en minder participatie is het panacee op Haagse schaal.

'De maatschappij zal steeds meer specialisten kennen, waardoor een betere controle op de politiek mogelijk wordt'. Ofschoon het optreden van Kok, Voorhoeve en De Vries licht tot een vertekend beeld kan leiden, lijkt populisme en 'een goed t.v.-gezicht' in medialand belangrijker dan ooit. Zo niet in de wereld volgens Ina Brouwer: 'Theatraal optreden wordt afgestraft'. Daarenboven doet het pleidooi - in een fictief Kamerdebat - voor een ander sociaal stelsel en een vrediger wereld weinig vernieuwend aan. Die an sich uiterst lovenswaardige voornemens leiden wel tot een beeld van: wat deed Ina Brouwer al die jaren in Den Haag en elders? Vanwaar die naïviteit? Immers, het politiek systeem wordt niet veranderd omdat het pre-joratief daartoe bij meerderheid, de grote partijen berust. Die hebben

"Ofschoon het optreden van de fractievoorzitters Kok, Voorhoeve en De Vries licht tot een vertekend beeld kan leiden, lijken populisme 'een goed t.v.-gezicht' in media-land belangrijker dan ooit. Zo niet in de wereld volgens Ina Brouwer: 'Theatraal optreden wordt afgestraft.'"

daar geen belang bij - dus gebeurt het niet en wint 'het cynisme van de macht'. Evenals op internationaal terrein het INF-akkoord hoogst waarschijnlijk tot stand kwam uit prestigieuze overwegingen en economische noodzaak voor respectievelijk Reagan

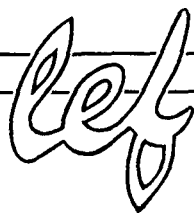
en Gorbatsjov. Vertrouwen en de door Brouwer zwaar ingeschatte rol van de vredesbeweging speelden daarbij hooguit een ondergeschikte rol. Ina Brouwer wil de wereld te lijf met goede voornemens en koestert haar naïviteit: 'op mijn hoede zijn, is me nooit echt gelukt. Het kost me nu eenmaal moeite om bij ieder zin van een politicus te denken: 'wat zit daar nu weer achter?'' Velen zullen haar in die gedachte steunen - en terecht -, maar wie de wereld politiek wil veranderen moet zich eerst de elementaire sluwheid en voosheid van de prof-politicus eigen maken. Vervelend, maar waar. Bovendien kan het Ina Brouwer alleen al bij de bestudering van de eigen partij-geschiedenis niet ontgaan zijn dat kameraden als De Groot en Bakker zich in het zadel wisten te houden door toepassing van trucs die niet passen in het repertoire van 'de zuivere politicus'. In de gefemini-seerde CPN werkt het wellicht anders. Die partij lijdt dan ook een tanend bestaan en is naar goed sektarische traditie verpulverd tot een weinig anders dan zichzelf - en zeker niet de arbeidersbeweging - representerend gezelschap academisch geschoolde dames.

Resteert een eindoordeel over een boek dat ontstond uit de briefwisseling tussen de politica en haar oud-lerares Engels.

De zelfverzekerde blik die Brouwer, gehuld in bontkraag, vanaf het omslag de wereld inslingert, past niet steeds naadloos op de inhoud van de geboden 258 pagina's. Geen holle retoriek (passage's over de neutronbom die 'de mensheid zijn naïviteit deed verliezen' en de V.S. waar 'met geld van de armen een wapenprogramma zou worden gefinancierd voor een oorlog in de ruimte' zijn uitzonderingen), veel hooggestemde en

helder verwoorde idealen, weinig concrete oplossingen. Toekomstgerichte betogen worden afgewisseld met anekdotische flashbacks. Hoewel het boek - alleen al door de dagboekstijl, maar ook door afgezaagde issues als vrede- en veiligheid en 'de minima' - het gevaar loopt snel gedateerd te raken, is het een goede poging tot probleem-analyse van de (linkse) politiek anno nu. Dat Ina Brouwer na de politieke deconfiture van haarzelf en haar partij 'sadder en wiser' is geworden ligt in de rede, nochtans getuigt de aangeslagen toon in Tussentijds meer van idealisme dan van pragmatisme. De slotsom dat we zonder de door Brouwer noodzakelijk geachte veranderingen 'in een overgang naar een nieuwe situatie met pijnlijke armoede, achterstand en onderontwikkeling' zullen geraken getuigt van een minder ontwikkeld relativiseringsvermogen. Na mei '68 draaide de wereld verder, evenals na mei '86. Met en zonder Ina Brouwer. En misschien is dat wel jammer.

Jort Kelder

Toon leef!

Redactioneel

2

De EG en de rest

J. Maaten

3

Handelsbeleid in de VS en EG

J. K. Martijn

11

Een Europees veiligheidsbeleid na 1992?

J. P. Blaauw

20

1992, een spookbeeld...?

M. S. Berghout

28

Een Europees kunst- en cultuurbeleid

M. Aalders

33

Machtenscheiding in de EG

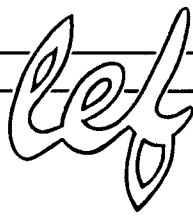
B. Driessen

37

De toekomst van Europa

J. Penders

40

Redactie- en abonnementsadres

JOVD Algemeen secretariaat
Prins Hendrikkade 104
1011 AJ Amsterdam
Tel. 020 - 242000

Redactie

Henk Kuipers
Mirjam Mol
Erik-Anton Scholten
Harold Makaske
Jan Verhagen

Drukwerk

Drukkerij J.Sikkema, Warffum

Layout

J.Stadtman

LEF

Liberté, Egalité en Fraternité is het kaderblad van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie, JOVD.
LEF verschijnt vier maal per jaar.
De redactie opereert onafhankelijk.
Artikelen in LEF worden op persoonlijke titel geschreven.

Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs/rechthebbenden.

De abonnementsprijs bedraagt voor JOVD-leden f 19,50 en voor niet-leden f 25,00 per jaar.

Toon leef!

Redactioneel

Zeer gewaardeerde abonnee,

Wellicht heeft u zich de afgelopen maanden afgevraagd wat er met uw blad "LEF" is gebeurd. Immers, sinds het oktobernummer over Subsidiestromen heeft u geen exemplaar van uw kwartaalblad op uw deurmat aangetroffen.

Hoewel ik u niet wil vermoeden met details over de interne problemen van de LEF-redactie, heeft u recht op terzake doende informatie.

In de aanloop naar 1989 en in de aanloop naar het verschijnen van deze editie van LEF, hebben zich zowel binnen de redactie als in de contacten van de redactie met het Hoofdbestuur van de JOVD zodanige problemen van hoofdzakelijk organisatorische aard voorgedaan, dat de "oude" LEF-redactie zich genoodzaakt voelde haar werkzaamheden neer te leggen.

Een zoekactie, zowel binnen als buiten de JOVD, heeft een aantal mensen opgeleverd dat bereid is de schouders onder de LEF te zetten.

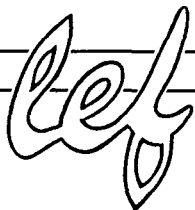
Wat betekent dit nu voor de (directe) toekomst van LEF.

Allereerst natuurlijk het verschijnen van de editie die u nu in uw handen houdt. Een welgekozen moment van verschijnen lijkt mij gezien de naderende EP-verkiezingen. U vindt dan ook een aantal interessante artikelen over dit onderwerp. Als vervolg op dit nummer zal medio juni, tegelijkertijd met het 40-jarig bestaan van de JOVD, een themanummer verschijnen over "Ontideologisering". Het zal handelen over, de titel geeft het al aan, het wel of niet afkalven van de traditionele ideologieën.

In de zomer en in het najaar zullen, zoals het nu in de bedoeling ligt, nog drie nummers van LEF verschijnen. Hierover verneemt u meer in juni.

Nu wil ik u reeds vragen om LEF, na de nu achter ons liggende strubelingen, niet in de steek te laten. Toon leef, lees LEF!!

Henk Kuipers
hoofdredacteur a.i.

De EG en de rest: De Eerste Wereld doet weer van zich spreken

door: J. Maaten

Een aantal maanden geleden bevatte de vaste rubriek in de New York Times "Citaat van de week" de volgende tekst: "Het bijzondere van een verenigd Europa is dat het mogelijk blijkt om op een continent dat eeuwen vol oorlogen achter de rug heeft blijvende vrede en samenwerking van de grond te krijgen". Deze uitspraak was afkomstig van een internationaal vermaarde liberaal, de minister van buitenlandse zaken van de Bondsrepubliek Duitsland Hans-Dietrich Genscher. Het is geen toeval dat een toonaangevend Amerikaans dagblad als de New York Times met een dergelijk citaat op de proppen komt. Want waar in de twaalf lidstaten van de Europese Gemeenschap nogal eens cynisch wordt gedaan over het proces van eenwording wordt buiten de grenzen van deze twaalf gezworenen heel wat van die eenwording verwacht. Niet dat men overal in de wereld even enthousiast is over de verdergaande samenwerking in de E.G., integendeel. Maar dat het wegvallen van de binnengrenzen op 1 januari 1993 belangrijke gevolgen zal hebben voor Europa en de wereld, daar is men het over eens. De E.G. wordt eensklaps de grootste economische macht ter wereld en dat heeft allicht gevolgen voor de relaties met de landen buiten de E.G., zowel binnen Europa als daarbuiten. Die veranderde positie brengt ook bijzondere verantwoordelijkheden met zich mee.

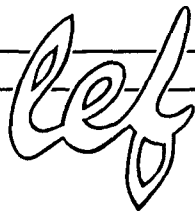
TECHNISCHE TERREINEN

De Europese idealisten van het eerste uur, die in de jaren vijftig een start maakten met de opbouw van

een verenigd Europa, meenden dat politieke samenwerking het best bereikt kon worden op de lange termijn door op de korte termijn samenwerking te zoeken op terreinen die werden gezien als "technisch": productie van kolen en staal, kernenergie, andere economische samenwerking, landbouw. Samenwerking op die terreinen zou vanzelf leiden tot samenwerking op het gebied van buitenlandse politiek en tot staatsrechtelijke integratie. Daarmee werd in zeker opzicht de samenwerking op z'n kop gezet wanneer we een vergelijking maken met andere, grote federaal ingerichte staten. Het principe in die andere staten is dat beslissingen op een zo laag mogelijk niveau genomen worden, en dat op federaal niveau slechts voor een beperkt aantal zaken (met name defensie en buitenlands beleid en al wat daar ook op economisch en juridisch terrein - mee samenhangt) wordt gezorgd. In de E.G. lijken we echter nog lang niet toe te zijn aan een werkelijk gemeenschappelijk buitenlands beleid: sterker nog, de samenwerking binnen de E.G. zelf wordt door de verschillende lidstaten nog steeds gezien als buitenlands beleid. Vrijwel alle E.G.-lidstaten hebben zo hun eigen stokpaarden op buitenlands-politiek terrein en zullen deze niet snel willen opgeven.

HAAT EN NIJD

Deze houding is alleszins verklaarbaar uit de Europese geschiedenis. We zijn daarmee terug bij de woorden van Genscher. Want ook al is de samenwerking nu zo

uniek vanwege een verleden vol haat en nijd, de toekomst wordt voor een belangrijk deel bepaald door diezelfde geschiedenis. Een geschiedenis waarin Engeland bijvoorbeeld een bijzondere band opbouwde met de vroegere koloniën in het Gemenebest, Frankrijk iets dergelijks met de eigen voormalige bezitsdelen overzee ondernam, Duitsland onherstelbaar leed aanrichtte in (onder meer) de Sovjet-Unie en bovendien zelf in twee stukken werd geknipt, Spanje en Griekenland tijdens perioden van dictatuur een op z'n zachtst gezegd dubbelzinnige band kregen met de Verenigde Staten, Spanje en Portugal bovendien een zeer specifieke relatie opbouwden met de meeste landen in Latijns-Amerika, Denemarken zich hechtte aan de overige Scandinavische landen, Nederland goede en minder goede relaties aanknoopte met Suriname, Indonesië en Zuid-Afrika, Ierland zich niet aansloot bij de NAVO; kortom stof te over voor meningsverschillen in het bepalen van de houding ten opzichte van landen en continenten buiten de E.G. De geschiedenis, waarin de Europese landen elkaar het bezit van Europa en de wereld betwistten, ligt wel achter ons maar kan moeilijk vergeten worden. Een aantal Europese regeringsleiders en -leidsters koestert schijnbaar nog steeds gevoelens van mondiale grootheid: het is niet waarschijnlijk dat Margaret Thatcher in de toekomst het ontvangen van Michael Gorbatsjov aan de voorzitter van de Europese Commissie zal overlaten.

SERIEUS

Ondanks al deze problemen gaat de buitenwereld er van uit dat er steeds vaker een uniform E.G.-geluid te horen zal zijn. Interne ontwikkelingen (met name de economische

integratie) nopen daar ook toe. Het Europees Parlement spreekt zich regelmatig uit over zaken die de wereldpolitiek aangaan en wordt in die rol ook serieus genomen: buiten de E.G. althans. Ook het dagelijks bestuur van de E.G., de Europese Commissie, tracht stappen in de richting van een coherent "buitenlands" beleid te zetten, ook buiten de voor de hand liggen paden van economische samenwerking. Maar voor de verschillende regeringen is dat nog maar moeilijk te slikken. Een paar bemoedigende maar zeldzame acties ten spijt (bijvoorbeeld de gemeenschappelijke reactie op de Rushdie-affaire en de gemeenschappelijke houding in het Midden-Oosten-conflict, en recentelijke contacten met Latijns-Amerika onder invloed van het Spaanse voorzitterschap van de E.G.) lijkt een werkelijk eenduidige buitenlandse politiek nog niet in het verschiet te liggen. In het licht der geschiedenis is dat begrijpelijk. Wellicht, zo zou je kunnen zeggen, is het ook onverstandig om deze zaken te forceren als ze gevoelig liggen. Aan de andere kant valt er ook veel te zeggen voor het bespoedigen van deze politieke samenwerking, ja, kun je je zelfs afvragen of de politieke samenwerking zelfs als die ongewenst zou zijn wel buiten de deur gehouden kan worden.

HISTORISCHE ONTWIKKELING

Een gemeenschappelijk buitenlands beleid is onontkoombaar, zo goed als Europese integratie onontkoombaar is. Regionale internationale samenwerking is een logische stap in een historische ontwikkeling waarin internationaal en mondiaal denken steeds belangrijker wordt. Door technologische ontwikkelingen, vooral in de

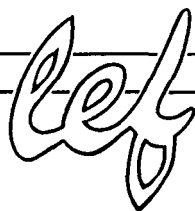
communicatie, wordt de aardbol tegelijkertijd kleiner en complexer waardoor nationale en plaatselijke problemen (zoals onderwijsverbetering of cultuurbehoud) in een internationaal perspectief komen te staan en tegelijkertijd internationale problemen (internationale arbeidsverdeling, schuldenproblematiek, grensoverschrijdende milieuvervuiling) plotseling heel dichtbij blijken te zijn. De plaats van de E.G. in de wereld zal ook daarom in de komende jaren verder veranderen. Dit artikel tracht in vogelvlucht te behandelen wat voor gevolgen dit kan hebben voor onze relatie met de West-Europese landen die niet bij de E.G. zijn aangesloten (verenigd in de E.V.A., de Europese Vrijhandels Associatie), met Turkije, met Oost-Europa, met Noord-Amerika en Japan, met de ontwikkelingslanden.

In Nederland hebben we ons aangeleerd over de E.G. te spreken als over "Europa". Zaken die in Brussel, Straatsburg of Luxemburg worden beslist spelen zich af in "Europa", het E.G.-parlement noemen we "Europees" Parlement, het dagelijks bestuur van de E.G. de "Europese" Commissie. In feite hebben we het natuurlijk niet over Europa, maar over Zuid- en West-Europa. Andere Europese landen ergeren zich, begrijpelijkerwijs, aan deze E.G. manier van spreken. Zij maken net zo goed deel uit van het Europese erfgoed, ook al hebben zij niet op hetzelfde moment als de huidige twaalf E.G.-lidstaten (Bondsrepubliek Duitsland, Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk en Italië vanaf het begin, Verenigd Koninkrijk, Ierland en Denemarken sinds 1973 en in de afgelopen tien jaar Spanje, Portugal en Griekenland) besloten om vergaande samenwerking aan te gaan. In de

meeste gevallen heeft dat historische redenen, zoals politieke neutraliteit (bijvoorbeeld Zweden, Finland, Zwitserland) of afhankelijkheid van een onsympathieke supermacht (Oost-Europa). Deze landen kunnen in hun relatie met de E.G. absoluut niet over één kam geschoren worden, maar het is wel van belang dat de E.G. ze niet uit het oog verliest. De voorzitter van de Europese Commissie, Jacques Delors, heeft daar ook onlangs nog op gewezen.

SPLITSING

De Scandinavische landen stonden altijd al tamelijk negatief tegenover de E.G.-samenwerking. Dat gold daar voor vrijwel alle politieke partijen, de liberalen inclusief. In Noorwegen was de liberale partij Venstre een van de grotere partijen, maar de discussie over het lidmaatschap van de E.G. in 1973 (toen de Noren in een referendum tegen toetreding stemden) splitste de partij over deze zaak, en beide overgebleven partijen verdwenen successievelijk uit het Noorse parlement. Ook in Zweden en tot niet zo lang geleden zelfs in Denemarken waren de liberalen op z'n minst kritisch over deze zaak. Waar de inwoners van de E.G. blijkens de opkomstcijfers bij Europese Verkiezingen steeds minder door de Europese integratie geboeid worden daar is in Scandinavië een andere ontwikkeling aan de gang. De beide Noorse splinterpartijtjes zijn weer gefuseerd en doen het goed in de opiniepeilingen en de partij is onomwonden voor toetreding. In Zweden is de liberale Folkpartiet van mening aan het veranderen, de beide Deense liberale partijen zijn duidelijk voor verdere integratie, en ook in Finland denken de liberalen serieus over de mogelijk-

heden van toetreding. Die verandering in de liberale partijen is representatief voor de politieke realiteiten in die landen. Overal veranderen de meningen, overigens om verschillende redenen.

In Denemarken, dat dus al in 1973 toe trad om zuiver economische redenen (alle andere toenadering werd categorisch afgewezen, cultureel voelde men zich meer betrokken bij de Scandinavische samenwerking) lijkt men nu overtuigd van de voordelen van verdere integratie, en wat belangrijk is: niet alleen op economisch gebied, maar ook politiek. De Noren voelen zich als land dat lid is van de NAVO maar niet van de E.G. erg afhankelijk van de Verenigde Staten worden, en denken hun eigen identiteit uiteindelijk beter binnen de E.G. te kunnen behouden. Voor de Zweden en de Finnen daarentegen spelen vooral economische overwegingen een rol; politieke samenwerking stuit gezien hun geopolitieke positie als neutrale landen waarschijnlijk op forse problemen. Het zou dan ook best kunnen dat hun toetreding (als daar al werkelijk sprake van zou zijn) de Europese integratie eerder zou doen stagneren in plaats van stimuleren.

MOEIZAME WEG

De E.G.-regeringen hebben overigens besloten geen aanmeldingen voor lidmaatschap in overweging te nemen alvorens de moeizame weg naar het openen van de binnengrenzen na 1992 voltooid is. De aanmelding van Oostenrijk (voor wie de neutraliteit kennelijk geen belemmering vormt) blijft tot na die tijd liggen. De Zwitsers daarentegen piekeren er vooralsnog niet over om zelfs maar over een aanmelding na te denken. En niemand kan ook welbeschouwd enig land dwingen dezelfde weg te volgen

als een grote groep Westeuropese landen gedaan heeft. Maar interessant is wel dat kennelijk de lidstaten van de Europese Vrijhandels Associatie (E.V.A., bestaande uit de Scandinavische niet-E.G.-landen plus Oostenrijk en Zwitserland, het is in feite een reactie op de - veel nauwere-samenwerking in de E.G.) zeer verschillend over toetreding denken. Er is nog een ander land dat door sommigen als West Europees wordt gezien, Turkije, dat graag tot de E.G. zou toetreden. Turkije is ook lid van de NAVO. Los van het feit dat Turkse toetreding de economische problemen voor de Europese Gemeenschap dramatisch zou vergroten en ook nog afgezien van de traditionele Griekse afkeer van de Turken kan van Turkse toetreding evenwel geen sprake zijn zolang dat land zich niet als volwaardige democratie ontwikkeld waar bijvoorbeeld een normaal respect voor bescherming van mensenrechten heerst.

Er is trouwens wel Europese samenwerking buiten de E.G. om in het "Europa van de 22" (de E.G. is dan het Europa van de 12), namelijk in de Raad van Europa. Vrijwel alle Westeuropese landen, inclusief de E.G.-lidstaten, zijn erbij aangesloten (Malta trad onlangs toe als 22ste lidstaat). De Raad van Europa houdt zich al vele decennia bezig met inter-gouvernementele samenwerking op terreinen als onderwijs en wetenschap, jeugdbeleid en mensenrechten. Het verband tussen de lidstaten van de Raad van Europa is echter veel losser dan dat tussen de E.G.-lidstaten. De Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (een raadgevend orgaan met veel minder bevoegdheden dan het Europees Parlement, samengesteld uit leden van de nationale parlementen)

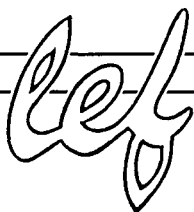
vergadert in Straatsburg in hetzelfde gebouw als het Europees Parlement. De samenwerking in de Raad van Europa is belangrijk, evenals het intensiveren van relaties tussen de E.G. en de andere Westeuropese landen, ook als die (nog) niet tot de E.G. willen of kunnen toetreden. De E.G. heeft niet het monopolie op Europa, en toont door verdergaande samenwerking met landen als Zweden en Finland of met een ander neutraal land als Joegoslavië dat zij verder kijkt dan haar neus lang is. Dat is van economisch, cultureel en politiek belang, het is van belang voor de relatie tussen de Westerse democratieën, het is ook van belang voor de relatie tussen Oost en West in Europa.

OPENHEID EN VERANDERING

Er wordt wel gezegd dat de eenwording van de E.G.-lidstaten één van de twee belangrijkste ontwikkelingen in Europa op dit moment is. De andere ontwikkeling van belang zou dan zijn het proces van openheid en verandering in Oost-Europa, onder invloed van de spectaculaire atmosfeer-verandering in de Sovjet-Unie. Maar vooral in Polen en zeker in Hongarije zijn de politieke ontwikkelingen welhaast revolutionair: er liggen met grote waarschijnlijkheid meer-partijstelsels en economische en culturele liberalisering in het verschiet. De druk op aarzelende Oostbloklanden zoals de DDR of Tsjechoslowakije om dezelfde richting op te gaan (ook al staan de regimes ter plekke daar niet zo gecharmeerd tegenover) is groeiende. De E.G. is niet alleen een economisch pact, het is ook een politiek pact van Europese democratieën. Waar het ook maar enigszins mogelijk is om veranderingen ten positieve in Oost-Europa

te stimuleren mag dat niet worden nagelaten. Op diplomatiek terrein is in de afgelopen jaren succes geboekt, met name in de erkenning van de E.G. door de Comecon.

Anderzijds kleven er ook de nodige problemen aan een al te enthousiaste Oost-West samenwerking in Europa. Sovjet-leider Gorbatsjov praat de laatste jaren met graagte over zijn idee van een "Gemeenschappelijk Europees Huis". Wat dat precies inhoudt is onduidelijk. Het kan volgens de commentaren variëren van vriendschappelijke soevereine samenwerking tot Sovjetisering van West-Europa. Enige voorzichtigheid lijkt in elk geval op zijn plaats. Bovendien is er geen enkele goede reden aanwezig om nu ineens het bondgenootschap met de Verenigde Staten en Canada op de tocht te zetten voor een vaag idee uit Moskou. Ook in de huidige trend van Westerse bedrijven om vormen van joint-ventures aan te gaan met Oost-Europese bedrijven schuilen grote risico's, zeker als de joint-venture met name de overdracht van kennis en technologie van hier naar daar inhoudt: als die overdracht voltooid is, wat dan? En tenslotte in de ontwikkeling van contacten tussen de E.G. en de Comecon steekt een adder onder het gras: binnen de Comecon voert de Sovjet-Unie volstrekt de boventoon, en de E.G. voert derhalve terecht een beleid waarin ook de reeds bestaande bilaterale contacten met de afzonderlijke Oostblokstaten worden aangehouden, dus buiten de Comecon om. Met deze voetangels en klemmen in gedachten lijkt echter toch het moment om iets van het aloude wantrouwen jegens het Oostblok te laten varen naderbij te komen. Dat moet ook wel, als de E.G. enige positieve bijdrage aan ontwikkelingen in landen als Hongarije en Polen wil geven. En

enig optimisme is ook gezien bijvoorbeeld de recente verkiezingen en een aantal eerdere veranderingen in de USSR wel gerechtvaardigd.

DE TIENDE LIDSTAAT

Een fundamenteel element in de Oost-West-verhouding in Europa zal altijd de verhouding tussen de beide Duitslanden blijven. Economisch gezien is door de Duits-Duitse relatie de DDR welhaast de tiende lidstaat van de E.G. Politiek kan de vraag gesteld worden waar de prioriteiten in de Bondsrepubliek liggen als puntje bij paaltje komt: loyaliteit naar de E.G.-partners of Duitse hereniging. De Sovjet-Unie lijkt vooralsnog niet bereid om over een Duitse hereniging in wat voor vorm dan ook zelfs maar na te denken, maar cynici menen dat alles zijn prijs kent. Welke prijs is de Bondsrepubliek bereid te betalen voor hereniging? Met de hernieuwde opkomst van extreem rechts en de invloeden die dat heeft op de gevestigde partijen bepaald geen loze vraag. Een oplossing voor dit beladen probleem is niet zo eenvoudig te vinden, maar dat de E.G. vroeger of later met dit probleem geconfronteerd kan worden mag niet worden uitgesloten.

In de Westeuropese veiligheid speelt sinds de Tweede Wereldoorlog en de oprichting van de NAVO de Verenigde Staten de voornaamste rol. Maar het is onwaarschijnlijk dat het feit dat de E.G. straks een economische supermacht is de relatie met de V.S. volledig onberoerd zal laten. En dat geldt nog veel sterker als de economische concurrentie tussen de E.G. en de V.S. toeneemt. De politieke en militaire verhouding komt dan allicht onder spanning te staan. Daar komt bij dat een aantal lidstaten van de E.G. bepaald een

minder goede verhouding met de V.S. heeft dan bijvoorbeeld Nederland of Italië. Spanje, Portugal en Griekenland herinneren zich nog levendig hoe nog niet zo lang geleden dictatoriale regimes in hun land op warme sympathie uit de V.S. konden rekenen, Frankrijk heeft sinds het de militaire poot van de NAVO verliet op z'n minst een wat dubbelzinnige relatie met de Amerikanen en ook de Britten hebben zo hun eigen manier om tegen hun voormalige kolonie (die hen na de twee wereldoorlogen in de eerste helft van deze eeuw economisch en financieel volledig overheerste, het lijkt soms een blijvend trauma) aan te kijken. Binnen de E.G. lijkt zich in het voetspoor van de Franse minister Jack Lang een beweging te ontwikkelen die culturele onafhankelijkheid van de V.S. absolute prioriteit geeft. Economische problemen waren er de afgelopen jaren te over, denk nog maar aan de conflicten rond de import van met hormonen behandeld vlees van de V.S. naar de E.G.

KRACHTPATSER

Als de E.G. straks een economische krachtpatser blijkt te zijn zullen Amerikaanse congresleden meer nog dan nu al het geval is vraagtekens zetten bij de noodzaak een grote portie van het Amerikaanse defensiebudget te besteden aan de legering van soldaten in West-Europa, zeker als het Amerikaanse begrotingstekort zo groot blijft als het nu is. Hopelijk loopt het allemaal zo'n vaart niet en houden de verantwoordelijke politici het hoofd koel, maar er is voldoende potentiële springstof aanwezig. Om historische, militaire en politieke redenen is het uiterst ongewenst dat er zand in de motor van de Atlantische samenwerking komt ter

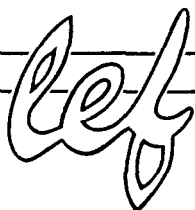
wille van korte termijn economisch gewin. De E.G. is vooralsnog ook volstrekt niet in staat tot het voeren van een coherent veiligheidsbeleid. Bij een aantal landen is de politieke wil daartoe ook onvoldoende aanwezig. Misschien dat de West Europese Unie (de W.E.U., waarvan de Nederlandse liberaal Van Eekelen onlangs algemeen secretaris werd), waarin een klein aantal West Europese landen (waaronder de Benelux-landen) op defensiegebied samenwerkt, zich verder kan ontwikkelen, maar dan hebben we het over een ontwikkeling die pas over vele jaren tot resultaat zal leiden.

Handelsproblemen zijn er overigens ook met Japan. Open markten zijn vanuit liberaal oogpunt belangrijk, en daar ligt het conflict met Japan en andere Aziatische landen. Het is ook van belang dat deze markten open zijn van twee kanten, en dat zal nog wel wat onderhandelingen vergen.

Tenslotte de relatie met de ontwikkelingslanden, misschien wel het allerbelangrijkste element van het externe beleid van de E.G. Al sinds vele jaren werkt de E.G. door middel van de z.g. accoorden van Lomé nauw samen met een groep ontwikkelingslanden die hoofdzakelijk bestaat uit voormalige kolonies van de E.G. lidstaten (met name van Frankrijk en Engeland) in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan (de "A.C.S.-landen"). Met deze landen werd een systeem ontwikkeld waardoor ze minder afhankelijk zouden zijn van ruineuze schommelingen van grondstofprijzen op de wereldmarkt alsmede andere economische samenwerking. De glans is een beetje van de Lomé-accorden af (het blijkt dat het economische belang van de E.G. ook niet gering was) maar het biedt goede aan-

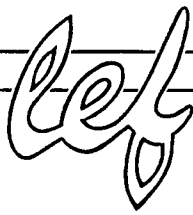
knopingspunten voor de toekomst. Ook de landen in Latijns-Amerika kijken verwachtingsvol naar de E.G., omdat men van samenwerking met Europa meer heil voor de jonge en soms nog zeer wankele democratieën verwacht dan van samenwerking met een van de twee supermachten, die in de ogen van de huidige regeringen in het verleden trouwe bondgenoten van extremisten van links of van rechts bleken te zijn. Ook in het Midden-Oosten verwachten vele (met name Arabische) landen initiatieven van de E.G. En de Europese landen kunnen een zekere verantwoordelijkheid jegens de ontwikkelingslanden natuurlijk niet ontkennen. Want, ook al wordt de wereld van vandaag overheerst door de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten, de oorspronkelijke verhoudingen tussen en vaak ook in de ontwikkelingslanden zijn ontstaan in de tijd dat landen als Engeland, Frankrijk, Nederland, België, Spanje, Portugal en Italië koloniale machten waren die de wereld onderling verdeelden en bestierden. De E.G. kan een zeer positieve rol spelen bij het stimuleren van democratie, respect voor mensenrechten en economische en sociale ontwikkeling, en is dat ook wel een beetje aan haar stand verplicht.

De Europese integratie leidt alom tot hooggespannen verwachtingen. Of we dat nu willen of niet, de E.G. wordt een wereldmacht (als zij dat al niet is), al was het maar door de economische macht. Nu nog kan gekozen worden hoe die macht wordt aangewend, als de trein straks rijdt kan de koers nog maar moeilijk verlegd worden. Het is in het kader van de Europese eenwording noodzakelijk dat de EG een zelfstandige en actieve buitenlandse politiek voert, bijvoorbeeld waar het gaat om ontwikkelingssamenwerking, oplossing van regionale conflicten (Midden-

Oosten, Zuid-Afrika), terrorismebestrijding en ontwapening. Bij de verdere economische ontwikkeling van de EG moet de interne vooruitgang voorop staan. De EG moet derhalve niet schromen zondig een harde handelspolitiek t.o.v. de Verenigde Staten (en Japan) te voeren. Maar ook is het goed om het citaat van de week van Genscher ook in het buitenlands beleid inhoud te geven. De E.G. zal een geweldige invloed op de wereldpolitiek hebben. Die invloed zal gedeeltelijk ter bescherming van eigen belangen worden aangewend. Er is veel voor te zeggen om ook mensenrechten, democratisering, vrede en economische samenwerking belangrijke elementen van het externe beleid te maken. Dat zal de geloofwaardigheid van de E.G. alleen maar ten goede komen.

Jules Maaten is voorzitter van de wereldfederatie van liberale jongerenorganisaties I.F.L.R.Y. en is kandidaat op de VVD-lijst voor de aanstaande Europese Verkiezingen

Handelsbeleid in de VS en EG

door: J.K. Martijn

INLEIDING

Op 6 januari 1989 werd mr. Frans Andriessen, als lid van de Europese Commissie, belast met de post buitenlandse betrekkingen, inclusief het handelsbeleid van de Europese Gemeenschap (EG). De Nederlandse regering had liever gezien dat hij de zware landbouwportefeuille had gehouden, maar "gelukkig" wordt ook zijn nieuw verworven taak alsmaar gewichtiger. De klachten vanuit het buitenland tegen het protectionistische EG-beleid nemen toe. De Uruguay-ronde van de GATT dreigt te mislukken. Handelsconflicten tussen de EG en de Verenigde Staten (VS) zijn aan de orde van de dag. En de EG neemt aan de lopende band maatregelen tegen de vermeende dumping van producten uit Zuidoost-Azië. Het liberale handelsklimaat, dat na de Tweede Wereldoorlog is opgebouwd wordt ernstig bedreigd.

In dit artikel worden de ontwikkelingen in het handelsbeleid van de EG en de VS belicht. Het beleid ten aanzien van ontwikkelingslanden komt hierbij overigens niet aan de orde. Het verschil tussen de officiële retoriek, die de getroffen maatregelen begeleidt en de "werkelijke" oorzaken en gevolgen ervan, komen daarbij duidelijk naar voren. Er lijkt een schone taak te zijn weggelegd voor onze EG commissaris. Helaas lijkt het er niet op dat hij deze taak op zich zal nemen.

HISTORISCH PERSPECTIEF

De Britse econoom David Ricardo heeft in 1817 aangetoond waarom vrijhandel, in principe, voor alle betrokken landen de welvaart bevordert. Als ieder land zich toelegt op

het maken van de producten die het relatief efficiënt kan voortbrengen, en handel drijft ter verkrijging van de overige producten, zijn er voor alle landen meer goederen en diensten beschikbaar dan zonder specialisatie en handel het geval zou zijn. Invoerbeperekkende maatregelen, zoals invoertarieven en invoerquota, zouden relatief inefficiënte binnenlandse producenten beschermen en daardoor de voor alle landen voordelige internationale arbeidsverdeling beperken.(1)

Het is van belang om op te merken dat, uitgaande van deze redenering, een land profiteert van een beleid gericht op vrijhandel ongeacht het beleid van haar handelspartners. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, vormen beschermende maatregelen in het buitenland geen reden om daar zelf ook toe over te gaan. Stel dat een ander land besluit om door middel van protectie een relatief inefficiënte bedrijfstak overeind te houden. De handelswaarde van de productie van dat land wordt dan beperkt. Dat vormt voor andere landen geen (economische) reden om ook voor het eigen land een dergelijke handicap te creëren. Een redactioneel commentaar in de Times in 1881 luidde dan ook: "Protectionism, as we well know, brings its own punishment. We are safe, therefore, in leaving its adherents to the stern teaching of facts. Nature will retaliate upon France, wether we do so or not." (2)

Het denken van Ricardo en andere klassieke economen legde de intellectuele grondslag voor de eenzijdige opheffing van handelsbarrières door Engeland gedurende de 19e eeuw. Het Britse voorbeeld werd

vooral rond de eeuwwisseling door andere westerse landen gevolgd. Het handelsklimaat veranderde drastisch tijdens de economische crisis in het begin van de jaren dertig. In 1930 werden in de Verenigde Staten de Smooth Hawley-tarieven ingesteld, die voor veel bedrijfstakken protectie op aanvraag betekenden. Dit vormde het startschot voor een tarief-race tussen een groot aantal westerse landen. Om de economische ineenstorting zoveel mogelijk buiten hun deur te houden, probeerden landen hun eigen bedrijven, waar mogelijk, te bevoordelen. Het gevolg was evenwel dat de internationale handel inzakte en de crisis nog verder verergerde.

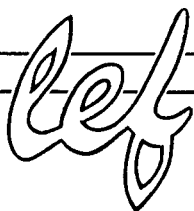
Het afschrikwekkende voorbeeld van de gebeurtenissen in de eerste helft van de jaren dertig, vormde vervolgens een drijvende kracht achter vergaande handelsliberalisaties. Er waren twee opvallende verschillen met de liberalisaties van rond de Eerste Wereldoorlog. In de eerste plaats had de VS de voortrekkersrol (en niet alleen op dit terrein) overgenomen van het Verenigd Koninkrijk. Daarnaast werden de liberalisaties na de Tweede Wereldoorlog formeel ingebed in de Algemene Overeenkomst inzake Tarieven en Handel (GATT).

De vorming van de GATT betekende, dat het handelsbeleid niet langer het resultaat was van eenzijdige maatregelen, maar dat alle lidstaten symmetrische rechten en plichten kenden. De kern van de GATT is de meestbegunstigingsclausule, volgens welke handelsconcessies, bv. tariefverlagingen, verleend aan één land, automatisch voor alle GATT-leden gelden. In het kader van de GATT werd, in zeven ronden tussen 1949 en 1979, besloten de bestaande invoertarieven sterk te verlagen. Voor industrieproducten zijn de huidige tarieven in de westerse landen

gemiddeld ongeveer vijf procent. Kwantitatieve invoerbepalingen zijn volgens het GATT-verdrag in de meeste gevallen verboden. De handel in landbouwproducten en diensten, zoals toerisme en verzekeringen, valt vooralsnog buiten het GATT-regime. Ook staat de GATT de vorming van douane-unies en vrijhandelszones toe, waarbij een groep landen de onderlinge invoertarieven en kwantitatieve invoerbepalingen opheft, hetgeen een afwijking betekent van de meestbegunstigingsclausule. De vorming van de EG in 1958 is hiervan het meest bekende voorbeeld. Recentelijk heeft de VS vrijhandelszones gevormd met Israël en Canada.

HET NIEUWE PROTECTIONISME

Ondanks vergaande verlaging van de invoertarieven, is er sinds het midden van de jaren zeventig weer sprake van een toename van het protectionisme in de westerse landen. Dit "nieuwe protectionisme" bestaat uit allerlei vormen van protectie, die in twee categorieën kunnen worden ingedeeld. De eerste categorie omvat de, doorgaans non-tariffaire, handelsbelemmeringen die de GATT-principes omzeilen en die op hoog politiek niveau, vaak in het openbaar, tot stand komen.⁽³⁾ Het bekendste voorbeeld is het Multi-vezel-akkoord. Via dit akkoord wordt de invoer van kleding en textiel door de VS en de EG per uitvoerland aan een maximum gebonden. Een veelvuldig gebruikt beleidsinstrument, o.a. bij staal, auto's en electronica, zijn de zogenaamde vrijwillige uitvoerbepalingen. Hierbij zegt een uitvoerland toe de uitvoer van een produkt te beperken op aandrang van een (machtiger !) invoerland. Doorgaans dreigt het invoerland met strengere maatregelen als het uitvoerland de "vrijwillige" beperking weigert door te voeren. In

mei 1988 waren er 261 van deze beperkingen in werking, tegen 50 in 1978. Ongeveer tachtig procent was gericht op het beschermen van de EG- of de VS-markten. In 1981 werd ongeveer 13 procent en in 1986 ongeveer 16 procent van de invoer van industrieproducten door westerse landen getroffen door maatregelen uit deze eerste categorie.(4)

De tweede categorie bestaat uit invoerbeperkende maatregelen die gebaseerd zijn op, en vaak misbruik maken van, de GATT-regels. De bekendste voorbeelden zijn invoerheffingen in het geval van dumping door een buitenlandse onderneming of ter compensatie van buitenlandse (export-) subsidies. De heffingen dienen als compensatie voor het feit dat het product tegen een prijs beneden de "fair value" ervan door de exporteur wordt aangeboden. Ze komen doorgaans tot stand via administratieve in plaats van een politieke besluitvormingsprocedure, nadat de zaak aanhangig is gemaakt door een binnenlandse belanghebbende. Van 1981 t/m de eerste helft van 1987 werden er in de VS 278 anti-dumping heffingen opgelegd en 177 heffingen tegen vermeende buitenlandse subsidies. Voor de EG ging het in deze periode om respectievelijk 175 en 5 (!) zaken.(5) Als gevolg van het nieuwe protectionisme dreigt het oude systeem van protectie, bestaande uit overzichtelijke invoertarieven, te worden vervangen door een ondoorzichtige lappendeken van uiteenlopende protectionistische maatregelen. Het systeem is wel gekenschetst als een stelsel van voorwaardelijke protectie.(6) Hiermee wordt bedoeld dat, zodra in een bedrijfstak aan bepaalde voorwaarden (werkloosheid, toenemende concurrentie etc.) is voldaan, beschermende maatregelen worden getroffen. Een ander kenmerk van het systeem is het

bilaterale karakter van de ingrepen. Het in het GATT-verdrag vastgelegde beginsel van non-discriminatie wordt tegenwoordig in de praktijk met voeten getreden

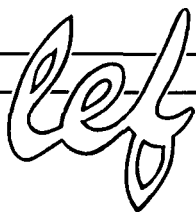
DE INVLOED VAN BELANGENGROEPEN

De ontwikkeling van de economische theorievorming heeft slechts enkele legitieme redenen opgeleverd om protectionistische maatregelen te treffen. Het idee, dat protectie in het algemeen een land niet ten goede komt is zeer bekend en in principe in brede kring aanvaard. Toch vergt het weinig moeite om te ontdekken dat het handelsbeleid zich van deze theorieën niet altijd zoveel aantrekt. De beïnvloeding van het politieke besluitvormingsproces door belangengroepen lijkt vaak een beter uitgangspunt om de ontwikkelingen te doorgronden.

John Stuart Mill heeft eens opgemerkt: "A good cause seldom triumphs unless someone's interest is bound up in it."(7) Het zijn vooral de consumenten die belang hebben bij een beleid gericht op de vrijhandel. Er vanuit gaande dat deze consumenten mogen stemmen, rijst de vraag waarom ze politici in staat stellen om protectionistische maatregelen door te voeren. Twee verklarende factoren zijn hierbij, mijns inziens, van groot belang. In de eerste plaats is er een sterk asymmetrische verdeling van de belangen bij protectionistische maatregelen.

De tweede mogelijke reden is het gebrekkige inzicht bij veel mensen in de effecten van protectie.

De asymmetrische verdeling van belangen kan als volgt worden geïllustreerd. Stel dat een invoerbeperking de prijs van een produkt met 10% zou verhogen. Voor de binnenlandse producenten, inclusief de

werknemers, van dit produkt zou dat een aanzienlijke inkomensstijging met zich mee brengen.(8) Het voordeel is wellicht nog groter als zonder de maatregel de betreffende bedrijfstak weggeconcentreerd zou worden. In dat geval kan de maatregel immers de dreigende werkloosheid voorkomen. De betreffende producenten vormen zoals dat heet een gepassioneerde minderheid. Zij zullen hun stemgedrag afstemmen op de standpunten van de partijen/kandidaten over de maatregel. Daarnaast zullen ze bereid zijn om ervoor te lobby-en en om politici zonodig financieel te ondersteunen. De overige kiezers, die het produkt consumeren, zouden er door de invoerbepijking iets in koopkracht op achteruit gaan.

In een directe democratie, waar de kiezers zich per onderwerp uitspreken, zou de invoerbepijkinge maatregel het waarschijnlijk niet halen. De meeste kiezers zouden er immers op achteruit gaan. Maar in een indirecte democratie ligt dat anders. In dat geval stellen de partijen/kandidaten vooraf een pakket van maatregelen samen waarmee ze de verkiezingen ingaan. Door in dit pakket een uitgebalanceerde combinatie op te nemen van maatregelen, die alleen gepassioneerde minderheden echt aanspreken, kan de kans op verkiezing worden vergroot. voor de meeste consumenten zijn de per maatregel te verwachten kosten wellicht te gering en te moeilijk te identificeren om er het stemgedrag op af te stemmen, laat staan om actie te voeren tegen de voorgestelde protectie.

Het bovenstaande verhaal sluit goed aan bij de opkomst van het nieuw protectionisme. Als belangrijkste oorzaak hiervan wordt meestal gezezen op de export successen van Japan en de "Newly Industrializing Countries" (NIC's), zoals Taiwan en

Zuid-Korea. In de gevestigde industrielanden heeft deze ontwikkeling geleid tot grote aanpassingsproblemen met als gevolg werkloosheid, ondermeer in de auto-, electronica-, en textielindustrie. Om deze problemen te beperken is de roep om bescherming vanuit deze bedrijfstakken toegenomen en niet zonder succes. Kennelijk is het, in aanvulling op hetgeen Mill beweerde, niet voldoende dat er belangen aan een goede zaak verbonden zijn. Het is daarnaast nodig dat de politieke besluitvorming zodanig is georganiseerd dat deze belangen tot hun recht komen.

DE VERWARRENDE RETORIEK

Niet alleen de vraag naar protectionistische maatregelen ter bescherming van bedrijfstakken-in-nood is gedurende de laatste decennia toegenomen. Ook de neiging bij kiezers en politici om aan die vraag tegemoet te komen is gegroeid. Er is in het westen een de-industrialisatie angst ontstaan. De angst dat de eigen industrieën door de Oostaziatische concurrentie zal worden weggevaagd, heeft zowel in de EG als in de VS protectionistische sentimenten uitgelokt. Bovendien zijn het niet alleen de verouderde, maar ook de prestigieuze "high tech" industrieën die worden bedreigd. Of zoals Walter Mondale zei: "We've been running up the white flag, when we should be running up the American flag.... What do we want our kids to do? Sweep up around the Japanese computers?"(9) In de VS leeft daarnaast de vrees dat men in het algemeen als economische en politieke grootmacht aan belang inboet, m.n. ten gunste van Japan. Ook het grote tekort op de handelsbalans wordt in de VS gebruikt als argument ten gunste van protectionistische maatregelen. Dit tekort wordt dan gezien

als bewijs van het bestaan van invoerrestricties in andere landen. Tenslotte heeft de hoge werkloosheid, waar veel westerse landen vanaf het begin van de jaren zeventig door werden getroffen, in deze richting meegewerkt. Werkloosheid doet vrijwel altijd, en dus niet alleen in de jaren dertig, de weerstand tegen protectionisme verminderen.

Aan het bovenstaande lijstje van argumenten liggen nauwelijks of helemaal geen diepgravende analyses ten grondslag. Bijvoorbeeld het ontstane grote tekort op de Amerikaanse handelsbalans is geen gevolg van een mysterieuze plotselinge vermindering van de openheid van de exportmarkten van de VS, maar van de stijging van de consumptie en het begrotingstekort in de VS en bijgevolg een stijging van de invoer. Voor geen enkele van de bovengenoemde problemen is protectionisme de oplossing.(10) Toch worden ze, vooral in verkiezingscampagnes, menigmaal naar voren gebracht. Wie herinnert zich niet de felle betogen van democraten als Lloyd Bentsen, Jesse Jackson en bovenal Richard Gephardt, waarin deze een krachtig handelsbeleid aanprezen als wondermiddel om Amerika er in allerlei opzichten weer bovenop te helpen.

Als een land zich bedreigd voelt is het, o.a. voor sommige ondernemers en politici, kennelijk aantrekkelijk om het buitenland, in casu vooral Japan en de NIC's, de schuld te geven. Eén van de meest gevaarlijke ontwikkelingen in dit verband is de opkomst van het begrip "eerlijke handel" (fair trade), in plaats van de vrije handel. Eerlijke handel klinkt lovenswaardig, maar heeft in de praktijk een nogal dubieuze betekenis gekregen. Zowel in de EG als in de VS worden andere landen ervan beschuldigd dat ze zich niet

aan de spelregels van het internationale handelsverkeer houden en daardoor "onze" economieën kapot maken. Vervolgens dient de beschuldiging als motivering voor het straffen van de vermeende spelbreker met protectionistische maatregelen. Als deze houding er toe leidt dat die andere landen, m.n. Japan, hun handelsversturende ingrepen beperken, lijkt dit geen ongunstige ontwikkeling. Maar de gevaren van de benadering overheersen. In de eerste plaats kan het begrip eerlijke handel als alibi dienen om haast iedere vorm van protectionisme te legitimeren. In de tweede plaats betekent het, dat de machtige handelsblokken zichzelf in plaats van de GATT tot rechter benoemen bij het bepalen wie zich wel en wie zich niet correct gedraagt. Het derde bezwaar is, dat handelspolitieke ingrepen vaak als vergelding een soortgelijke reactie uitlokken van de getroffen landen. Het uitbreken van complete handelsoorlogen kan derhalve het gevolg zijn. Tenslotte kan de benadering uiteindelijk leiden tot een handelssysteem gebaseerd op bilaterale handelsafspraken, opgelegd door de machtigste blokken, in plaats van een systeem van algemeen geldende regels.

De twee bekendste verschijningsvormen van de bovenstaande trend, zijn het toenemende gebruik van wederkerigheid als uitgangspunt voor het handelsbeleid en de stijging van het aantal maatregelen tegen dumping en buitenlandse subsidies. Wederkerigheid (of reciprociteit) betekent dat een land zijn handelsconcessies aan een ander land afstemt op de mate waarin het zelf toegang heeft tot de markt van dat andere land. Daar zowel in de EG als in de VS de (aanvechtbare) overtuiging bestaat dat de eigen markt relatief toegankelijk is, leidt deze

benadering tot extra protectie. In de negentiende eeuw gaf het machtige Engeland een heel ander voorbeeld door eenzijdig invoerbelemmeringen op te heffen. Een soortgelijk voorbeeld gaf de VS na de Tweede Wereldoorlog door de eigen tarieven verder te verlagen dan haar handelspartners. Het is teleurstellend dat de twee machtigste handelsblokken thans weigeren het voortouw te nemen om de internationale handel verder te liberaliseren. (11)

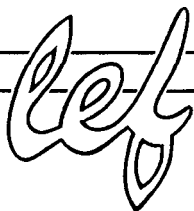
De wijze waarop de GATT-regels inzake dumping en buitenlandse subsidies worden misbruikt, vormt een sprekend voorbeeld van de misleiding van de kiezers/consumenten. De vermeende dumping of subsidie is vaak niet meer dan een vlag die de protectionistische lading dient te versluieren. De onderzoeksprocedures zijn zodanig in het voordeel van de klagende, binnenlandse partij, dat deze vaak bijna automatisch in het gelijk wordt gesteld. Het gevolg van deze gang van zaken is dat alleen al van het dreigen met een onderzoek een intimiderende werking uitgaat. (12)

FORT EUROPA

De voltooiing van de interne markt in de EG per 31 december 1992 zal naar verwachting ten koste gaan van exporterende ondernemingen uit de niet-EG landen. Als ondernemingen uit EG-lidstaten betere toegang krijgen tot elkaars markten verslechterd dat immers de relatieve positie van producenten uit derde landen. In veel niet-EG landen bestaat echter de vrees dat het daar niet bij zal blijven. Er zijn onmiskenbare signalen, die er op wijzen, dat de interne markt nog verder zal worden afgeschermd tegen concurrentie van buitenaf, en aldus een "fortress Europe" zal worden. Formeel is het handelsbeleid in de

EG reeds lang in principe een gemeenschappelijk beleidsterrein. Maar de vorming van de interne markt brengt met zich mee dat de afzonderlijke lidstaten hun eigen maatregelen ook daadwerkelijk zullen moeten opgeven ten gunste van gezamenlijk beleid. Er zijn twee belangrijke typen nationale invoerrestricties. In de eerste plaats zijn er de nationale invoerquota voor kleding en textiel, die in het kader van het Multivezelaccoord door de Europese Commissie zijn vastgesteld. In de tweede plaats zijn er vele vrijwillige uitvoerbeperkingen van derde landen, zoals Japan, die betrekking hebben op één EG-land. (13) Deze beperkingen zijn vaak buiten de EG-kanalen om tot stand gekomen en ook niet door de Europese Commissie geratificeerd.

De invoer van auto's uit Japan illustreert het thans ontstane probleem. Er bestaan thans beperkingen op deze invoer in Frankrijk, Italië, het Verenigd Koninkrijk, Portugal en Spanje. Deze aparte nationale regelingen zijn niet verenigbaar met de vorming van de interne markt. De Europese Commissie heeft daarom voorgesteld om in EG-verband de invoer van Japanse auto's te bevriezen. (14) In gevallen zoals deze, waarin de EG-landen op dit moment een uiteenlopende mate van protectie kennen, dreigt het EG-compromis een uitgesproken protectionistisch karakter te krijgen. Kennelijk is het alleen op die manier mogelijk om alle lidstaten over te halen de nationale maatregelen te beëindigen. De Europese Commissie heeft vorig jaar wederkerigheid expliciet naar voren gebracht als één onderdeel van het toekomstig handelsbeleid van de EG. In een voorstel van de commissie voor een nieuwe Europese richtlijn inzake de vestiging van banken is het principe reeds verwerkt. Buitenlandse banken zouden alleen dan vrij

in de EG mogen opereren als daar tegenover staat dat de banken uit de EG vrij toegang hebben tot het betreffende land. Hier is ondermeer in de VS en Japan niet aan voldaan. Soortgelijke bepalingen dreigen te worden ingesteld inzake overheids-aankopen. Deze trend is overigens reeds ingezet in 1984, toen de EG een nieuw instrument voor het handelsbeleid heeft ingesteld, om "eerlijke" buitenlandse handelspraktijken aan te kunnen pakken. Volgens de betreffende regeling kan, als wordt aangetoond dat importeurs of exporteurs uit de EG door een ander land worden benadeeld, de EG besluiten om vergeldende maatregelen te treffen tegen dat land.

Een laatste facet van het "nieuwe" handelsbeleid van de EG is het toenemende aantal anti-dumping heffingen. De eerste EG anti-dumping heffing werd vastgesteld in 1976 inzake de export van fietskettingen door Taiwan. Maar de meeste zaken in die periode hadden betrekking op de VS en de communistische landen. De laatste jaren wordt het vizier steeds vaker gericht op Oost-Azië. De heffing op videorecorders uit Zuid-Korea en Japan heeft vorig jaar enige aandacht getrokken. De heffing werd door de Europese Commissie ondermeer gemotiveerd met de uitspraak: "Het voortbestaan van de produktie van consumenten-elektronica in de EG is essentieel". Philips was tevreden over de maatregel, maar met vrijhandel gericht op een efficiënte mondiale produktiestructuur heeft het niets te maken.

Het is tenslotte van belang te bedenken dat de EG behalve nieuw ook oud protectionisme kent: het gemeenschappelijk landbouwbeleid is wellicht het meest uitgebreide en waterdichte netwerk van protectionisme dat de westerse wereld kent.

DE NIEUWE HANDELSWET IN DE VS

Op 24 augustus 1988 tekende president Reagan eindelijk de nieuwe handelswet van de VS. In mei had Reagan een vorige visie van de wet met een veto getroffen. Het schrappen van twee ondergeschikte onderdelen was echter voldoende om de nieuwe versie wel aanvaardbaar te maken. De voorbereiding van de wet in het door de Democraten gedomineerde Congres had drie jaar in beslag genomen. De meest protectionistische voorstellen zijn tijdens die periode gesneuveld, zoals het voorstel om de import uit landen met een groot overschot op de bilaterale handelsbalans met de VS automatisch te beperken. Maar wat overbleef was desalniettemin een nationalistische en chaotische tekst van 1128 pagina's. De totstandkoming van de wet is in zekere zin tekenend voor het handelsbeleid onder Reagan. Want hoewel Reagan zich als een overtuigd voorstander van vrijhandel heeft geprofileerd, zijn ook onder zijn bewind steeds meer protectionistische maatregelen genomen.

De handelswet behandelt zeer uiteenlopende onderwerpen. Enkele in het oog springende punten zijn de ruimere financiële faciliteiten voor bedrijven die in problemen komen door toenemende buitenlandse concurrentie, de extra exportsubsidies voor de landbouw en de sancties tegen Toshiba in verband met de illegale levering van technologie aan de Sovjet-Unie. Een positief, maar standaard onderdeel van de wet is het verlenen, aan de president, van de bevoegdheid om in de huidige onderhandelingsronden van de GATT, namens de VS te onderhandelen. Maar de belangrijkste onderdelen zijn ongetwijfeld de bepalingen die het handelsbeleid van de VS ondubbelzinnig verhardden.

De president en zijn handelsvertegenwoordiger krijgen ruimere bevoegdheden om op te treden tegen oneerlijke handelspraktijken van andere landen en buitenlandse bedrijven. De vergroting van de macht van de handelsvertegenwoordiger vergroot via een omweg tevens de invloed van het Congres op het dagelijks handelsbeleid. De handelsvertegenwoordiger kan namelijk door het Congres ter verantwoording worden geroepen voor zijn handelen. Dit is een zeer bedenkelijke ontwikkeling. Het Congres heeft zich in het verleden zeer ontvankelijk getoond voor allerlei deelbelangen. Ook de handelswet zelf is voor een belangrijk deel het resultaat van monstercoalities van congresleden die ieder een paar leuke maatregelen voor het thuisfront in de wet wilden opnemen.

Vanuit de EG en Japan is geprotesteerd tegen de nieuwe wet, die buitenlandse exporteurs op de Amerikaanse markt discrimineert en het nieuw protectionisme verder kan aanscherpen. In het kader van het GATT-overleg zitten alle partners gezamenlijk aan tafel. In hoeverre de VS van de nieuwe munitie gebruik zal maken hangt waarschijnlijk mede af van het resultaat van die onderhandelingen.

DE TOEKOMST VAN DE GATT

Het internationale handelsklimaat in het westerse deel van de wereld is, behalve in de diensten- en de landbouwsector, nog tamelijk liberaal. Maar de bedreigingen zijn zeer actueel. De machtigste handelsblokken misbruiken hun positie voor het treffen van vele bilaterale maatregelen. De betekenis van de non-tariffaire handelsbarrières wordt steeds groter. Goede afspraken in GATT-verband zijn nodig om het tij te keren.

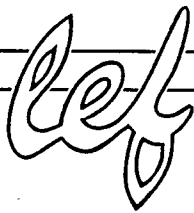
Tijdens de vorige onderhandelingsronden van de GATT, de Tokio-ronde (1972-1979), is reeds een poging gedaan om het nieuwe protectionisme onder controle te brengen. Het is nu duidelijk dat de toen overeengekomen maatregelen, waaronder gedragscodes inzake subsidieverlening, overheidsaankopen en compenserende heffingen bij dumping en buitenlandse subsidies, niet voldoende zijn.

De betreffende onderwerpen staan ook op de agenda van de huidige GATT-ronde, die thans halverwege is. Een herziening van de codes inzake de non-tariffaire handelsbelemmeringen en subsidies lijkt haalbaar, zo bleek toen vorig jaar december in Montreal de tussenbalans werd opgemaakt. Twee andere belangrijke onderwerpen zijn het versterken van de rol van de GATT als scheidsrechter bij handelsgeschillen en als toezichtshouder op het handelsbeleid van de deelnemende landen. Ook op deze punten wordt vooruitgang geboekt.⁽¹⁵⁾ Een belangrijke ontwikkeling is ook dat wordt gepoogd om de handel in diensten te liberaliseren. De onderhandelingen worden echter overschaduwd door een groots conflict tussen de EG en de VS over het landbouwbeleid. De VS eist de toezegging van alle partijen, dat prijsversturende subsidies in het landbouwbeleid zullen worden afgeschaft. De EG wil niet verder gaan dan de toezegging deze subsidies te beperken.

De ervaring uit het verleden heeft aangetoond dat internationale accoorden een effectief middel kunnen vormen om nationale belangengroepen te beteugelen. Het zou dan ook zeer tragisch zijn als de GATT-ronde op het landbouwbeleid stuk zou lopen. De onderhandelingen vormen waarschijnlijk de enige mogelijkheid om op korte termijn de neerwaartse spiraal te doorbreken.

NOTEN:

- (1) Later zijn nog enkele aanvullende voordelen van vrijhandel naar voren gebracht, zoals het positieve effect van internationale concurrentie op produktiviteit en technologische vernieuwing.
- (2) Geciteerd in: J.N. Bhagwati, "Protectionism", Cambridge, Mass., 1988 blz. 27.
- (3) Het GATT-verdrag kent een ontsnappingsclausule (art. XIX) die tijdelijke protectie toestaat bij grote schade door een plotselinge stijging van de invoer van een produkt. Een deel van de maatregelen die onder de eerste categorie vallen zouden wellicht ook op basis van dit artikel kunnen worden genomen. Echter, volgens die bepaling moeten alle buitenlandse exporteurs gelijk worden behandeld, hetgeen thans zelden gebeurt. Bovendien moet aan de getroffen landen, compensatie worden geboden.
- (4) Internationale Monetaire Fonds: "Issues and Developments in International Trade Policy", Occasional Paper nr. 63, 1988, blz. 10 en 122.
- (5) Internationale Monetaire Fonds (1988), blz. 120-121.
- (6) De term is, voorzover mij bekend, afkomstig van R. de C. Grey, "A note on US Trade Practices", in W.R. Cline (red.), "Trade Policy in the 1980's", Washington D.C. 1983.
- (7) Geciteerd in: P.H. Lindert, "International Economics", 1986 blz.305.
- (8) Dat voordeel geldt in ieder geval op korte termijn. Op langere termijn zal het voordeel wegvloeien als gevolg van de toetreding van nieuwkomers tot de bedrijfstak.
- (9) Geciteerd in de New York Times van 13 oktober 1982.
- (10) De bijna standaard verwijzing voor dit soort problemen, is naar W.M. Corden, "Trade Policy and Economic Welfare", Oxford 1974.
- (11) Ook in de onderhandelingen in het kader van de GATT over tariefreducties speelde wederkerigheid een belangrijke rol, maar dan op een heel andere manier. Het ging er toen om dat alle landen hun invoertarieven ongeveer evenveel dienden te verlagen, niet dat ze op het zelfde niveau dienden uit te komen.
- (12) Zie bijvoorbeeld Bhagwati (1988).
- (13) In mei 1988 waren er 51 dergelijke nationaal gerichte vrijwillige uitvoer beperkingen. Internationale Monetaire Fonds (1988), blz. 93.
- (14) Een hiermee samenhangend probleem betreft de vraag wanneer een auto Japans heet. Sinds juni 1987 kunnen anti-dumping heffingen ook worden opgelegd op produkten, die in de EG worden gemaakt uit kant en klaar geïmporteerde onderdelen. Nissan heeft een fabriek in Engeland, waar het auto's produceert die voor ongeveer 70% uit in Japan geproduceerde, onderdelen bestaat. Volgens Frankrijk zijn het daarom Japanse auto's, maar volgens Engeland zijn het Engelse. Daar steeds meer Oost-Aziatische bedrijven een multi-nationaal karakter krijgen zal dit probleem zich vaker voor gaan doen.
- (15) The Economist, 26 november 1988 en 10 december 1988.

Een Europees veiligheidsbeleid na 1992?

door: J. P. Blaauw

RECENTE GESCHIEDENIS

Ogenblikkelijk na de Tweede Wereldoorlog meende een aantal West-europese landen zich al op voorhand te moeten stellen tegen een mogelijk herlevend Duits militarisme. Dit was ook de enige reden van het tot stand komen van het Verdrag van Duinkerken van 1947 tussen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Het was ook het openlijk uitgesproken doel van het Verdrag van Brussel tussen dezelfde twee landen en de landen van de Benelux. Toch speelde op de achtergrond ook al sterk een duidelijk zich manifesterende Sovjet-dreiging mee. Drie belangrijke gebeurtenissen droegen daartoe bij:

- de Russische weigering om aan het Marshall-plan deel te nemen;
- het uiteenvallen van de alliantie tussen de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en de Sovjet-Unie;
- de eerste staatsgreep in Praag.

Het Verdrag van Brussel bevat naast economische sociale en culturele samenwerking ook zeer duidelijke paragrafen betreffende samenwerking op het gebied van het veiligheidsbeleid. Dit gaat zo ver dat ook een gezamenlijke militaire structuur zou moeten worden opgebouwd, met gezamenlijke hoofdkwartieren. Niet vergeten moet dus worden dat de West-europeanen reeds toen bereid waren om verregaande samenwerking van de krijgsmachten te realiseren onder een gezamenlijk opperbevel.

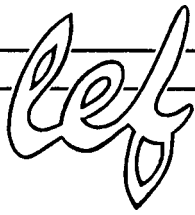
Het tot stand komen van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) heeft die opbouw in het kader van het Verdrag van Brussel, overbodig gemaakt: de verdediging van Europa werd een trans-atlantische

aangelegenheid.

Zeer zeker ook door het steeds manifester worden van de Sovjet-dreiging werd een Westduitse deelname aan de NAVO steeds meer noodzakelijk. Daarom werd naar middelen gezocht om een Westduitse bijdrage psychologisch aanvaardbaar te maken zo kort na Tweede Wereldoorlog. De snelheid van het proces van Europese verzoening was hierbij behulpzaam. Immers, in 1950 werd de Bondsrepubliek reeds toegelaten als waarnemer bij de Raad van Europa, wat via de Verklaring van Washington van 14 september 1951 (de Verenigde Staten, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zijn een voorstander van de inpassing van een democratisch Duitsland in een zich verder ontwikkelende Atlantische gemeenschap) het begin was voor voortgaande integratie van de Bondsrepubliek in het veiligheidstelsel.

Van Franse zijde is toen het voorstel gelanceerd om een Europese Defensie Gemeenschap te realiseren. Zeer aantrekkelijk omdat het paste in de voortgaande integratie van West-Europa, waarbij tevens de Duitse militaire bijdrage ingepast zou worden in het totale militaire bestel. Dit voorstel leed echter schipbreuk doordat het uiteindelijk in augustus 1954 door de Assemblée Nationale in Frankrijk werd verworpen. Men vreesde dat de afwezigheid van het Verenigd Koninkrijk in de Europese Defensie Gemeenschap averechtse consequenties zou hebben; zij zou zich wel eens kunnen afkeren van het Europese vasteland.

Na deze mislukking bleef de kwestie van het inpassen van een Westduitse bijdrage aan de gezamenlijke westerse defensie nog steeds bestaan. Het initiatief werd genomen door de

Britse regering. met voorstellen om het Verdrag van Brussel verder uit te bouwen. Dit resulteerde binnen zeer korte tijd in het tot stand komen van de West-Europese Unie, zoals vastgelegd in de Overeenkomsten van Parijs die het Verdrag van Brussel aanpassen en uitbreiden. Het Gewijzigde Verdrag van Brussel is een verdrag betreffende samenwerking op economisch, sociaal en cultureel gebied en voor gezamenlijke zelfverdediging, waarbij verregaande verantwoordelijkheden aan de West-Europese Unie door de lidstaten Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Nederland, België, Luxemburg, Italië en de Bondsrepubliek zijn gegeven.

Een werkelijke opbouw van de organisatie is echter niet tot stand gekomen, doordat de NAVO tot volle bloei kwam en doordat verregaande samenwerking op een breed terrein van de grond is gekomen in de Europese Gemeenschappen en de OESO. Ondanks het nut dat de WEU op bepaalde momenten heeft gehad, niet in het minst als schakel tussen Frankrijk en de belangrijkste Europese bondgenoten nadat Frankrijk uit de militaire structuur van de NAVO getreden was, is er nimmer een Europees veiligheidsbeleid ontwikkeld, en had het in ieder geval tot de Verklaring van Rome in 1984 een ietwat slaperig bestaan.

De Verklaring van Rome is te zien als een substituut voor het mislukte Genscher-Colombo-plan dat beoogde een veiligheidsdimensie te geven aan de EG, via het tot stand komen van een Europese Unie. Door revitalisering en een intensiever gebruik van de WEU wordt tevens een bijdrage geleverd aan de versterking van de NAVO. Nauwere betrekkingen in de WEU brengt het potentiële gewicht van West-Europa beter tot uiting, het op elkaar afstemmen van het beleid verbetert de relatie met de

VS doordat meer duidelijkheid wordt verkregen, echter zonder dat er van blokvorming sprake kan zijn.

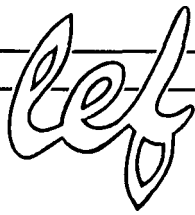
Het proces van vernieuwing en verandering is wel degelijk voorgegaan in de WEU, geconstateerd moet echter worden dat het niet een proces met eenparige snelheid is, doch dat het zeer afhankelijk is van de inzet van de wisselende voorzitterslanden van de Raad van Ministers. Na een redelijk succesvolle periode in 1988 onder het Nederlandse voorzitterschap (Platform on European Security Interest, de uitbreiding met Spanje en Portugal) is het maar zeer de vraag of 1989 onder Britse leiding veel zal worden. Vermeldenswaard is natuurlijk wel, dat het aanvankelijke Franse enthousiasme behoorlijk is bekoeld en Parijs weer duidelijk meer aandacht besteedt aan Duits-Franse samenwerking.

DE JAREN TACHTIG

Tot het einde van de jaren zeventig werden discussies over een eigen Europese veiligheidspolitiek veelal beheerst door standpunten betreffende de kwaliteit van de Russische dreiging, de betrouwbaarheid van de Amerikaanse deelname, in het bijzonder waar het de nucleaire afschrikking aanging en grotere eigen verantwoordelijkheid voor West-Europa.

Daarna gingen nieuwe elementen een steeds zwaardere rol spelen, zoals;

- de 'two way street', ofwel het streven om Europese wapenaankopen in de VS gecompenseerd te zien door Amerikaanse aankopen in Europa;
- onvrede over de Europese bijdrage aan de gezamenlijke defensie bij de VS: dat rijke Europa moest meer doen, zgn. 'burden sharing';
- een steeds dieper gaande discussie over de legimiteit van het onverhoopte gebruik van nucleaire wapens, aangescherpt door de plaat-

sing van de SS-20 aan Sovjet-zijde gepaard aan andere vergaande modernisering, zowel op nucleair gebied als bij de conventionele wapens;

- de ontwikkeling van wapensystemen voor verdediging in de ruimte, het Strategisch Defensie Initiatief;

- voortschrijdende integratie in de EG, met een steeds duidelijker worden van een gemis, zeker bij het Europees Parlement, een eigen Europese veiligheidspolitiek.

De Europese Beweging in Nederland heeft zich de discussie gerealiseerd en stelde daarom begin 1980 een studiegroep in om de veiligheidsproblemen van West-Europa te bestuderen. Schrijver dezes maakte deel uit van die studiegroep. Dat men met weerbarstige materie bezig was blijkt uit het feit dat pas medio 1984 een eindrapport tot stand kwam. Van zeer groot belang is de eindconclusie over een eigen West-europese defensie.

"Indien de Westeuropese staten zonder een bondgenootschap met Noord-Amerika zelf voor hun eigen veiligheid zouden willen zorgen, zouden zij een exclusief Westeuropees defensiesysteem dienen op te zetten. De studiegroep heeft de consequenties hiervan bestudeerd en komt tot de conclusie dat een onafhankelijke Europese Defensiegemeenschap in enigerlei vorm de kosten van de Europese defensieinspanning buitengewoon zou verhogen, zonder dat daardoor de veiligheid van Europa toeneemt. Integendeel, een exclusief Westeuropese defensie zou ondanks de grote offers die de lidstaten zich hiervoor zouden moeten getroosten, de veiligheid van Europa aantasten, de samenwerking tussen de westerse democratieën verminderen en de politieke verdeeldheid in Europa eerder vergroten dan verkleinen." Het is duidelijk, kort samengevat betekent dit: niet aan beginnen.

Maar dit betekent natuurlijk niet dat maar met de armen over elkaar moet worden toegekeken, doch laat ruimte voor een grotere rol en meer mede-verantwoordelijkheid voor de eigen Europese veiligheid. Dus wel degelijk een eigen geluid binnen de Atlantische samenwerking. Dit kan tot uiting komen zowel via de Atlantische samenwerking als op een wat andere wijze via de WEU. Maar er zijn meerdere mogelijkheden, zoals een beter gebruik van de Eurogroep en de Independant European Programgroup, die vooral gebruikt worden voor samenwerking op materieel gebied. Echter, ondanks zeer veel pogingen is het resultaat nog steeds erg mager, wat mede veroorzaakt wordt door het feit dat als er uiteindelijk wat werkelijk inhoudelijk moet worden beslist, de nationale industriële belangen op politiek niveau prevaleren. Merkwaardigerwijs zijn de beste resultaten, hoe klein in aantal dat ook mag zijn, overwegend op ad-hoc basis, bilateraal of trilateraal, bereikt. Dit pleit in ieder geval voor een zeer flexibele opstelling.

VERANDERINGEN ONDER GORBATSJOV

Sinds het aantreden van Gorbatsjov hebben zich vele veranderingen aangediend. Een groot aantal van de veranderingen is gericht op de interne verhoudingen, uitgevoerd onder de vlag van Perestrojka en Glasnost. Zij moeten wijzigingen tot stand brengen in de structuur van de Partij, in de produktiesystematiek, management en vele andere zaken. Dit alles is onder andere nodig om de totaal vastgelopen en verstarde Sovjet-economie weer in het goede spoor te krijgen en weer datgene te realiseren wat voor de bevolking noodzakelijk is. Sommigen beschouwen een verbetering van de Sovjet-econo-

mie als een bedreiging van de West-europese veiligheid omdat dan ook betere economische onderbouwing voor de Sovjet-krijgsmacht zou ontstaan. Bij mij bestaat echter meer de neiging dat een verbetering van de civiele Sovjet-economie en daaruit voortkomend een verbetering van het dagelijkse leven van de consument te kwalificeren is als een positieve zaak in het kader van de ontspanning. Zeker ook als het gaat om democratisering van de samenleving en naleving van de mensenrechten, als dit hand in hand gaat met die economische verbetering en opleving. In de Sovjet-Unie is er op dit moment sprake van twee volledig gescheiden economieën: de efficiënt werkende defensie-economie en de slecht draaiende, ondergewaardeerde civiele economie. Om de laatste weer op poten te brengen zijn tientallen miljarden roebels nodig, die slechts beschikbaar komen wanneer deze op de defensie-economie worden uitgespaard, wat dus een vermindering van de defensie-inspanning inhoudt. Velen in het vrije Westen zijn van mening dat dat niet zal gebeuren, aangezien de militairen dit niet zullen toelaten. Aanvankelijk schenen zij gelijk te krijgen, aangezien de eerste jaren van Perestrojka geen enkele aanwijzing gaven waaruit te bespeuren viel dat bijvoorbeeld de produktie van conventionele wapens verminderde, het tegendeel leek juist te gebeuren: de wapenproduktie werd eerder opgevoerd. De capaciteit van wapenindustrie is dan ook indrukwekkend in vergelijking met die van de NAVO.

Westerse analisten kijken ook nog steeds met het nodige wantrouwen naar de doorvoering van Perestrojka en Glasnost waar het het Sovjet-leger betreft. In de eerste jaren hebben zij gelijk gekregen, het logge apparaat leek niet vatbaar voor deze nieuwlichterij.

Echter zoals gezegd, vele veranderingen hebben zich aangediend, en het is niet juist om er slechts een deel uit te lichten. Het naar buiten komen van die veranderingen heeft juist de laatste anderhalf jaar de grote versnelling gekregen en de werkelijke doorbraak is toch wel vanaf het sluiten van het INF-akkoord, het historisch unieke besluit om wederzijds van een hele categorie wapens af te zien, gekomen. Het wantrouwen aan NAVO-zijde is blijven bestaan totdat de handtekeningen waren gezet, maar het feit ligt daar: niet alleen de SS-20, maar ook de oudere types met dezelfde reikwijdte zullen worden vernietigd. In alle stilte zijn bovendien de besprekingen om te komen tot een wezenlijke reductie van de strategische nucleaire wapensystemen, de zogenaamde START, nog steeds aan de gang. Beide supermachten hebben er ook economisch belang bij dat een vermindering tot stand komt.

De berichten over eenzijdige vermindering van de militaire macht van het Oostblok zijn de laatste tijd over de NAVO heengerold. De Westerse specialisten zijn in ademnood gekomen om in korte tijd de werkelijke waarde in te schatten.

Het is goed om ze eens op een rij te zetten:

- de verklaring van Gorbatsjov in de VN dat de SU de Sovjet-strijdkrachten met 500.000 man zal inkrimpen, en daarnaast 10.000 tanks, 8.500 stuks artillerie en 800 gevechtsvlieguigen zal terugtrekken:

- nadere precisering van de mankracht dat het gaat om 50.000 uit Oost-Europese landen, 240.000 ten Westen van de Oeral, gebieden waar reserves zijn gelegerd voor een conflict in Centraal-Europa:

- Bij de tanks gaat het om 5.000 uit Oost-Europa, waarvan 2.000 behoren bij de terug te trekken tank-

divisies, de overige zijn zelfstandige eenheden:

- ook het brugslagmateriaal en het aantal luchtlandingseenheden wordt verminderd, dus de offensieve kracht wordt verminderd:

- de Sovjet-minister van buitenlandse zaken Sjevarnadze verklaart bij de conferentie voor het uitbannen van chemische wapens te Parijs dat de Sovjet-Unie eenzijdig haar chemisch wapenpotentieel gaat afbreken in een daartoe speciaal gebouwde fabriek:

- Gorbatsjov verklaart dat het defensiebudget met 14% zal worden verlaagd en dat de wapenproductiecapaciteit met 20% terug zal worden gebracht:

- alle negatieve berichten ten spijt ging het terugtrekken van de Sovjet-troepen uit Afghanistan onverdroten voort en was in februari voltooid:

- de Sovjet-Unie komt het Westen volledig tegemoet voor het bereiken van een slotverklaring in de conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Wenen:

- met het terugtrekken van materieel wordt wel degelijk bedoeld ontmanteling, lees uit de inventaris nemen door verschrotting of verkoop voor export:

- de DDR-strijdkrachten worden met 10.000 manschappen ingekrompen, de defensiebegroting met 10% verlaagd, 600 tanks en 50 gevechtsvliegtuigen worden buiten gebruik gesteld of zelfs vernietigd:

- ook Polen en Hongarije wensen de defensie-uitgaven te verminderen:

- de aan de terug te trekken divisies verbonden tactische nucleaire wapensystemen worden ook teruggehaald:

- de discussie in de Sovjet-Unie over de zinloosheid van de bewapeningsinspanningen van de laatste decennia, in het bijzonder de onafgebroken productie van alsmaar meer tanks, is opgelaaid:

- wijzigingen in de krijgsmachttop kunnen betekenen dat Gorbatsjov meer medestanders in de smaakmakende kringen van de krijgsmacht krijgt, wat onderstreept wordt door de openheid waarmee in de militaire vakbladen steeds meer wordt gediscussieerd.

Het zou mij niet verbazen, wanneer in de nabije toekomst nog meer vernieuwende gedachten naar voren zullen komen, die ook substantiële waarde blijken te hebben. Het is onontkoombaar dat het Westen op al dit soort zaken moet reageren en via analyses in ieder geval tot een herijking van het tot op heden gevoerde beleid moet komen en daar zonodig ook wijzigingen en aanpassingen in aan moet brengen. In eerste instantie zijn al deze zaken van belang voor de NAVO als geheel, echter het is duidelijk dat er nog meerder factoren in de nabije toekomst een belangrijke rol kunnen spelen.

DE VERSTOORDE 'AMERICAN DREAM'

Tot in de jaren zeventig heeft de VS zich bij herhaling opgeworpen als de grote verdediger en beschermer van de Westerse democratieën en dit leiderschap is met af en toe de nodige kanttekeningen ook aanvaard door de meeste landen in West-Europa. Dit leiderschap werd gedragen door de Amerikaanse samenleving, men was bereid om hier ook grote financiële offers voor te doen. Zelfs het debakel van Vietnam met het na-oorlogse trauma heeft daar niet aan afgedaan. Nog sterker, een meerderheid van de Amerikaanse bevolking gaf sterke steun aan president Reagan toen deze de achteruitgang van de defensie-inspanning aan de kaak stelde en grote bedragen voteerde, jaar op jaar om hier het nodige aan te doen. Thans

is het echter duidelijk dat er kentering aan het optreden is. En ook hier is een aantal factoren aan te wijzen:

- het grote begrotingstekort wordt mede veroorzaakt door de zeer hoge defensieuitgaven:

- de publieke discussie aangaande de extreem dure nieuwe projecten wordt extra gestimuleerd door bezuinigingen die in de zachte sector zijn uitgevoerd en steeds minder geaccepteerd worden:

- de defensie-uitgaven van de West-Europese bondgenoten zijn minder gestegen, terwijl er vanuit de VS toch al met misprijzen wordt gekeken naar de huns inziens buitensporige uitbouw van de verzorgingsstaat, wat niet geheel onterecht is:

- het steeds welvarender Europa gaat zich meer en meer manifesteren als een geduchte concurrent op de wereldmarkt, en de Gemeenschappelijke Landbouwpolitiek wordt gezien als een protectionistisch en gesubsidieerd systeem dat de Amerikaanse agrariër in zijn bestaan bedreigt, daarbij de eigen landbouwsubsidies maar even vergetend:

- de terughoudendheid van West-Europa om werkelijk iets te doen aan 'burden sharing' brengt steeds meer wrevel als het gaat over de noodzaak van een Amerikaanse militaire presentie in dat West-Europa, een wrevel die overigens ook geldt ten aanzien van die presentie in Japan en Zuid-Korea:

- De Westeuropese kritiek op zaken als het Amerikaanse optreden tegenover Libië, de Centraal-Amerikaanse politiek, het conflict met Iran, het zijn allemaal zaken die de Amerikaan nog eens achter de oren doet krabben als het gaat om de kwaliteit en loyaliteit van de bondgenoten.

Al dit soort verschillende dingen hebben hun eigen meer of mindere negatieve invloed, en zij worden nog versterkt door de huidige Russische

voorstellen, wat maken wij ons eigenlijk druk? Op Amerikaans politiek niveau wordt de roep om vermindering van de Amerikaanse bijdrage aan de verdediging van West-Europa steeds meer hoorbaar.

De komende Conventional Stability Talks zullen wanneer realistische Sovjet-voorstellen op tafel komen hier alleen maar aan bijdragen. Tekenend is bijvoorbeeld het voorstel dat door de voorzitter van de Amerikaanse commissie voor de strijdkrachten van het Huis van Afgevaardigden, Les Aspin, recentelijk op een conferentie op tafel is gelegd. Dit voorstel behelst een reductiemodel voor tanks dat gebaseerd is op 50% van de huidige NAVO-tanksterkte: dat is een vermindering van NAVO-zijde met zo'n 11.000 stuks en aan Warschaupakt-zijde van nog een 32.000 na de reeds eerder genoemde 10.000. Het lijkt weinig reëel, maar is begrijpelijker wanneer men zich realiseert dat 19.000 van de WP-tanks uit verouderde T54- en T55-typen bestaan.

Het is meer dan duidelijk dat de VS aan een heroriëntatie toe zijn, en dat de 'American Dream' tweezijdig wordt verstoord:

- de Amerikanen hoeven niet meer zo nodig de globale hoedster van de democratie te zijn en:

- de Westeuropeanen begrijpen steeds meer dat het sprookje van de goede fee van over de Atlantische Oceaan voorbij is, men staat op eigen benen.

WAT NU NA 1992?

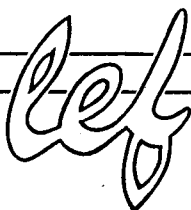
De verdergaande integratie en uitbreiding van de EG gaat versterkend werken op de hang om de eigen zaken te regelen. Dat geldt in toenemende mate voor het voeren van een gemeenschappelijk buitenlands beleid, het spreken van de Gemeenschap met één mond. Via de Europese Politieke

Samenwerking vindt die coördinatie steeds meer plaats en de samenspraak met het Europees Parlement begint ook steeds uitgebreider te worden. In de nationale parlementen wordt meer en meer het beleid verdedigd met het argument dat een bepaalde stellingname ontstaan is na nauw overleg met de andere lidstaten en dat er nu niets aan veranderd kan worden. Dat heeft natuurlijk wel als consequentie dat de democratische controle zienderogen vermindert. Hoe zich dat verder ontwikkelt moet nog maar afgewacht worden, wel is het noodzakelijk dat wanneer men met één mond spreekt dat niet altijd moet ontstaan uit een concessie naar de mening die het minst parallel loopt met de Amerikaanse opvattingen. Waar mogelijk moet gestreefd worden naar een Amerikaans-Europese consensus, zeker over zaken die beiden direkt aangaan.

De veiligheidspolitiek staat nog steeds als een onwennig kind in de menigte van gemeenschappelijke zaken die al normaal zijn in de EG. Ingevolge het Verdrag van Rome is het ook nog geen echte boreling, want dat verdrag sluit defensiezaken nu juist expliciet uit van de werkzaamheden van de Gemeenschap. Via enige kunstgrepen is er wel politieke discussie over veiligheidszaken, maar een wezenlijke samenwerking op het terrein van defensie en veiligheidsbeleid is nog steeds niet aanwezig. Natuurlijk, in de vele fora die eerder in dit artikel zijn vermeld vindt samenspraak plaats, maar tot een werkelijke gezamenlijke Europese aanpak is dat nog steeds niet gekomen. Het is ook niet eenvoudig, er liggen historische, politieke, culturele en industrieel-politieke gevoeligheden zodra je een integrale discussie gaat beginnen. Zoals al eerder vermeld, onder de gegeven bestaande situatie is een Europese veiligheidspolitiek los van

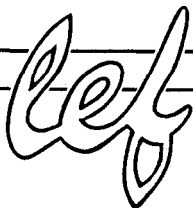
de NAVO, dus los van de Noordamerikaanse bondgenoten een zinloze, onhaalbare zaak. Een betere invulling van de Europese inbreng in het bondgenootschap, en dat is de laatste jaren wel degelijk gebeurd ondanks dat de Amerikanen dat niet als zodanig willen erkennen, blijft noodzakelijk, ook om op gelijkwaardig niveau trans-atlantisch te communiceren. Echter, over een aantal jaren zal de EG nog verder gevorderd zijn op het pad van steeds verdergaande integratie en samenvloeiing, al zal het nog vele hoofdbrekens kosten voor we precies weten wat voor een soort eenheid het uiteindelijk zal worden. Tevens zal over enige jaren zeker meer duidelijk zijn aangaande werkelijke bereidheid aan Sovjet-zijde om de optasting van militair materieel in Europa te verminderen en het aantal militairen in de krijgsmacht te verminderen. Dan is dus duidelijker met wat voor een dreiging we hier in het vrije Westen rekening moeten houden. Maar dat heeft zeer zeker zijn weerslag op de Amerikaanse bereidheid om de aanwezigheid hier te continueren als die niet is wegonderhandeld!

Uiteraard is nu niet in te schatten hoe de wereldpolitieke situatie er buiten het Oost-Westgebied over enige jaren uitziet. Toch zou het niet onmogelijk hoeven te zijn, dat conflicten elders in de wereld om een Europese inzet vragen, zeker wanneer Europese belangen geschaad dreigen te worden en dat kan ook ver weg gebeuren, zie het conflict in de Golf, de bedreiging van de vrije doorvaart. Via de EG is daar geen mogelijkheid toe, het belang van een uitgebreide West-Europese Unie zoals die thans tot stand is gekomen kan hierbij groot zijn. Ook bilaterale samenwerkingsvormen, zoals verbonden vloottenheden schepen mogelijkheden. Mochten de voor-

genoemde factoren optreden dan is het evident dat de veiligheid van West-Europa door een andere bril moet worden bekeken. Qua platforms kunnen mogelijkwijs EG met Parlement en WEU met Assemblée naar elkaar toegebracht worden, waardoor door symbiose een forum ontstaat dat geschikt is voor het omschrijven van een Europees veiligheidsbeleid. Organistorisch moet er dan ook nog het nodige geregeld worden voor de integratie van de krijgsmachten. Territoriaal zal echter aangesloten kunnen worden op de huidige opzet van de NAVO, die al met al ook alleen maar een vervolg is op de aanvankelijke gedachten rond een militaire WEU-structuur. Welke lidaat dan wat bijdraagt moet nader overeengekomen worden, hoe de Britse en Franse nucleaire strijdkrachten worden ingepast is een heet hangijzer, dit laatste is in ieder geval nu eindelijk ook aangekaart in het

liberale verkiezingsprogramma voor de komende Europarlements-verkiezingen. Een dan ontstane Europese veiligheidspolitiek behoeft in het geheel niet haaks te staan op de Amerikaanse veiligheidspolitiek, beiden kunnen ingebed blijven in een trans-atlantisch pakt, dat een voortzetting is van de NAVO. Het is in ieder geval wel evident: 1992 en daarna zijn van wezenlijk belang voor het al dan niet realiseren van een eigen Europees veiligheidsbeleid!!

1992, een spookbeeld...?

door: M.S. Berghout

De mogelijkheid dat een ongewenste verslaafde, vuurgevaarlijke vreemdeling met terroristische bedoelingen in het bezit van teveel alcohol en tabaksfabrikaten, in een onverzekerde auto met als partner een grote hond met rabies de grens overschrijdt, is altijd aanwezig. Echter nu nog vormt de grens voor zulke personen een belemmering en biedt voor de burger nog enige bescherming. Maar, straks kan het anders zijn... 'één Europa'!

GRENSCONTROLE

De vraag doet zich voor wat de gevolgen zijn voor de Nederlandse samenleving. Politici in Brussel juichen de Europese integratie van harte toe met argumenten als een sterkere economie, werkgelegenheid, een steviger handelsblok t.o.v. Japan en de Verenigde Staten en een vrij verkeer van personen en goederen. Met name bij de laatste twee genoemden komt men op het raakvlak van de douane, door velen gezien als belemmering.

De douane is van oudsher belast met de controle op de in-, uit- en doorvoer van goederen, heffingen van accijnzen en uit het oogpunt van doelmatigheid is zij belast met controle op vele bijzondere wetten, alsmede het vreemdelingenverkeer. Met het oog op het uitoefenen van deze taken heeft de douane uitgebreide controlebevoegdheden, die zijn neergelegd in de Algemene Wet inzake de douane en accijnzen. Zo kunnen vervoersmiddelen aan alle nodig geoordeelde onderzoeken worden onderworpen, kunnen meegevoerde goederen worden gevisiteerd en is onder bepaalde voorwaarden zelfs

lijfsvisitatie van bepaalde personen mogelijk. Daarnaast is de douane in een groot aantal wetten aangewezen als opsporingsambtenaar, waarvan de Wet op de conomische delicten, de Opiumwet, de wapenwetgeving en de vreemdelingenwetgeving als meest bekend zullen voorkomen. Deze uitgebreide controle- en opsporingsbevoegdheden maken het mogelijk dat de douane op efficiënte wijze controle uit kan oefenen op het grensoverschrijdend verkeer.

KRITIEK

De Nederlandse DOUANEBOND heeft zich geregeld kritisch uitgelaten t.a.v. de Europese integratie, niet zozeer tegen de integratie, als wel tegen integratie waarbij men in het vooruitstreven schijnbaar aan een aantal zaken voorbij gaat.

DE EERSTE SCHREDEN

Op 14 juni 1985 is te Schengen (Luxemburg) het Accoord gesloten tussen de regeringen van de staten van de Benelux Economische Unie, van de Bondsrepubliek Duitsland en van de Franse Republiek, betreffende geleidelijke afschaffing van controles aan de gemeenschappelijke grenzen van personen en bagage. M.i.v. 1 januari 1990 zou dit gerealiseerd moeten zijn. In juni 1985 maakte de Europese Commissie haar Witboek bekend, waarin o.a. de maatregelen beschreven staan die genomen dienen te worden op weg naar een verenigd Europa. De eerste schreden op weg naar 'één Europa' met een vrij verkeer van personen en goederen, zonder grensbelemmeringen aan de binnengrenzen, zijn gezet.

VERSOEPELING

Van meet af aan werd ook de Nederlandse douane geconfronteerd met deze maatregelen, doordat zij, als uitvloeisel van dat Accoord, minder grenspassanten mocht controleren. Let wel, mocht ! Bij de douane stuitte dit toch op enig onbegrip. Een al gedeeltelijk vrij verkeer van personen, zonder dat er sprake is van een gelijke wetgeving tussen betreffende landen, zowel op het gebied van fiscaal, niet-fiscaal als vreemdelingen beleid deed vele wenkbrauwen fronsen. De douane-ambtenaar werd hierdoor geconfronteerd met versoepeling van controles, terwijl dezelfde douane-ambtenaar zich niet aan de indruk kon onttrekken dat vele verboden waren en ongewenste vreemdelingen de grens passeerden.

LIBERAAL BELEID

Ondanks alle goede voornemens is er nog steeds sprake van verschil in wetgeving en als uitvloeisel daarvan het beleid op het gebied van verdovende middelen en wapens, kent men verschil in visumbeleid, worden er andere uitleveringscriteria gehanteerd enz. West-Duitsland kent t.o.v. andere Europese landen een nogal liberaal vreemdelingenbeleid, met als gevolg dat vele asielzoekers uit Libanon, Iran, Turkije, India, Ghana, Roemenië, Polen en Marokko daar hun toevlucht zoeken. Zo kent West-Duitsland ook een overeenkomst met haar buurland Oostenrijk voor wat betreft een versoepeling t.a.v. het personenverkeer. Zo'n zelfde situatie doet zich voor bij Denemarken, dat een gelijksoortige regeling kent met de buurlanden Noorwegen en Zweden.

DRUGS EN WAPENS

Zo zal het ook bekend zijn dat Nederland t.o.v. andere Europese landen een liberaal drugsbeleid voert, dat thans als negatief bijverschijnsel kent dat buitenlandse 'gebruikers' hun toevlucht zoeken tot Nederland. Met name ook op dit punt zitten onze oosterburen niet te wachten tot de grens open gaat. De angst dat het drugsprobleem zich daardoor zal gaan verschuiven naar hun eigen land, mag niet als irreëel bestempeld worden.

Zo is het Nederland al jaren een doorn in het oog dat België wat ruimere criteria hanteert op het gebied van de wapenwetgeving. Met de wel zeer soepele personencontrole tussen de Nederlands-Belgische grens is het relatief eenvoudig voor de Nederlandse wet verboden wapens het land in te smokkelen.

VERSCHERPING CONTROLE

Misschien is het wel gelukkig dat er voorlopig nog een grens is, waar o.a. de douane toezicht houdt op het overschrijdend verkeer. Ter illustratie: in 1988 is er door de douane ongeveer 55.000 kg. aan verdovende middelen in beslag genomen, in 1987 2200 wapens, jaarlijks worden er ongeveer 1100 illegale vreemdelingen in het grensgebied aangehouden, wordt rond de 40.000 personen de toegang tot Nederland geweigerd en worden enkele miljoenen guldens aan ongeïnde boetes voldaan, andere overtredingen nog maar daargelaten. En dat dit alles het resultaat is ondanks het al soepele optreden van de douane, vooruitlopend op het Accoord van Schengen, geeft maar al te goed aan wat het resultaat zou zijn als de douane meer zou controleren. De zeeffunctie die de grens thans nog heeft, bewijst nog steeds haar diensten. De Nederlandse DOUANEBOND is van mening dat de douane haar

belang pas verliest in dit verband, als er voldoende compenserende maatregelen getroffen zijn. Verscherping van controle aan de buitengrenzen van de bij de Europese Gemeenschap aangesloten landen is hiertoe een van de middelen, alsmede harmonisatie van hiervoor aangehaalde wetgevingen en regels. Daarnaast dient er ook in de binnenlanden in goede controlemogelijkheden te worden voorzien.

LEGITIMATIEPLICHT

Hierbij doemt onvermijdelijk de vraag op of het invoeren van een legitimatieplicht hiertoe van groot belang zal zijn. Het zal duidelijk zijn dat het voor de diensten die belast zijn met het vreemdelingen-toezicht, als de politie, marsechaussee en douane, een van de instrumenten is die hier in positieve mate toe kunnen bijdragen. Thans is het nog niet mogelijk voldoende in het binnenland controle uit te oefenen op het verblijf van vreemdelingen. Met name de politie is hiervoor in onvoldoende mate uitgerust. Het is dan ook relatief gemakkelijk zich, eenmaal de grens gepasseerd, in het binnenland 'schuil' te houden. De noodzaak om een en ander aan de grens en in de grensgebieden te controleren doet zich dus nog steeds voor. Echter, het is niet aan de uitvoerende diensten te oordelen over de invoering van de legitimatieplicht, maar aan de politiek. Het is te eenvoudig om alleen maar om eerder genoemde redenen tot invoering hiervan over te gaan. Zolang er internationaal geen overeenstemming is bereikt op het gebied van het vreemdelingenbeleid, is het ons inziens beter te weren, dan eerst de mogelijkheid te creëren binnen te laten en vervolgens niet de mogelijkheid hebben afdoende controle

uit te oefenen in het binnenland. Overigens, ook op juridisch gebied valt nog het een en ander te slechten. Denk maar eens aan het feit dat Duitse agenten binnen Nederland infiltreren bij de uitoefening van hun functie in het kader van het Duitse drugsbeleid. Het valt te begrijpen dat ook voor wat betreft de opsporingsmogelijkheden er nog een lange weg is te gaan.

TERRORISME

Als we praten over grensoverschrijding, dan hebben we het ook over het internationaal terrorisme. De rol van de grens en de douane zal duidelijk zijn. Het feit dat er een controlerende instantie is, vormt zonder meer een belemmering voor terroristen. Nog geregeld is het hierdoor mogelijk het terrorisme een halt toe te roepen. Het uitbannen hiervan zou natuurlijk een illusie zijn, maar indien de 'grenscontrole' ook hier afgeschaft zou worden, kan men zich terecht de vraag stellen of een verenigd Europa ook leidt tot een veilig Europa.

MILIEU-DELICTEN

De Nederlandse douane-ambtenaar vervult naast een rol in het kader van de openbare orde ook een rol in het kader van de nationale gezondheid van zowel milieu als mens en dier. De laatste tijd begint het steeds duidelijker te worden wat er met ons milieu aan de hand is. Steeds meer milieu-delicten komen boven tafel, steeds meer illegale transporten wordt aan de grenzen een halt toegeroepen. De rol van de douane is ook hierbij weer van groot belang. Bij het vervullen van douane-controles valt menig fraudeur door de mand. Ook hier geldt weer dat er in het binnen land ruimere mogelijkheden dienen te zijn om een

goed controlesysteem te waarborgen. Uitbreiding van opsporingsdiensten, het verruimen van de mogelijkheden en bevoegdheden kan ook hier weer tot de oplossing bijdragen.

HANDELSBESCHERMENDE MAATREGELEN

De rol van de douane in het economische proces is groter dan men aanvankelijk zou denken. Naast de grensbewakingstaak, de heffing van accijnzen en andere fiscale heffingen, is de douane belast met de controle op naleving van zo'n honderd Bijzondere Wetten en Besluiten, die van de ministeries afkomstig zijn. In het kort kan gezegd worden dat deze maatregelen een handelsbeschermend karakter hebben, alsmede tot bescherming van de volksgezondheid dienen. Ter illustratie: Jachtwet, Visserijwet, Wet bedreigde uitheemse diersoorten, Wet aansprakelijkheid motorvoertuigen, Vleeskeuringswet, Veewet, Wet dierenvervoer, Wet op sera en vaccins, Plantenziektenwet, Warenwet, Kernenergiewet enzovoort. Onze economie heeft er vooralsnog alle baat bij dat er beschermende maatregelen zijn, denk daarbij aan de vele merkvervalsingen die nu nog opgespoord worden, keuringen op vee en vlees, kwaliteit op etenswaren (Tsjernobyl), hondsdoelheid, varkenspest, afgekeurde geneesmiddelen en ga zo maar door.

INTERNATIONALE RICHTLIJNEN

De oplossing lijkt ook hier weer eenvoudig. Het zal van belang zijn dat er door de Europese Commissie internationale richtlijnen worden uitgevaardigd, waaraan ieder aangesloten land zich zal moeten conformeren. Als Nederlandse DOUANEBOND zien we deze ontwikkelingen met zorg tegemoet. De recente voornemens

om tot tolheffing over te gaan in de ons omringende landen zijn goede voorbeelden voor 'één Europa'.

PARADIJS

Vervolgens heeft het weinig nut om tot afschaffing van personencontrole en bagage over te gaan, als ook niet naast eerder aangehaalde zaken er op fiscaal gebied uniformiteit bestaat. Het verschil in bijvoorbeeld de accijnzen binnen de Europese Gemeenschap is nog te groot om dit verkeer vrij te laten (denk hierbij aan het 'paradijs' Luxemburg). Ook iets dat zeker niet vergeten mag worden is het feit dat er internationaal regels gesteld dienen te zijn wanneer een inwoner van de Gemeenschap in een aangesloten land aanspraak kan maken op de sociale voorzieningen. Nederland met z'n relatief gunstige voorzieningenklimaat dreigt anders een vergaarbak te worden, en zoals eerder aangehaald maakt dit het probleem van het vreemdelingen-toezicht er ook niet makkelijker op.

WAARBORGEN

Het jaar 1992 nadert snel. Uit de opkomsten van de douanecontroles valt vooralsnog niet af te leiden dat er in internationaal verband vooruitgang wordt geboekt op het gebied van het vreemdelingenbeleid, wapenwetgeving, bijzondere wetten en het drugsbeleid. Het heeft weinig zin de rol van de douane langer te verdedigen als er onvoldoende waarborgen zijn geschapen voor de binnenlandse veiligheid, openbare orde en volksgezondheid. Echter, zolang de douane-ambtenaar in zijn of haar werk wordt geconfronteerd met zaken die afbreuk doen aan deze doelstellingen, zal er een reden zijn te waarschuwen tegen de negatieve kant

van 'één Europa'.

PERSONEELSPROBLEMEN

Misschien van minder belang dan de Europese integratie is het feit, dat er hierdoor wel 2500 arbeidsplaatsen bij de Nederlandse douane op de tocht komen te staan. Op zich een niet bepaald leuk vooruitzicht, zeker niet als diezelfde douaneman of -vrouw zich realiseert dat zijn of haar verdwijnen geen gevolg is van het verbeteren van het internationaal beleid op het gebied van zowel fiscale, als niet-fiscale wetgeving, alsmede het vreemdelingenbeleid.

Vooralsnog tenminste.

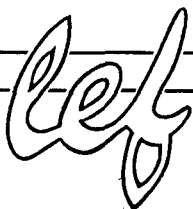
Mocht het wel zover komen, dan zal zich ongetwijfeld de noodzaak voordoen dat binnenlandse opsporingsdiensten, zoals het politieapparaat en de Algemene Inspectie Dienst, uitgebreid dienen te worden. Het overgaan naar deze diensten dient, naar onze mening, zeker tot de mogelijkheden te behoren. Evenzo zal er in

Europees verband gezocht dienen te worden naar oplossingen voor deze problemen en dienen er gelden vrijgemaakt te worden om het probleem van duizenden Europese douane-ambtenaren op een sociale wijze op te lossen. Het zou in dit kader te ver voeren dieper op dit personeelsprobleem in te gaan, maar gezegd moet worden dat er thans onder het douanepersoneel sprake is van zeer grote ongerustheid.

1 JANUARI 1993...

Op 1 januari 1993 zouden er geen binnengrenzen meer moeten zijn. Geen douane en geen grensbelemmeringen, maar misschien ook geen openbare orde, veiligheid en volksgezondheid meer...

M.S. Berghout is vice-voorzitter van de Nederlandse DOUANEBOND

Een Europees kunst- en cultuurbeleid

door: M. Aalders

Het voorjaars-congres van de JOVD stond in het teken van de Europese eenwording. In dit artikel zal worden gesproken over de wenselijkheid van een Europees kunst- en cultuurbeleid, over de initiatieven die tot nu toe zijn genomen op dit gebied, wat zo'n beleid zou kunnen inhouden en wie het uit zou moeten voeren.

HET CULTUURBEGRIIP

Alleereerst zal ik nader omschrijven wat in dit artikel onder een kunst- en cultuurbeleid wordt verstaan. Een niet volkomen nauwkeurige maar wel werkbaar omschrijving afkomstig van het Nederlandse ministerie van WVC; zij stelt dat een kunst- en cultuurbeleid datgene is wat het kunstbeleid completeert tot een beleids-terrein met een eigen taak en doelstellingen. Dit betekent dat voor het ministerie van WVC ook musea, monumenten, archieven, oudheidkundig bodemonderzoek, media en internationale economische betrekkingen onder het (kunst- en) cultuurbeleid vallen. Van deze omschrijving zal ik verder uitgaan.

Onderwijs en kunst- en cultuurbeleid vallen in veel landen onder een ministerie. Ook in Nederland was dit vroeger zo. In dit artikel wordt onderwijs echter buiten beschouwing gelaten.

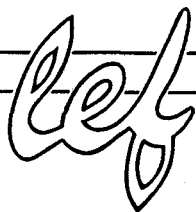
WAAROM EEN EUROPEES KUNST- EN CULTUURBELEID ?

Wanneer men van de Europese integratie een werkelijk succes wil maken is het belangrijk dat niet alleen de landelijke regeringen, maar ook de burgers zich meer bij Europa betrokken gaan voelen. Men

spreekt in dit verband ook wel over een "Europe des Hommes". Inwoners van verschillende landen moeten daarom kennis maken met elkaars culturen. De Europese Commissie zou een nuttige rol kunnen vervullen bij het uitwisselen van cultuur.

Het handhaven van pluriformiteit is altijd een belangrijke doelstelling van een kunst- en cultuurbeleid. Bij een verdergaande Europese integratie zou, wanneer op het gebied van kunst en cultuur niets geregeld wordt en hier slechts economische principes op van toepassing zouden zijn, de pluri-

formiteit lelijk in het gedrang kunnen komen. Niet alleen zouden "minderheidsculturen" als het ware overspoeld kunnen worden, maar ook zouden Europese, economische regelingen het kunst- en cultuurbeleid van de lidstaten zelf kunnen doorkruisen. Een probleem is dat volgens principes zoals die gelden bij economische integratie, zoals het verbod op discriminatie naar nationaliteit of het verbod de vrije mededinging te vervalsen, bijvoorbeeld Nederlandse beeldende kunstenaars hetzelfde recht als hun Franse collega's hebben om gebruik te maken van Franse fondsen op hun terrein en dat een Italiaans musicus niet kan worden uitgesloten van bijvoorbeeld het Nederlands Fonds voor de Schepende Toonkunst, omdat hij geen Nederlander is. En volgens diezelfde logica zou misschien de overheidssteun aan het Nationaal Ballet moeten worden afgeschaft omdat die steun vervalsing van de vrije mededinging binnen de Europese Gemeenschap inhoudt. Dit zou ertoe leiden dat de beeldende kunstenaars zich spoeden naar de landen met de beste voorzieningen. Het is de vraag of

die landen hun goede voorzieningen dan nog in stand willen houden. Het lijkt noodzakelijk dat de Europese overheid corrigerend optreedt, opdat deze effecten worden tegengegaan.

E.G.-INITIATIEVEN EN DE RAAD VAN EUROPA

Noch in het Verdrag van Rome, noch in de Europese Acte wordt gesproken over kunst of cultuur. Er bestaat sinds 1984 formeel wel een Raad van Ministers van Cultuur. Ook heeft de Commissie, hoewel zij op dit gebied eigenlijk helemaal geen taak heeft, toch enkele initiatieven genomen die vooral gericht zijn op het uitwisselen van cultuur en het behoud van architectonische werken zoals:

- Het ter beschikking stellen van gelden voor TV- en filmproducties die een co-productie zijn van tenminste drie EG-lidstaten.
- Een jaarlijkse aanwijzing van een Europese hoofdstad van cultuur.
- Financiële ondersteuning van het theater in Parijs en Milaan dat ieder jaar vele internationale gezelschappen ontvangt.
- Financiële steun voor de vertaling van hedendaagse literaire werken die voor het merendeel geschreven werden in de minder verspreide talen (Deens, Grieks, Nederlands etc.).
- Het vergemakkelijken van het vervoer van cultuurgoederen tussen EG-lidstaten.
- Financiële ondersteuning voor projecten die gericht zijn op het behoud van architectonische werken.

Een structureel beleid wordt echter nog niet gevoerd binne de E.G. De Raad van Europa houdt zich veel meer bezig met kunst en cultuur met

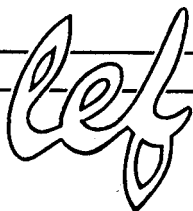
zijn Raad voor Culturele Samenwerking (C.D.C.C.). Dit komt vooral door de veel bredere doelstelling van de Raad van Europa. Het is ook de Raad van Europa geweest die een Europees cultureel verdrag heeft opgesteld. Zij is van mening dat pluriformiteit het belangrijkste punt is bij een Europees kunst- en cultuurbeleid. Ook de Raad van Ministers van Cultuur heeft zich onlangs in die zin uitgelaten.

OPTIES VOOR EEN EUROPEES KUNST- EN CULTURBELEID

Om meer structuur in een Europees kunst- en cultuurbeleid te brengen circuleren verschillende voorstellen. Er is een Frans voorstel voor een kunst- en cultuurbeleid à la carte. Dit voorstel houdt in dat er dwars tegen het marktdenken in initiatieven worden ontwikkeld die geld kosten, die positieve discriminatie betekenen en dus enigszins te vergelijken zijn met het Europese technologie- en wetenschapsbeleid. Dit betekent dat het belang van regionale en nationale culturen wordt onderkend en dat daarom bijvoorbeeld het Nationaal Ballet wel door de Nederlandse overheid mag worden ondersteund.

Een ander voorstel werd gedaan op een conferentie die onlangs nabij Stuttgart werd gehouden door de Nederlandse diplomaat Maarten Mourik. Hij stelde voor een Europees Handvest van Cultuur op te stellen. Hierin kunnen dan op wat meer formele wijze als in het voorgaande voorstel afspraken worden gemaakt over bijvoorbeeld uitwisseling van cultuur en het in stand houden van "minderheidsculturen".

Er zijn ook voorstanders van een uitbreiding van de Europese verdragen met een cultureel verdrag. Ook Nederland was bij het opstellen van de Europese Acte er bij monde

van staatssecretaris Van der Linden voor geweest een culturele paragraaf op te nemen. In de Europa-resolutie van de JOVD wordt voor een nadere uitwerking van de tweede optie gekozen. Deze optie biedt de mogelijkheden kwaliteit en pluriformiteit te bevorderen, en heeft niet het nadeel van overregulering in zich, wat een cultureel verdrag wel met zich mee zou kunnen brengen.

EEN POSITIEF EUROPEES KUNST- EN CULTUURBELEID 1)

Doelstellingen van een Europees kunst- en cultuurbeleid zullen moeten zijn het bevorderen van kwaliteit en pluriformiteit. In dit kader kunnen "minderheidsculturen" het beste beschermd worden en is er plaats voor nieuwe initiatieven. Een degelijk kunst- en cultuurbeleid zou in ieder geval iets moeten doen aan de taal, de media, het cultureel erfgoed en de kunsten.

- De taal

Het zou ideaal zijn wanneer alle Europeanen tenminste een taal gemeenschappelijk zouden hebben, zoals het Latijn vroeger. Het zal waarschijnlijk niet mogelijk zijn alle Europeanen verplichten Engels te leren, maar we zouden al een stuk verder zijn wanneer we op middelbare scholen in ieder geval twee, of op bepaalde niveau's, drie talen verplicht zouden stellen. Belangrijk om tweetaligheid te bevorderen zijn uitwisselingsprogramma's. Deze zouden dan ook sterk bevorderd moeten worden. Juist de wat kleinere landen als Nederland zouden hieraan zoveel mogelijk deel moeten nemen om provincialisering te voorkomen 2). Andere belangrijke punten waar in dit verband aandacht

aan zou kunnen worden besteed, zijn bijvoorbeeld: Het vervangen van dubbing bij televisie door gewone ondertitels en het toegankelijk maken van belangrijke literatuur door het in verschillende Europese talen te vertalen.

- De media

Het is belangrijk dat men in verschillende landen kennis kan maken met elkaars audio-visuele producten. Zoals al eerder in dit artikel genoemd, heeft de Commissie op dit gebied al een aantal waardevolle initiatieven genomen.

Het feit dat op dit ogenblik het aantal Europese commerciële zenders, die voornamelijk Amerikaans materiaal uitzenden, nog steeds groeit, illustreert dat het zinvol is dat de Europese Commissie het maken van Europese TV- en filmproducties stimuleert.

- Het cultureel erfgoed

Het cultureel erfgoed omvat meer dan alleen kunst. Ook stadsgezichten, beroemde tuinen en parken en (natuur-)monumenten vallen hieronder. Men zou bijvoorbeeld iets moeten doen aan het behoud van gote museale zones die een belangrijke rol spelen in de Europese geschiedenis zoals de Akropolis in Athene. Maar ook het behoud van natuurgebieden zoals de Waddenzee zou een belangrijk punt van beleid moeten zijn.

- De kunsten

De kunsten vormen een moeilijk beleidsterrein omdat een overheid er voor moet waken teveel een oordeel te vellen over kunstuitingen. In ieder

geval zouden de regeringen van de E.G.-lidstaten de ruimte moeten krijgen initiatieven te ondernemen in hun staat op het gebied van de kunst zonder dat zij op de vingers getikt kunnen worden omdat zij aan concurrentievervalsing zouden doen. En in het algemeen is het belangrijk dat er initiatieven kunnen worden genomen die eigenlijk tegen het marktdenken ingaan, want in een kunst- en cultuurbeleid kunnen economische motieven niet altijd een hoofdrol spelen. De Europese overheid zou een actieve rol kunnen spelen door bijvoorbeeld topprestaties te erkennen analoog aan de Nobelprijs. Ook het initiatief van de culturele hoofdsteden kan waardevol worden genoemd.

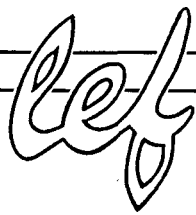
Wanneer de Europese Commissie meer aan kunst- en cultuurbeleid gaat doen zou zij heel goed gebruik kunnen maken van de C.D.C.C. van de Raad van Europa die zich daarmee al veel langer bezig houdt en een nuttige uitvoerende rol zou kunnen gaan spelen. Er bestaat nog een vrij belangrijke instantie die zich bezig houdt met kunst en cultuur op Europees niveau: La Fondation Européenne de la Culture, in Amsterdam. Ook deze instantie zou wellicht ingeschakeld kunnen worden bij het uitvoeren van een kunst- en cultuurbeleid.

SLOT

We mogen constateren dat het wat betreft een Europees kunst- en cultuurbeleid tot dusverre is gebleven bij wat losse initiatieven. Waarschijnlijk zou een overeenkomst in de vorm van Europees Handvest van Cultuur al een aanzienlijke verbetering zijn. De Commissie zou dan voornamelijk een corrigerend beleid kunnen voeren waarbij de inspanningen van alle instanties die zich bezig houden met kunst en cultuur op Europees niveau gecoördineerd worden. Op deze wijze moet het mogelijk zijn om bij een economische eenwording van Europa de pluriformiteit van kunst en cultuur te bevorderen en er tegelijkertijd voor te zorgen dat de inwoners van de verschillende EG-lidstaten kennis maken met elkaars cultuur, hetgeen wederzijds begrip bevordert.

NOTEN

1. Zie ook het artikel van A.J. van der Staay "Europese cultuur en Europese politiek" in NIEUW EUROPA jrg.14, nr van 1 maart 1988.
2. Zie: "Cultuur zonder grenzen". Wetenschappelijke Raad voor Regeeringsbeleid, 's Gravenhage 1987.

Machtenscheiding in de EG: Een poging tot onderscheiding (1)

door: B. Driessen

INLEIDING.

Ruim dertig jaar na de ondertekening van de EEG en EGA-verdragen is het duidelijk dat aan de institutionele structuur van de Gemeenschappen nog veel mankeert. Veel mensen kijken niet verder dan de uitvoeringsproblemen in de EG, zoals de landbouwoverschotten en het ontbreken van een technologische beleid. Ook de plannen rond de interne markt trekken relatief veel aandacht. Minder aandacht lijkt er te zijn (behalve in kringen rond het Europees Parlement) voor de institutionele (staatsrechtelijke) problemen in de EG. Vooral een goede machtenscheidingsanalyse wil daarbij nogal vaak ontbreken.

MACHTENSCHIEDING EN TRIAS POLITICA

De vondst, om de staatsmacht te delen in onderscheiden machten is wel toegeschreven aan Aristoteles, maar tot de Verlichting is de notie machtenscheiding van niet veel meer dan academisch belang geweest. Locke is een van de eersten geweest die in zijn tijd de machtenscheiding als een politiek imperatieve doctrine naar voren gebracht heeft. Hem latend voor wat hij is, komen we uit bij "the oracle who is always consulted and cited on this subject"- (2), Montesquieu. De machtenscheidingsleer die hij, overigens slechts terloops, uiteenzet in De l'Esprit des Lois, wordt doorgaans aangeduid met trias politica.

Gedurende de achttiende en negentiende eeuw beleefde met name de trias politica-leer een grote populariteit in de meeste Westeuropese landen en Noord-Amerika. Bijna overal wordt de leer, formeel ten-

minste, nog nageleefd. F.C.L.M. Crijns (3) constateert dan ook droevig dat "hoewel de leer algemeen als achterhaald wordt beschouwd, (...) er toch geen afscheid van genomen (wordt). Daarom zou 'het gebod van de Montesquivaanse machtenscheiding' (...) nu maar eens voorgoed afgezworen moeten worden." Laat ons bekijken of hij daar wel gelijk in heeft.

DE TRIAS POLITICA.

De eerste opmerking die gemaakt moet worden, is de vaststelling dat de trias politica-leer, zoals onder andere beleden door Montesquieu, niet de absolute scheiding van wetgevende, bestuurlijke en rechterlijke macht kent die velen erin gelezen hebben. Het gaat primair om het feit dat geen twee 'staatsmachten' elkaar volledig beheersen: "partial agency" (4) in plaats van volledige machtenscheiding. Zou de trias politica-leer slechts een volledige splitsing van de staatsmacht in drieën behelzen, dan zou, om maar eens een voorbeeld te noemen, een consequentie moeten zijn de volledige onafhankelijkheid van de rechterlijke macht - inclusief onafhankelijke benoeming. Deze consequentie wordt terecht dus niet getrokken. Geen 'macht' mag de andere volledig beheersen, maar geen 'macht' mag ook volledig los staan van de andere. Machtenscheiding impliceert dus een systeem van 'checks and balances'.

Een tweede opmerking die ik hier wil maken is m.b.t. het onderscheid tussen personele en materiële trias politica. Moet men de wetgever, de uitvoerende en rechterlijke machtsrelatief - uit elkaar houden of gaat

het om het uit elkaar houden van de kernen van de staatsfuncties Wet-geven, Rechtspreken en Besturen (welke laatste zo ongeveer al het vorige is)? De functionele trias politica in Nederland is redelijk doorgevoerd in wat in het juridisch jargon incompabiliteiten heten (5). Ministers mogen geen rechter zijn, Kamerleden geen minister, enz. Op EG-niveau geldt in hetzelfde kader een verbod tussen de verenigbaarheid van Raadslid en Europees Commissaris (voortvloeiend uit art. 10.2 Fusieverdrag) en mogen leden van het EP niet zijn Commissaris, rechter in het Hof van Justitie van de EG of minister in een staatsregering. De materiële trias politica ligt moeilijker. Iedere juridische student wordt geconfronteerd met grote hoeveelheden jurisprudentie (waarin rechterlijke instanties in zekere zin wetgeven). Onteigening gebeurt in Nederland, hoewel het een typisch bestuurlijke handeling is, bij formele wet. De 'verambtelijking' van de staat en typische verzorgingsstaatverschijnselen als 'beleidsvorming' zouden in het trias politica-concept, dat uit de tijd van de nachtwakerstaat dateert, niet in te passen zijn. Voor het 'regeren' (het maken van beleid) zou een parlement ook per definitie ongeschikt zijn (6). Veel schrijvers hebben op grond van deze kritiek geconcludeerd dat de trias politica, in materiële zin, daarom dood zou zijn.

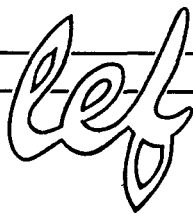
Naar mijn mening wordt er met dergelijke kritieken geen recht gedaan aan het wezen van de machtenscheidingstheorie. Het gaat erom, dat geen ieder verbindende normen worden vastgesteld zonder dat of het parlement heeft meegewerkt aan de totstandkoming ervan, of ze berusten op (hogere) normen, waaraan het parlement wel heeft meegewerkt (7). Voor de functie van de rechterlijke

macht als 'wet-gever' geldt hetzelfde: "The Court find the material and shape it. The legislature may manufacture entirely new material" (8).

DE MACHTENSCHIEDING EN DE EG.

De grondstructuur van het institutionele bestel in de Gemeenschappen zou men heel kort als volgt kunnen samenvatten: De Commissie heeft (bijna) altijd het initiatiefrecht. Het Parlement mag een advies uitbrengen (ik laat de samenwerkingsprocedure die voor de interne markt-wetgeving is ingevoerd bij de Europese Acte buiten beschouwing) en de Raad beslist. De vraag rijst nu, of de trias politica op de EG wel van toepassing kan zijn.

De machtenscheidingsstructuur van de EG is in de literatuur wel "quadripartite" (9) genoemd: de rechtspraak wordt uitgeoefend door het Hof van Justitie, de centrale executieve van de Gemeenschappen is de Commissie en het wetgevingsrecht grosso modo door de Raad (al dan niet samen met het Europees Parlement en de Commissie). Pescatore meent, dat "la traditionnelle séparation des pouvoirs, conçue sur le modèle de l'Etat, parfaitement transposable à l'Etat fédéral, n'est, par contre, pas en mesure d'expliquer convenablement un système d'intégration tel que l'ensemble communautaire" (10). De Gemeenschappen zouden een geheel eigen machtenscheidingsstelsel kennen, dat zonder de traditionele driedeling in rechterlijke, bestuurlijke en wetgevende macht toch machtsmisbruik voorkomt. "In de eerste plaats kan vastgesteld worden dat in de EG geen scheiding van machten in klassieke zin of zelfs in de moderne nationale betekenis gerealiseerd is. Het (EEG-)Verdrag heeft een originele en redelijke evenwichtige

structuur in het leven geroepen (...)"(11). Ik ben het niet met Crijns eens. De EG spreken recht, geven wet en voeren uit. Daarmee is de noodzaak van machtenscheiding gegeven. Dat de structuur van de EG "redelijk evenwichtig" is, valt uit het verleden nauwelijks te concluderen; integendeel, verschijnselen als de "Accoorden van Luxemburg" (het door o.a. Nederland niet erkende veto'recht' dat leden van de Raad over besluitvorming zouden bezitten), de Europese Raad en andere structurele problemen maken duidelijk, dat de huidige machtsstructuur niet voldoet. Met name moet hier worden gewezen op de controle die de lidstaatregeringen (welke personele identiteit hebben met de Raad van Ministers) hebben op de samenstelling van de Commissie.

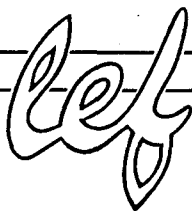
De hier aangesneden problematiek is gerelateerd aan vraagstukken als de democratisering van de Europese Gemeenschappen (men denke aan bevoegdheden van het Europees Parlement) en aan de vraag naar de souvereiniteit van de EG (minder bevoegdheden voor de Raad betekent minder bevoegdheden voor de lidstaten). Dat maakt het vraagstuk complex. Van een gedetailleerde beschrijving van alle 'machtenscheidingsproblemen' in de Gemeenschappen moet hier worden afgezien.

CONCLUSIE.

Het vraagstuk van de machtenscheiding in de EG is belangrijk, en gaat in de toekomst van nog groter belang worden. Hoe meer taken door de EG worden vervuld, hoe meer zich de vraag gaat opdringen naar de controle van de instellingen. Er staan ons nog interessante tijden te wachten.

NOTEN.

1. Dit artikel is een bewerking van een artikel dat eerder verscheen in de bundel "De Europese Gedachte, opstellen aangeboden aan Eric Barentsen", APPA, Tilburg 1987.
2. J. Madison in Federal Paper XLVII (Penguin Middlesex 1987, p. 303).
3. F.C.L.M. Crijns, "Het Europese perspectief van het Nederlandse staatsrecht", W.E.J. Tjeenk Willink, Zwoole 1984, p. 83.
4. J. Madison in Federal Paper XLVII (Penguin Middlesex 1987, p. 304).
5. Zie voor het Nederlandse staatsrecht o.a. art. 57 en 129 Nederlandse Grondwet, voor het Europese recht art. 10.2, eerste zin Fusieverdrag, art. 6 van de Acte betreffende de directe verkiezing van leden van het EP en art. 167, eerste zin EEG.
6. F.C.L.M. Crijns, "Geen wetgevende bevoegdheden voor het Europees Parlement!", Nieuw Europa 1987, p. 72.
7. Zie, uitbreider, J.B.A.K. Driessen, "Democratie in de EG: invloed van het Europees Parlement en de machtenscheiding", Nijmegen 1989, p. 8 - 10.
8. J. Drion, "'Stare decisis', het gezag van precedentes, Martinus Nijhoff, Den Haag 1950.
9. P. Pescatore, "L'Executive communautaire: justification du quadripartisme institué par les Traités de Paris et de Rome", Cahiers de Droit européen 1978, p. 387 e.v.
10. Idem, p. 393.
11. F.C.L.M. Crijns, "Het Europees perspectief...", p. 94.

De toekomst van Europa: Meer dan de interne markt

door: J. Penders

Europa 1992; voor sommigen een droom, voor anderen een schrikbeeld. Sommigen menen dat na 31 december 1992 alle economische problemen van Europa zijn opgelost. Anderen vrezen dat in een Europa zonder grenzen, het Nederlandse sociale stelsel ten dode zal zijn opgeschreven, een streng milieubeleid onmogelijk wordt en het Nederlandse koningshuis zal zijn opgedoekt. Niets is minder waar, droom noch schrikbeeld.

KANSEN VOOR EUROPA

Nuchter beschouwd betekent de verwezenlijking van de interne markt het uitvoeren van een oude afspraak. De EG-landen besloten namelijk al jaren geleden tot de totstandkoming van de "gemeenschappelijke markt" op 1 januari 1970. Desalniettemin levert de EG op dit moment een prestatie van formaat. Als de 287 besluiten uit het zogenaamde Witboek (het "spoorboekje" van de Commissie) zijn genomen, zijn belangrijke handelsbarrières (zoals grenscontroles, douaneformaliteiten, uiteenlopende normen en voorschriften) weggenomen. De economische perspectieven voor Europa zijn dan aanzienlijk gunstiger.

Het Cecchinrapport (rapport over Europa 1992, gemaakt in opdracht van de Commissie) becijfert dat beëindiging van de handelsbelemmeringen een besparing van zo'n 500 miljard gulden kan opleveren. Een reële economische groei van 4,5 % en 1.800.000 nieuwe arbeidsplaatsen zijn andere gunstige effecten. Bepaald geen misselijke cijfers.

Het is buitengewoon gelukkig dat de Europese samenwerking juist nu nieuwe impulsen heeft gekregen. In de wereldeconomie doen zich gecompliceerde structurele problemen

voor: de schuldenproblematiek van de Derde Wereld, de tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans en begroting, de instabiele dollar en de dreiging van een recessie in Amerika bedreigen de stabiliteit van de wereldeconomie.

Een dynamische Europese markt kan een belangrijke impuls geven.

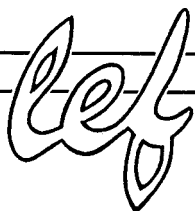
De internationale politieke verhoudingen zijn volop in beweging, ook met betrekking tot het Europese continent. De sterk verbeterde verhouding tussen de VS en de Sovjet-Unie zullen Europa niet onberoerd laten. De buitenlands-politieke samenwerking van de EG-landen in de EPS zal meer dan ooit van nut blijken en zal verder uitgebouwd moeten worden.

WELK EUROPA ?

Veel is nog onzeker met betrekking tot de interne markt. Nu al staat vast dat 1992 niet wordt gehaald. Dat is geen ramp, als er maar tempo blijft in de besluitvorming over het Witboek. Het is immers een zeer ingrijpende operatie. Een aantal belangrijke obstakels is al genomen zoals de richtlijn openbare aanbestedingen. Maar moeilijke zaken zoals de belastingharmonisatie en het dienstenverkeer wachten nog.

Hoe het Europa zonder grenzen er precies uit zal zien weet de Europese burger niet, maar evenmin hebben de Europese regeringen of de Europese Commissie hier een duidelijke voorstelling van. Hoe dan ook, het is van groot belang dat de Europeanen zich daarover buigen.

De rede van mevrouw Thatcher (Brugge, 20 september 1988) is veel in discussie. In het algemeen is nogal

verontwaardigd gereageerd op haar uitspraken over het gevaar van een overbureaucratisch en dirigistisch Brussel en over de grenzen van de politieke eenwording van Europa. De reacties waren overdreven, want in feite herhaalde premier Thatcher haar bekende visie op de Europese eenwording. De speech heeft waarschijnlijk zoveel reacties losgemaakt omdat men zich overal in Europa gaat realiseren dat de totstandkoming van de interne markt een aantal fundamentele beslissingen impliceert.

Antwoorden dienen te komen op vragen als:

- Hoe gaat de institutionele structuur van de EG eruit zien? Ruimere bevoegdheden voor de Commissie en meer macht voor het Europees Parlement?

- Komt er een Europese centrale bank en een economische en monetaire unie?

- Komt er een Europees sociaal beleid? En een Europees milieubeleid?

- Wat wordt de houding van de EG ten opzichte van de landen buiten de EG?

- Hoe ver kan de EPS nog worden uitgebreid en slagen de EG-landen in verdere harmonisering van hun veiligheidsbeleid?

Dit zijn stuk voor stuk vragen die het hart van de nationale soevereiniteit raken.

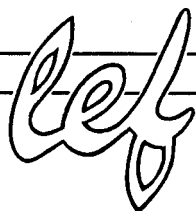
KEUZES VOOR EUROPA

Op een aantal van de bovengenoemde kwesties wordt nu nader ingegaan. In de eerste plaats de institutionele structuur. Met de herziening van het EEG-verdrag met de Europese Akte in 1987 is een bescheiden stap vooruit gezet. Via de zogenaamde samenwerkingsprocedure heeft het Europees Parlement wat meer invloed gekregen op de vaststelling van richtlijnen.

Bovendien is de zeggenschap van het Europees Parlement over een eventuele uitbreiding van de EG en over het sluiten van overeenkomsten vergroot. Maar de bevoegdheid van het Europese Parlement benaderen in de verste verte nog niet die van de Tweede Kamer. Buiten het Europees Parlement schijnt niemand zich daar bijster druk over te maken. Uitbreiding van de bevoegdheden zit er voorlopig niet in. En dat terwijl in het kader van de interne markt zeer ingrijpende besluiten worden genomen.

Het takenpakket van de Commissie zal in belangrijkheid toenemen. Als gevolg van de interne markt zal met name de toezichhoudende functie van de Commissie op de naleving van de overeengekomen richtlijnen groeien. Op dit punt verdient premier Thatcher bescheiden steun. Er is een tendens waarneembaar in Brussel om te komen tot overregulering, iets wat eigen is aan elke bureaucratie. Maar met haar 20.000 ambtenaren, minder dan het Nederlandse Ministerie van Verkeer en Waterstaat, zijn er duidelijke grenzen aan de Brusselse bureaucratie.

In de tweede plaats het sociale gezicht van Europa. Willen wij de burgers van Europa echt overtuigen van de noodzaak van het ene Europa, dan kunnen wij ons niet beperken tot louter de economische aspecten van de interne markt. Dat is te kil. Er wordt al gewerkt aan Europese afspraken over gezondheid en veiligheid op de arbeidsplek, aan medezeggenschap voor de werknemers, aan een sociale dialoog tussen werkgevers en werknemers. Ook is de idee gelanceerd van een Europees Handvest voor de rechten van de werknemers. De sociale zekerheid blijft bij dit alles een nationale zaak. We hebben echter de voordelen van de Europese markt nodig om ons hoge Nederlandse niveau van sociale voorzieningen te

kunnen handhaven. Tegelijkertijd zal die ene markt ervoor zorgen dat de welvaart in bijvoorbeeld Portugal toeneemt, zodat de Portugese samenleving naar een beter niveau van sociale zekerheid kan groeien. Harmonisatie op dit terrein is vooral een harmonisatie van laag naar hoog. Een zeer zwaar "item" de komende tijd wordt het milieu. Bij uitstek een internationaal vraagstuk, want milieuaantastingen stoppen niet aan de grenzen. De vuile Rijn komt inderdaad bij Lobith ons land binnen. Natuurlijk zal Nederland zo nu en dan op milieugebied vooroplopen, het EG-verdrag staat dat ook toe. Maar het is goed om te bedenken dat maatregelen die door landen samen genomen worden effectiever zijn dan puur Nederlandse stappen. En bovendien, de internationale concurrentie zorgt ervoor dat individuele staten ook weer niet te veel uit de pas kunnen lopen.

Tenslotte de EPS en de veiligheids-samenwerking. Het is al vaak gesteld maar nog steeds waard herhaald te worden: een economische supermacht kan niet zonder gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid. De buitenwacht verwacht ook van de EG een actieve inbreng in de internationale politiek en de EG heeft ook een belangrijke bijdrage te leveren. Juist in de zich snel wijzigende internationale verhoudingen kan Europa het zich niet veroorloven de essentiële

vraagstukken door andere landen te laten bepalen. Indien Europa erin slaagt een geloofwaardig gezamenlijk buitenlands beleid te voeren kan Europa op diverse fronten een bemiddelarsrol vervullen.

EVP EN EUROPA

De Europese christen-democraten- dus ook het CDA - werken met elkaar samen in de Europese Volkspartij. De EVP gaat met een program de Europese verkiezingen in. Het CDA heeft dus geen eigen Europees verkiezings-programma. Dat is eigenlijk ook logisch want tenslotte ga je met je mede-christen-democraten na de verkiezingen een fractie vormen. Ook de liberalen hebben een Europees programma, het zij met ere toegegeven. Maar daarmee houdt het op. De anderen, de PvdA, D66, klein rechts, klein links, etc. etc. zullen u trachten te bombarderen met Europese teksten, maar het gaat dan steeds om nationale programma's, die buiten onze landsgrenzen geen werking hebben. Let u daar vooral op. Wij hopen op een pittige en faire verkiezingsstrijd en daarna met nieuwe moed op naar 1992 en de Europese Unie.